

КОМПАРАТИВНА СТУДИЈА „ЗАЈАКНУВАЊЕ НА ТЕЛАТА ЗА ЕДНАКВОСТ ВО РЕГИОНОТ НА ЗАПАДЕН БАЛКАН НА ПОЛЕТО НА ГОВОРОТ НА ОМРАЗА“

Финансирано
од Европската Унија и
Советот на Европа

COUNCIL OF EUROPE

Имплементирано
од Советот на Европа

КОМПАРАТИВНА СТУДИЈА „ЗАЈАКНУВАЊЕ НА ТЕЛАТА ЗА ЕДНАКВОСТ ВО РЕГИОНОТ НА ЗАПАДЕН БАЛКАН НА ПОЛЕТО НА ГОВОРОТ НА ОМРАЗА“

Автори:

Барбара Лиегл и

Катрин Владаш

(Barbara Liegl &

Katrin Wladasch)

Виена, октомври 2020

Дозволена е репродукција на извадоци (до 500 збора), освен за комерцијални цели сè додека интегритетот на текстот е сочуван, извадокот не се користи вон контекст, не се даваат нецелосни информации или генерално не се наведува читателот во погрешен правец во однос на природата, опсегот или содржината на текстот. Секогаш мора да се наведе изворниот текст на следниов начин, „© Советот на Европа, година на издавање“. Сите други барања во врска со репродукцијата/преводот на целиот или делови од документот, треба да се достават до Директоратот за комуникација, Совет на Европа (F-67075 Strasbourg Cedex или publishing@coe.int).

Целата друга кореспонденција во врска со оваа публикација треба да се упати на Оддел за анти-дискриминација на Совет на Европа.

© Совет на Европа, август 2021. Сите права се задржани. Правата на користење ги има Европската Унија под одредени услови.

Оваа компаративна студија е изработена со финансиска поддршка на Европската унија и на Советот на Европа. Ставовите изразени во овој превод нужно не го одразуваат официјалното мислење на која било од страните.

Содржина

КРАТКО РЕЗИМЕ	5
ВОВЕД	9
МЕЃУНАРОДНА ПРАВНА РАМКА	10
Улогата на телата за еднаквост во сузбивање на говорот на омраза	12
ПРАВНА РАМКА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И БОРБА ПРОТИВ ГОВОРОТ НА ОМРАЗА – ЗАПАДЕН БАЛКАН	14
Уставни и правни одредби од важност за говорот на омраза (на интернет)	14
Судска пракса	19
ПРИСТАП ДО ПРАВДА ВО СЛУЧАИ НА ГОВОР НА ОМРАЗА	22
Улогата на телата за еднаквост во сузбивање на говорот на омраза	24
База на податоци за предмети за говорот на омраза (на интернет) на телата за еднаквост	31
Улогите и мандатите на другите институции и организации (покрај телата за еднаквост)	32
Улогата на регулаторните тела и механизмите за саморегулација на медиумите	34
Предизвици во пристапот до правда за жртвите на говор на омраза	43
МАПИРАЊЕ НА СОРАБОТКАТА НА ПРЕДМЕТИ МЕЃУ ТЕЛАТА ЗА ЕДНАКВОСТ И РЕЛЕВАНТНИТЕ ЧИНители	45
Први влезни точки за жртвите на говор на омраза (на интернет)	45
Упатување предмети до други институции од страна на телата за еднаквост	45
Соработка на телата за еднаквост со народните правобранители	46
Соработка на телата за еднаквост со граѓанските организации	46
Потреба телата за еднаквост да воспостават/да ја подберат соработката со релевантните чинители	47
УЛОГАТА НА ТЕЛАТА ЗА ЕДНАКВОСТ ВО ГРАДЕЊЕ НА СВЕСТА И ПРОМОВИРАЊЕ ИНФОРМАЦИИ ЗА ГОВОРОТ НА ОМРАЗА	48
Активности на телата за еднаквост за градење на свеста за опасностите од говорот на омраза (на интернет)	48
Годишниот извештај на телата за еднаквост и говорот на омраза (на интернет)	48
Промотивни активности и активности за односи со јавноста за говорот на омраза (на интернет) на телата за еднаквост	49
Потребите на телата за еднаквост за делотворни активности за градење на свеста и промовирање на говорот на омраза (на интернет)	49
ИСТРАЖУВАЊА И АНКЕТИ ЗА ГОВОРОТ НА ОМРАЗА (НА ИНТЕРНЕТ)	50
Учество на телата за еднаквост во спроведувањето студии и/или анкети	50
Потребата на телата за еднаквост поделотворно да ги обзнанат и спроведат резултатите од студиите/анкетите	50
УЧЕСТВО ВО ПРОЕКТИ И СОРАБОТКА ЗА БОРБА ПРОТИВ ГОВОРОТ НА ОМРАЗА	51
Учество на телата за еднаквост во проекти за борба против говорот на омраза и нивните идни потреби	51
Билатерална соработка и регионално/меѓународно вмрежување на телата за еднаквост и нивните идни потреби	51
ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ	53
Дефинирање на говорот на омраза	53
Хармонизирање на заштитата од говор на омраза (на интернет)	53
Градење на капацитетите за постапување по предмети на говор на омраза	53
Јакнење на пристапот до правда за жените	53
Промовирање на правната сигурност	54
Повеќе проактивност	54
Јакнење на правната помош	54
Надминување на ограниченото познавање на говорот на омраза (на интернет) кај судството	54
Јакнење на делотворноста на институционалната поставеност за спречување и борба против говорот на омраза (на интернет) преку јакнење на улогата, капацитетот и ресурсите на телата за еднаквост	54
Унапредување на прибирањето податоци	55
Информациите за говорот на омраза (на интернет) да се направат што е можно попристапни	55
Промовирање на слободата на изразување и разновидноста на мислења	55
Справување со говорот на омраза (на интернет) на политичарите и други јавни личности	56
Јакнење на културата на (човековите) права заради почесто осврнување на говорот на омраза (на интернет) и надминување на недоволното известување	56
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	57

Кратенки

БиХ - Босна и Херцеговина
ЕКН - Етички кодекс на новинарите (Албанија, Северна Македонија)
СПЕУ - Судот на правдата на Европската Унија
СЕ - Совет на Европа
КЗД – Комесар за заштита од дискриминација (Албанија)
КЗД – Комисија за заштита од дискриминација (Северна Македонија)
КЗЕ – Комесар за заштита на еднаквоста (Србија)
ГО - граѓанска организација
ТЕ - тело за еднаквост
ЕКЧП - Европска конвенција за човековите права
ЕСЧП - Европски суд за човекови права
ЕКРИ - Европска комисија против расизам и нетолеранција
ЕКВИНЕТ – Европска мрежа на тела на еднаквост
ЕУ - Европска Унија
ГИЗ - Deutsche Gesellschaft für International Zusammenarbeit
ОПП - Општа препорака за политика
ХКЧП - Хелсиншки комитет за човековите права (Северна Македонија)
БЧП – бранител на човековите права
НПЧП - Институција народен правобранител за човекови права на Босна и Херцеговина
ЕКНЦГ - Етички кодекс на новинарите во ЦГ (Црна Гора)
КСП- Косовски совет за печат
ЗААВМУ - Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (Северна Македонија)
ЗЕМ - Закон за електронски медиуми (Црна Гора, Србија)
ЛГБТИК - лезбејки, хомосексуалци, бисексуалци, трансродови, итерполови и квир лица
ЗНКМ - Закон за независната комисија за медиуми (Косово)
ЗМ – Закон за медиуми (Северна Македонија)
ЗЗД – Закон за забрана на дискриминација (Црна Гора)
ЗЈИМ – Закон за јавни информации и медиуми (Србија)
МС - Меморандум за соработка
МВР – Министерството за внатрешни работи
МР - Меморандум за разбирање
ЧП - член на парламент
НВО - невладина организација
НПО - непрофитна организација
ИНП - Институција Народен правобранител (Косово)
ОПАВ - Заштита и помош за жртви (Косово)
НПА - Народен правобранител на Албанија
ЗЧПС - Заштитник на човековите права и слободи (Црна Гора)
ЈО - Канцеларија на јавниот обвинител/Јавно обвинителство
СККДФ - Сектор за компјутерски криминал и дигитална форензика (Косово)
ЕКНС - Етички кодекс на новинарите на Србија (Србија)

Кратко резиме

Говорот на омраза, конкретно врз основа на етничка припадност како и кон членовите на ЛГБТИ популацијата (но не само), сè уште е широко распространет во земјите од Западен Балкан. Иако законската регулатива за борба против актите на говор на омраза е донесена и е во согласност со стандардите на Европската Унија, Советот на Европа и меѓународните стандарди, сепак, делотворната борба против говорот на омраза не оди толку лесно. Тоа се должи на повеќе фактори, но да почнеме фактот дека не постои стандардна законска дефиниција на говорот на омраза. Делата што може да се сметаат за говор на омраза во согласност со Општата препорака за политика бр. 15 на ЕКРИ може да се квалификуваат како кривични дела доколку спаѓаат во категоријата поттикнување омраза, и/или како дела што треба да се решат во рамки на управното или граѓанското право кога според законските одредби за еднаквост се квалификуваат како вознемирување. Само во **Србија, Црна Гора и Албанија** правните дефиниции за говорот на омраза се уредени со соодветните закони за заштита од дискриминација.

Постојат разлики во заштитата во зависност од основата на дискриминација врз некого, со оглед на тоа што во тој поглед правото за еднаквост е посеопфатно од кривичното право. Во **Босна и Херцеговина, Косово***¹ и **Црна Гора**, еден инцидент може да биде квалификуван како поттикнување омраза, само ако е извршен во јавната сфера. Во поглед на проверката на пропорционалноста во однос на слободата на изразување, прагот генерално е повисок. Кога некое дело може да се смета за вознемирување или говор на омраза, во согласност со соодветната одредба од законот за еднаквост, тоа го отвора патот до помошта што ја даваат телата за еднаквост, овозможува пренасочување на товарот на докажување и става на располагање поширок спектар достапни санкции и правни лекови.

Телата за еднаквост во Западен Балкан имаат право да примаат и постапуваат по индивидуални и колективни претставки (пријави/жалби), да даваат правни совети, да претставуваат жртви пред суд, да се вмешуваат во судски постапки, да делуваат како *amicus curiae* (*пријател на судот*), да издаваат извршни одлуки и препораки (**Албанија, Србија - Северна Македонија**)², да изрекуваат санкции (**Албанија, Србија - Северна Македонија**), да даваат стручни мислења (**Албанија**), да постапуваат по службена должност (**Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Косово - Северна Македонија**), да поведуваат прекршочни постапки во случаи на неусогласеност со законските одредби (**Босна и Херцеговина**³ - **Северна Македонија**) и јавно да ги објавуваат одлуките (**Албанија, Србија**). Српското тело за еднаквост е многу активно и во стратешки судски парници, и често ја применува својата надлежност за издавање предупредувања и јавни соопштенија во случај нивните препораки да не се почитуваат. Инструментите за јавно извинување и паричните казни се сметаат за делотворни алатки на **албанскиот КЗД**.

Без оглед на постојната институционална поставеност и сè поголемата подготвеност на полицијата, обвинителството и судовите да ги препознаат и да постапуваат по предмети на говор на омраза, и понатаму преовладува високото ниво на недоволно пријавување кај националните малцинства и ЛГБТИ лицата поради стравот од виктимизација (**Албанија и Босна и Херцеговина**). Високиот праг за квалификација на инцидентот како поттикнување на омраза, како и нејасната граница со вознемирувањето, се дополнителни пречки за пријавување на случаи. Последното води кон постојани нејасности околу тоа кој е надлежен, што во случаите каде што свеста и одговорноста

1. *Ова именување не е во спротивност со ставовите за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ОН и мислењето на МСП за Декларацијата за независност на Косово.
2. Кога се пишуваше овој извештај, во Република Северна Македонија немаше во сила Закон за спречување и заштита од дискриминација, ниту пак Комисија за заштита од дискриминација - состојбата ја претставивме каква што беше претходно, бидејќи беше многу веројатно дека со нов закон ќе се обезбеди слично ниво на заштита и институционална поставеност.
3. Во БиХ ова се однесува само за случаи на дискриминација.

од страна на полицијата/јавното обвинителство/судовите е мала може целосно да го блокира пристапот до правдата - и повикува на подготвеност на телата за еднаквост да делуваат како прва влезна точка во системот за пристап до правдата. Кај некои тела за еднаквост нејасностите, особено во поглед на мандатот, го ограничуваат степенот на проактивност, а пак препреките за правната заштита се зголемуваат кога е помала примената и усогласеноста со нивните препораки.

Сите земји имаат воспоставено мешавина од независни регулаторни тела и тела за саморегулација на медиумите, што претставуваат потенцијални стратешки партнери на телата за еднаквост бидејќи исполнуваат две важни функции: даваат поддршка на лицата што се директно погодени од говор на омраза при стекнувањето пристап до правда и ја подигаат свеста кај пошироката јавност дека говорот на омраза е забранет.

Сите независни регулатори на медиумите имаат законска основа за постапување по жалби/пријави за употреба на говор на омраза. Тие имаат на располагање различни мерки и видови санкции во однос на оваа тематика. Речиси сите може да издадат предупредувања, или да ги повлечат или барем привремено да ги одземат лиценците, или да забранат публикации. Три регулатори (**Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора**) може да постапуваат по жалби по службена должност, а некои може да изрекуваат и парични казни (**Албанија, Босна и Херцеговина, Косово**). Во **Босна и Херцеговина, Косово, Северна Македонија и Србија** регулаторите може да ги објавуваат одлуките или на своите веб-страници или во годишните извештаи. Сепак, извештаите за земјите наведуваат дека регулаторите постапуваат по незначително мал број жалби за говор на омраза. Не се пријавени случаи на говор на омраза во **Албанија и Косово**. Медиумските регулатори не се перципираат како лесно достапни и делотворни влезни точки за правно решавање на случаите на говор на омраза во медиумите.

Иако механизмите за саморегулација не обработиле толку голем број на жалби за говорот на омраза, сепак разгледувале повеќе случаи во споредба со регулаторите на медиуми. Во **Босна и Херцеговина**, Советот за печат добива доста голем број жалби за говор на омраза, што може да биде показател дека е полесно достапен и повидлив од другите институции што можат да постапуваат по пријави поврзани со оваа област. Телата за саморегулација во **Косово, Северна Македонија и Србија**, исто така, работеле на одреден број жалби за говор на омраза. Стратешка и одржлива соработка помеѓу саморегулаторните механизми за медиуми и телата за еднаквост досега не е воспоставена. Алијансата „Без омраза“ на КЗД, НПА, Телото за аудиовизуелни медиуми и Советот за медиуми во **Албанија** може да претставува соодветен форум за развој на постратешка и поодржлива соработка. Покрај соработката на национално ниво, регионалните конференции меѓу механизмите за саморегулација може да претставуваат можност за размена на искуства и нови идеи за тоа како механизмите за поднесување жалби да станат подостапни и поделотворни.

Телата за еднаквост треба да бидат првите влезни точки во системот на механизми за решавање на случаите на говор на омраза (на интернет), при што поединците што се директно погодени не мора да знаат каде да влезат во системот, но може да бидат сигурни дека се упатени кон најнадлежната организација за постапување по нивниот конкретен случај.

Луѓето што се изложени на говор на омраза (на интернет) имаат потреба од лесен пристап до механизмите за заштита. Ова значи дека организациите што работат на говор на омраза (на интернет) имаат воспоставено стратешка соработка за примање и проследување случаи. Во моментот, телата за еднаквост се натпреваруваат со ГО, механизмите за саморегулација на медиумите и полицијата како први влезни точки и покрај тоа што не се перципираат како такви. Во **Албанија, Босна и Херцеговина и Србија**, граѓанските организации се особено активни во упатувањето случаи на говор на омраза до телото за еднаквост бидејќи веруваат во делотворноста на работата во телата за еднаквост. Кога телата за еднаквост ќе го преземат водството во воспоставувањето систем за упатување случаи на говор на омраза (на интернет), треба дополнително да се зајакне соработката помеѓу различните одделенија на народните правобранители, кои исто така се тела за еднаквост, и помеѓу телата за еднаквост и народните правобранители со фокус на локално ниво.

Телата за еднаквост имаат потенцијал да развиваат стратегии за подигање на свеста и да организираат промотивни активности и активности за односи со јавноста за говорот на омраза (на интернет). Важни предуслови за зајакнување на овие потенцијали на овие институции се јасен мандат за говор на омраза, соодветни ресурси и идеална соработка со релевантните засегнати страни при разработката на ваквите стратегии. Како клучни играчи во борбата и спречувањето на

говорот на омраза, телата за еднаквост треба силно да се залагаат за слобода на изразување и да заземат поактивна улога во подигањето на свеста и во односите со јавноста преку пренесување на успешните приказни, позитивни пораки и контра наративи. Исто така, од суштинско значење е континуираното градење на внатрешните капацитети за говор на омраза (на интернет) и да се обучат и другите релевантни чинители за борба и спречување на говорот на омраза (на интернет).

Неколку тела за еднаквост имаат направено истражувања (**Србија**) и специјални извештаи (**Босна и Херцеговина**) во кои ги опфаќаат и аспектите на говорот на омраза (на интернет), но досега нема студии, истражувања или специјални извештаи на телата за еднаквост што исклучиво се фокусирале на говорот на омраза (на интернет). За телата за еднаквост делотворно да ги користат резултатите од студиите, специјалните извештаи и истражувањата, потребни предуслови се јасен мандат за говорот на омраза, соодветни ресурси, како и истражувачки и аналитички капацитети и целокупна стратегија за вакви истражувачки активности. Телата за еднаквост ќе треба да ја зајакнат својата соработка со засегнатите страни за да нарачаат или заеднички да спроведат истражување на говорот на омраза (на интернет) (особено ГО) и насекаде да ги објават резултатите од истражувањето (ГО и медиуми). Резултатите од истражувањето зошто луѓето што се потенцијално изложени на говор на омраза (на интернет) не сакаат да ги пријавуваат своите искуства, и за систематскиот пристап во собирањето податоци, би можеле да се земат како патоказ за идната работа на телата за еднаквост и со тоа телата за еднаквост да станат поуспешни во борбата и спречувањето на говорот на омраза (на интернет).

Досега, само мал број тела за еднаквост зеле учество во проекти во чиј фокус е само говорот на омраза. Честопати, проектите ги водат странски донатори, како во **Албанија** и **Србија**, додека **Црна Гора** вложи значителни напори за да гарантира финансирање од државата. Предуслови за развој на проекти што систематски ја поддржуваат работата на телата за еднаквост во областа на говорот на омраза (на интернет) се процена на потребите, изработка на стратешки план и соодветен (административен) капацитет за изработка и спроведување на проекти.

Телата за еднаквост имаат искуство во соработка на билатерално, регионално и меѓународно ниво. Сите тела се членови на мрежата ЕКВИНЕТ, која иницираше повеќе активности за говор на омраза (на интернет), и сите (освен ИНП во **Косово**) се потписнички на Меморандум за разбирање меѓу телата за еднаквост од Југоисточна Европа. Некои од нив учествуваа и во заеднички обуки, меѓусебни студиски посети (**Црна Гора**) и програми за размена (**Северна Македонија**) за телата за еднаквост во регионот. Постратешкиот пристап за развој и воспоставување активности за соработка на локално, национално, билатерално, регионално и меѓународно ниво може да им даде на телата за еднаквост можност да станат повидливи, да допрат до поширока јавност и да добијат пристап до учење меѓу колеги.

Врз основа на информациите дадени во извештаите за земјата и компаративната анализа на податоците, изготвени се препораки упатени до СЕ, ЕУ и телата за еднаквост на Западен Балкан. Тие имаат за цел усогласување на законите и регулативите со меѓународните/европските стандарди за спречување и борба против говорот на омраза, зголемување на правната сигурност, како и олеснување на пристапот до правда и директна поддршка за оние кои потенцијално се изложени на говор на омраза (на интернет). Понатаму, препораките се фокусираат на промовирање систематско собирање податоци за инциденти со говор на омраза (на интернет), како и на градење на капацитети што се приспособени на потребите на широк опсег засегнати страни (тела за еднаквост, институции на народни правобранители, ГО, регулатори на медиуми и механизми за саморегулација, полицијата и судството) преку учење меѓу колегите од телата за еднаквост во регионот на Западен Балкан.

Телата за еднаквост не само што треба да играат клучна улога во зајакнувањето на културата на (човековите) права преку подигање на свеста, овозможување информациите за говорот на омраза (на интернет) да бидат лесно достапни, промовирање на слободата на изразување заедно со почитување на човековото достоинство и различност, туку треба да заземат и проактивна улога преку промовирање на успешни приказни и спротиставени наративи што имаат за цел да ги зајакнат лицата изложени на говор на омраза и да ја мотивираат пошироката јавност да стане сојузник во борбата против говорот на омраза (на интернет).

Вовед

Проектот „Промоција на различноста и еднаквоста во Западен Балкан“ е дел од „Horizontal Facility за Западен Балкан и Турција II“, заедничка програма на Европската Унија и Советот на Европа, чија цел е да се поддржат Југоисточна Европа и Турција за да се усогласат со стандардите на Советот на Европа и законодавството на Европската Унија во рамките на процесот на проширување. Проектот се фокусираше врз поддршка на корисниците во регионот во борбата против говорот на омраза и злодела од омраза, промовирање и заштита на правата на ЛГБТИ лицата, како и зајакнување на институциите/механизмите за борба против дискриминација и координација во согласност со стандардите на Советот на Европа, особено со препораките на Европската комисија против расизам и нетолеранција (ЕКРИ) и соодветната судска пракса на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП).

Целта на ова истражување е да се анализира улогата на телата за еднаквост во **Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија** при реагирањето на говорот на омраза и да се изработат препораки за тоа како да им се зајакнат капацитетите земајќи ги предвид нивните мандати. Студијата ја разгледува правната рамка за борба против говорот на омраза и ги идентификува областите на надлежност на телата за еднаквост при нивните реакции на говорот на омраза. Со неа се воочува како телата за еднаквост ги адресираат потребите на жртвите на говор на омраза, како известуваат за случаите, како собираат податоци и го следат говорот на омраза и со какви системски пречки мора да се соочат за делотворно да се борат против говорот на омраза. Понатаму, студијата ги мапира потенцијалите за соработка и/или за натпревар на телата за еднаквост со другите релевантни чинители (на пример, институции на Народни правобранители, органи за спроведување на законот, посредници⁴, итн.). И конечно, но не и најважно, студијата ги идентификува добрите практики на телата за еднаквост за адресирање на употребата на говор на омраза.

Кога посочуваме извештај за земја во оваа студија, се повикуваме на извештајот изготвен од независни експерти (види Користена литература) за секоја од шесте земји помеѓу април и мај 2020 година. Во овие извештаи за земјите е користена мешовита методологија. Експертите во земјите направија канцелариски истражувања, земајќи ги предвид извештаите на ЕКРИ, извештаите за напредокот на земјите на ЕУ, релевантните закони и судската пракса, годишните извештаи на телата за еднаквост/институциите на Народниот правобранител, релевантните извештаи/публикации на граѓанските организации, како и анкетите и истражувањата за говорот на омраза. Тие заедно спроведоа 53 експертски интервјуа со персоналот на телата за еднаквост (6)/институции на Народните правобранители (7), претставниците на граѓански организации (12) кои постапуваат по случаи на говор на омраза и/или работат на градење на свеста, претставниците на полицијата (4), обвинителството (3), судството (2), регулаторните механизми за медиуми (9) и министерствата (5), луѓе што работат на поддршка на жртвите (3), како и со претставници на ЕКРИ и ОБСЕ (2). Експертите од земјата ги подготвија своите извештаи врз основ на методологија што содржи прашања што го водат развивањето на сите делови од нивните извештаи.

4. Секое јавно тело, организација или лице што функционира како посредник помеѓу жртвите на говор на омраза и обезбедувањето правда преку давање информации за правата и како да се изготви пријава, давање правен совет и правна помош или друга поддршка на жртвите на говор на омраза, и работи да се изгради позитивен став и опкружување за промовирање на рамноправност и заштита на правото на недискриминација. Потенцијални посредници се: правници, претставници на ГО, организации што нудат поддршка на жртвите, синдикати и други професионалци (на пр. медијатори, приватни советнички компании, итн.).

Меѓународна правна рамка

Во меѓународното право за човекови права не постои стандардна дефиниција за говорот на омраза, а дефиниции во националното законодавство има малку и им недостасува јасност. Судовите треба почесто да постапуваат во случаи на говор на омраза како ограничување на слободата на изразување, право гарантирано со сите уставни и јасно дефинирано со **Европската конвенција за човековите права (Член 10 од ЕКЧП)**, отколку во контекст на дискриминација.

Постои богата судска пракса на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) за тоа каде да се повлечат границите помеѓу слободата на изразување и говорот на омраза, и што треба да се прифати како *барање на плурализмот, толеранцијата и широкоградоста без кои не постои „демократско општество“* дури и ако вклучува информации или идеи што *навредуваат, шокираат или вознемируваат*⁵ и што би морало да се смета за злоупотреба на други права (Член 17 од ЕКЧП) или бара ограничување на заштитата (Член 10 став 2 од ЕКЧП).

Општата препорака за политика (ОПП) бр. 15 на ЕКРИ за борба против говорот на омраза послужи да се извлечат насоките за овој извештај. ОПП го разбира говорот на омраза како *застапување, промовирање или поттикнување, во каков било облик, на оцрнување, омраза или омаловажување на лице или група лица, како и секој облик на вознемирување, навреда, негативни стереотипи, стигматизација или закана против тоа лице или група лица и какво било оправдување на сите овие форми на изразување, врз основа на {восприемена} „раса“, боја на кожа, национално или етничко потекло, возраст, попреченост, јазик, религија или верско уверување, пол, род, родов идентитет, сексуална ориентација и други лични карактеристики или статус*.⁶

Во националното законодавство говорот на омраза главно се уредува како тема во кривичното право. Обично се однесува на поттикнување на омраза кон конкретни поединци или општествени групи и ја криминализира употреба на говор на омраза кога тоа се случува во јавност. Повеќето национални законодавства предвидуваат и мотивација заснована врз расизам, ксенофобија или поврзана нетрпеливост како отежнувачка околност или, како алтернатива, таквата мотивација може да биде земена предвид од страна на судовите при утврдувањето на казните. Вклучувањето на соодветните одредби главно е поттикнато од обврските наметнати со **Меѓународниот пакт за граѓански и политички права** (Член 20/2)⁷ и **Меѓународната конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација** (Член 4)⁸ кои, следствено, вообичаено се однесуваат само на лица или групи лица што се заштитени на ова поле. Ова ограничување важи и за **Препораката бр. R (97) 20 на Комитетот на министри на Совет на Европа до земјите-членки за „говорот на омраза“**, усвоена на 30 октомври 1997 година, според која говор на омраза значи дека *ги опфаќа сите облици на изразување што шират, поттикнуваат, промовираат или оправдуваат расна омраза, ксенофобија, антисемитизам или други облици на омраза засновани врз нетрпеливост, вклучувајќи и нетрпеливост изразена преку агресивен национализам и етноцентризам, дискриминација и непријателство кон малцинствата, емигрантите и лицата со емигрантско потекло* и **Рамковната одлука на Советот 2008/913/JHA од 28 ноември 2008 година за борба против одредени облици и изрази на расизам и ксенофобија преку казненото право (Рамковна одлука)**. Рамковната одлука бара од земјите членки да го криминализираат

5. ECtHR/ 5493/72 (07.12.1976), *Handyside v. the United Kingdom*, став 49.

6. Општа препорака за политика бр. 15 на ЕКРИ, стр. 3.

7. Секое застапување на национална, расна и верска омраза што преставува поттикнување на дискриминација, непријателство или насилство се забранува со закон.

8. Државите страни... (а) Должни се да го прогласат за дело казниво со закон секое ширење на идеи засновано врз расна супериорност или омраза, поттикнување расна дискриминација, како и сите акти на насилство или поттикнување на такви дела против која било раса или група лица со друга боја на кожата или етничко потекло, како и обезбедување секаква помош за расистички активности, вклучително и нивно финансирање;

б) Должни се да ги прогласат за незаконски и да ги забранат организациите, како и организираниите и сите други пропагандни активности, што промовираат и поттикнуваат расна дискриминација и да го сметаат учеството во такви организации или активности за дело казниво со закон; Нема да дозволуваат јавните власти и јавните институции, национални и локални, да промовираат или да поттикнуваат расна дискриминација.

јавното поттикнување на насилство или омраза насочено против група лица или член на таква група дефинирана врз основа на раса, боја на кожата, вера, предци или национално или етничко потекло.

ОПП бр. 15 е јасна во упатувањето и на други основи покрај „раса“, боја на кожата, јазик, религија или верско уверување, националност, национално или етничкото потекло и предци, како и инциденти на вознемирување, навреда, негативни стереотипи, стигматизација или закана, кои не мора нужно да се решаваат во рамки на кривичното право.

Во националните извештаи изготвени од експерти на национално ниво⁹ се претставува контекстот и како точно националното законодавство се справува со прашањата на говорот на омраза, кои групи се заштитени како и каде поставува ограничувања на заштитата од говор на омраза.

Телата за еднаквост вообичаено не се експлицитно надлежни за говорот на омраза како кривично дело. Повеќето тела за еднаквост се формирани за да се исполнат барањата на европските директиви 2006/54/ЕЗ (Директива за еднакви можности преработена), 2004/113/ЕЗ (Директива за еднаков третман при обезбедување стоки и услуги) и 43/2000/ЕЗ (Директива за еднаков третман без оглед на раса и етничко потекло). Овие директиви ги обврзуваат земјите членки на Европската Унија, а во пракса и земјите што бараат членство во ЕУ, да формираат или назначат организација или организации за промовирање на еднаков третман и помош на жртвите на дискриминација врз основа на род и раса (национални тела за еднаквост). Правното тело на ЕУ, кога станува збор за еднаков третман и недискриминација, не вклучува конкретно упатување на говор на омраза и има јасен фокус врз приватното право. Референтна точка е забраната на дискриминација на пазарот на трудот и при обезбедувањето стоки и услуги. Дискриминација, според Директивите и последователната судска пракса на Судот на правдата на Европската Унија (СПЕУ), може да се пројави во облик на директна и индиректна дискриминација, вознемирување, поттикнување дискриминација, дискриминација врз основа на здружување и виктимизација.

Вознемирувањето во дефинициите на директивите се опишува како *несакано однесување* поврзано со која било од основите предвидени со законската регулатива за еднаков третман¹⁰ чија цел или резултат е повреда на достоинството на некое лице и создавање застрашувачко, непријателско, омаловажувачко, понижувачко или навредливо опкружување и во многу случаи може да биде и инцидент што може да се окарактеризира како говор на омраза.

Забраната на дискриминација се смета за општо начело на правото на ЕУ утврдено во членот 21 од Повелбата за основните права на ЕУ, и за кое насоки даваат пет директиви на ЕУ. Следствено, во својата судска пракса, СПЕУ претежно делува како толкувач на соодветните директиви. Од неодамна, поради растечката тенденција на повикување на Повелбата за основните права како референтен документ, СПЕУ постапуваше како суд за човекови права воспоставувајќи рамнотежа помеѓу правото да не се биде дискриминиран и правото на слобода на изразување.¹¹

Имајќи ги предвид овие разлики во законодавството и во институционалните надлежности, треба да се разјасни каде треба да се постави граница помеѓу говор на омраза што ќе покрене граѓанска или управна одговорност (како што е вознемирувањето) и говор на омраза што всушност се квалификува како кривично дело поради неговата сериозност и ќе го оправда изрекувањето кривична санкција. Во оваа насока, исто така треба подобро да се дефинира кои се надлежностите на телата за еднаквост, а кои на (кривичните) судови.

Постојат одредени аспекти што може да се важни за да е направена разлика. *Михајлова и сор.*¹² упатува на прашањето дали постоел дискриминаторски мотив што го дефинира „*говорот на*

9. A. Gugu Bushati (2020) *Извештај за земјата – Албанија*, “Strengthening Equality Bodies in the Western Balkan Region in the Field of Hate Speech”, Тирана, E. Hodžić (2020) *Извештај за земјата – Босна и Херцеговина*, “Strengthening Equality Bodies in the Western Balkan Region in the Field of Hate Speech”, Сараево, N. Avdiu (2020) *Извештај за земјата – Косово*, “Strengthening Equality Bodies in the Western Balkan Region in the Field of Hate Speech”, Приштина, A. Spaić (2020) *Извештај за земјата – Црна Гора*, “Strengthening Equality Bodies in the Western Balkan Region in the Field of Hate Speech”, Подгорица, M. Мирческа (2020) *Извештај за земјата – Северна Македонија*, „Зажакнување на телата за еднаквост во регионот на Западен Балкан на полето на говорот на омраза“, Скопје, G. Miletić (2020) *Извештај за земјата – Србија*, “Strengthening Equality Bodies in the Western Balkan Region in the Field of Hate Speech”, Белград.

10. Директивите упатуваат на род/пол, раса или етничко потекло, возраст, вероисповед/религија или верско уверување, сексуална ориентација и попреченост.

11. Види на пример NH v. Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI — Rete Lenford, C-507/18, пресуда 23.04. 2020.

12. E. Михајлова/Ј. Бачовска/Т. Шекерџиев (2013): Слобода на изразување и говор на омраза. ОБСЕ - Полиестердеј: Скопје. ОБСЕ (2018), <https://www.osce.org/files/f/documents/8/e/413027.pdf> (30.06.2020), стр. 34 и 35.

омраза како говор што шири омраза“ и што „може да опфаќа застапување или поттикнување дискриминација, при што самиот говор на омраза исто така може да биде/да значи/да се третира како дискриминација. На пример, во случајот Аксу против Турција (*Aksu v. Turkey*), Европскиот суд за човекови права, набљудувајќи дали постојат елементи поради кои предметот треба да се разгледа од аспект на забрана на дискриминација, утврдуваше дали засегнатите публикации што содржеа изрази и белешки со анти-ромски чувства имаат „дискриминаторска намера или резултат“.

Од друга страна, говорот на омраза кога се решава во рамки на кривичното право може да бара дури и повисок степен на намера/вина и поголем праг на докази отколку за инцидент на вознемирување што се решава во рамки на граѓанското право и за кој треба да се следат процедуралните барања на Директивите на ЕУ¹³.

Друго прашање што би можело да биде релевантно за да се направи диференцијација би било дали на говорот на омраза му е потребна јавната сфера за да се исполни, каков што е случајот во повеќето кривични закони кај поттикнувањето омраза, но не и кај вознемирувањето.

ОПП бр. 15 во својата препорака бр. 10 ги разгледува барањата дело на говор на омраза да се квалификува како кривично дело, нагласувајќи дека кривичните санкции треба да се изрекуваат во исклучителни околности и треба да го одразуваат начелото на пропорционалност. За да се достигне прагот за кривична одговорност, едно дело треба да биде од сериозен карактер, што значи дека покажува намера или разумно може да се очекува да поттикне акти на насилство, заплашување, непријателство или дискриминација - а предметната употреба се пројавува во јавен контекст. Ова појаснување сепак целосно не го решава прашањето како би можело во практика да се направи диференцијација во поглед на вознемирувањето, што како пример за говор на омраза се спомнува во ОПП бр. 15. Значи, одлуката кои законски одредби и која институционална рамка ќе се примени во конкретен случај ќе треба да ја донесат надлежните органи, било да е тоа полицијата, јавното обвинителство, телата за еднаквост и/или судовите. Насоки ќе бидат обезбедени со идната судска пракса, а во врска со тоа може да се потребни стратешки парници.

Улогата на телата за еднаквост во сузбивање на говорот на омраза

Во својата **Општа препорака за политика бр. 2: Телата за еднаквост да се борат против расизам и нетрпеливост на национално ниво**, ЕКРИ препорачува мандатите на телата за еднаквост да опфаќаат:

- a. *Промовирање и постигнување еднаквост, спречување и елиминирање на дискриминацијата и нетрпеливоста, вклучително и структурната дискриминација и говорот на омраза, и промовирање на различноста и на добрите односи меѓу лицата кои припаѓаат на сите различни групи во општеството (мандат за еднаквост).* Понатаму, во својот образложувачки меморандум елаборира дека во текстот со кој се воспоставува телото за еднаквост или во законската регулатива за заштита од дискриминација треба јасно да се утврди дека говорот на омраза претставува форма на дискриминација и дека телата за еднаквост имаат мандат да го сузбиваат говорот на омраза најмалку со средствата на граѓанското и управното право. Во случаите кога полицијата и обвинителството се органите што се првично надлежни за справување со криминал од омраза, телата за еднаквост треба да бидат надлежни да обезбедуваат лична поддршка и правни совети на лицата изложени на злодела од омраза и да ги упатуваат до надлежните органи.¹⁴

Веќе спомнатата **Општа препорака за политика бр. 15 на ЕКРИ за борба против говорот на омраза** препорачува земјите членки на Советот на Европа:

- a. Да дадат поддршка на мониторинг на говорот на омраза од страна на граѓанското општество, **телата за еднаквост** и националните институции за човековите права, како и да ја унапредуваат соработка во извршувањето на оваа задача меѓу овие тела и јавните органи (став 3.д);

13. Во согласност со Директивата за еднаков третман без оглед на раса и етничко потекло (Член 8), Директивата за еднаков третман при вработување (Член 10), Директивата за еднаков третман при снабдување со стоки и услуги (Член 9) и Директивата за еднакви можности (Член 19) тужителот мора да ги претстави... фактите врз основа на кои треба да се претпостави дека имало директна или индиректна дискриминација. Ако е така, тужената странка треба да докаже дека не постоела повреда на начелото на еднаков третман.

14. Општа препорака за политика бр. 2 на ЕКРИ, стр. 4.

- b. Да дадат поддршка на невладините организации, телата за еднаквост и националните институции за човекови права во нивната борба против говорот на омраза (во контекст на подигање на свеста и контра говор) (став 4, г);
- c. Да обезбедат активна легитимација за лицата кои се цел на говорот на омраза, за **телата за еднаквост**, за националните институции за човекови права и за заинтересираните невладини организации да покренат постапки во кои се бара да се отстрани говорот на омраза, се бара признание дека бил објавен говор на омраза или се бара забрана на ширењето на говорот на омраза и се бара присилно откривање на идентитет на лицата што употребуваат говор на омраза (став 8, д).

Препораката на Европската комисија за стандарди за тела за еднаквост од 2018 година ја нагласува врската помеѓу говорот на омраза и дискриминацијата, кога препорачува дека земјите членки треба да размислат за проширување на мандатот на телата за еднаквост така што ќе ги опфати, за сите забранети основи на дискриминација, областите на вработување и занимање, пристап до снабдување со добра и услуги, образование, социјална заштита и социјални предности, вклучително и говор на омраза во врска со овие основи во овие области.¹⁵

15. Препорака на Европската комисија во врска со стандардите за телата за еднаквост, стр. 6.

Правна рамка за спречување и борба против говорот на омраза – Западен Балкан

Законодавствата на сите земји на Западен Балкан го уредуваат говорот на омраза на сличен начин. Тоа што недостасува во повеќето законодавства е јасна дефиниција на тоа што говорот на омраза би можело да/би го опфаќал - факт кој ја попречува ефикасноста на правната заштита. Законските регулативи за еднаков третман во **Србија** и **Црна Гора** содржат дефиниции за говорот на омраза како форма на дискриминација. Сепак, тие дефиниции важат само за опсегот на законски прописи за еднаков третман, а не за кривично-правната сфера - би било пожелно усогласување во овој поглед. Тие, исто така, пројавуваат различни пристапи и различен степен на усогласеност со ОПП бр. 15.

Во **Србија**, Законот за забрана на дискриминацијата содржи дефиниција за говорот на омраза. Според член 11, забрането е да се *изразуваат идеи, информации и мислења што поттикнуваат дискриминација, омраза или насилство врз поединец или група лица поради неговите/нејзините или нивните лични карактеристики, во јавни органи и други публикации, на собири и места достапни за јавноста, со пишување и прикажување пораки или симболи и на други начини.*¹⁶

Во **Црна Гора**, Законот за забрана на дискриминација, во член 9а го дефинира говорот на омраза како *секоја форма на изразување на идеи, изјави, информации и мислења што шират, предизвикуваат, поттикнуваат, охрабруваат или оправдуваат дискриминација, омраза или насилство врз лице или група лица поради нивните лични карактеристики, ксенофобија, расна омраза, антисемитизам или други форми на омраза засновани врз нетрпеливост, вклучително и нетрпеливост изразена во облик на национализам, дискриминација и непријателство кон малцинствата.*¹⁷

Во **Албанија**, со неодамнешен амандман на Законот за забрана на дискриминација¹⁸ се вовеле говорот на омраза како облик на дискриминација во член 3/10, кој гласи: *Говор на омраза е секој облик на изразување, промовирање, поттикнување на оцрнување, омраза, клевета, како и секое вознемирување, навреда, негативен стереотип, стигматизација или закана на некое лице или група лица, како и секое оправдување на сите облици на изразување, врз основа на неисцрпна листа на лични карактеристики од член 1 од овој закон.*¹⁹

Неодамна усвоениот пристап на албанската дефиниција ги штиклира сите полиња што ги бара ОПП бр. 15, додека српските и црногорските одредби не опфаќаат инциденти на *навреда, негативни стереотипи, стигматизација или закана*. Во **Србија** исто така постои потреба од посветеност во јавноста, додека пак црногорската дефиниција, иако генерално упатува на личните карактеристики како референтна точка, пројавува фокус врз карактеристики поврзани со расата, етничката припадност и статусот на малцинството, што во практиката може да ја попречи нејзината примена врз други основи.

Уставни и правни одредби од важност за говорот на омраза (на интернет)

Уставите на сите земји од Западен Балкан содржат клаузула за недискриминација која пропишува еднаквост пред законот и забрана на дискриминацијата. Како и другите права и слободи гарантирани со уставот, правото да не се биде дискриминиран може да биде ограничено поради

16. Србија/Службен весник, бр. 22/09, *Закон за забрана на дискриминација*, Член 11.

17. Црна Гора/Службен весник, бр. 64/11, *Закон за забрана на дискриминација*.

18. Законот бр. 124/2020 со неколку амандмани и дополнувањето на Законот бр. 10221, од 4.2.2010, „за заштита од дискриминација“ беа одобрени на пленарна седница на Собранието на 15.10.2020. Законот беше објавен во Службен весник бр. 191 од 3.11.2020 г. и ќе влезе во сила на 18 ноември 2020 (15 дена по објавувањето во Службен весник).

19. Албанија/Член 3/10 од нацрт *Законот за заштита од дискриминација*.

јавен интерес или од други дадени права како слободатна изразување, единствено кога тоа е законски, легитимно, неопходно и пропорционално. Сите земји се членки на Советот на Европа и затоа се обврзани од Европскиот суд за човекови права и неговата судска пракса кога станува збор за повреда на начелото на недискриминација гарантирано со Член 14 од ЕКЧП и со Протокол 12 (доколку земјата го има ратификувано).

Уставот на **Србија** содржи специфично упатување на националните малцинства и забранува секаква дискриминација врз основа на припадност на национално малцинство.²⁰ Уставите на **Црна Гора** и на **Косово** експлицитно дозволуваат ограничување на слободата на изразување кога е потребно да се спречи охрабрување или провокација на насилство и непријателство врз основа на раса, националност, етничка припадност или вера. Членот 7 од **црногорскиот** устав забранува пројавување или поттикнување омраза или нетрпеливост по која било основа,²¹ додека членот 49 од **српскиот** устав предвидува забрана и казна за поттикнување на расна, етничка, верска или друга нееднаквост или омраза.²²

Уставот на Република **Северна Македонија**, во член 54 утврдува дека ограничувањата на слободите и правата, меѓу другото, не можат да се однесуваат на слободата на уверување, совеста, мислата и вероисповедта. Истиот член содржи и клаузула за недискриминација. Слободата на здружување според членот 20 од Уставот опфаќа формирање на политички партии, но исто така појаснува дека програмите и активностите на политичките партии и другите здруженија на граѓани не можат да бидат насочени (...) кон охрабрување или поттикнување или повикување на воена агресија или разгорување на етничка, расна или верска омраза или нетрпеливост. Уставот на **Република Српска** во **Босна и Херцеговина** не содржи клаузула за недискриминација како таква, но прогласува дека „уставното организирање на Републиката ќе се темели врз“, меѓу другото, и заштитата на правата на етничките групи и други малцинства.²³

Слободата на медиумите и плурализмот експлицитно се уредуваат со член 42 од Уставот на **Косово** како гарантирани права, додека цензура е дозволена само во случаите кога е потребно да се спречи поттикнување или провокација на насилство и непријателство врз основа на раса, националност, етничка припадност или религија. Слободата на медиумите е исто така загарантирана со **српскиот** устав, но може да биде ограничена ако надлежниот суд (...) спречи ширење на информации преку средствата за јавно информирање само кога тоа е неопходно во демократско општество (...) за да се спречи пропагирање на војна или поттикнување на директно насилство или да се спречи застапување на расна, етничка или верска омраза што поттикнува дискриминација, непријателство или насилство.²⁴

Одредби од кривичното право

Поттикнувањето омраза се смета за кривично дело во кривичните законици на сите земји. Повеќето од кривичните законици првично упатуваат на омраза поврзана само со раса, етничка припадност, вероисповед и поврзана нетрпеливост. Сепак, во последните десет години, со исклучок на **Србија**, **Босна и Херцеговина** и **Црна Гора**, тие беа изменети и го проширија опфатот и сега вклучуваат сексуална ориентација (**Албанија**), па дури и забрана на омраза врз основа на отворен список на основи (**Косово**, **Северна Македонија**, **Република Српска**). Дополнително, одредени закони, како Законот за родова рамноправност во **Босна и Херцеговина**, предвидуваат дека, меѓу останатото, родово засновано вознемирување е кривичен престап. (Член 29 од Закон за родова рамноправност во БиХ)

Јавно извршување на кривичното дело е потребно во **Босна и Херцеговина** и **Црна Гора**, додека во **Косово** прагот е уште повисок бидејќи мора да биде сигурно дека постои веројатност дека поттикнувањето ќе го наруши јавниот ред и мир.

Во согласност со меѓународните барања, кривичните законици исто така го препознаваат начелото на дискриминаторски мотив што треба да се смета како отежнителна околност што треба да се земе

20. Србија/Службен весник, бр. 98/06, *Устав на Република Србија*, Член 76.

21. Член 7 Се забранува нанесување или поттикнување омраза или нетрпеливост на секоја основа.

22. Србија/Службен весник, бр. 98/06, *Устав на Република Србија*, Член 49.

23. Босна и Херцеговина/ Службен весник, бр. 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11, *Устав на Република Српска*, Член 5.

24. Србија/Службен весник, бр. 98/06, *Устав на Република Србија*, Член 50.

предвид при одредувањето на санкцијата. Мотивите, во согласност со ОПП бр. 15 на ЕКРИ, имаат тенденција да бидат посеопфатни отколку во повеќето западноевропски земји и опфаќаат род, раса, боја на кожата, етничка припадност, јазик, сексуална ориентација, родов идентитет, политички, верски или филозофски уверувања, здравствен статус, генетски предиспозиции или попреченост (**Албанија**, Член 50 Кривичен законик) *раса или религија, национална и етничка припадност, пол, сексуална ориентација или родов идентитет (Србија)*²⁵, религија, национално или етничко потекло, род, сексуална ориентација или родов идентитет (**Црна Гора**, Член 42а КЗ), раса, боја на кожа, род, родов идентитет, јазик, религија, национално или општествено потекло, поврзаност со која било заедница, имотна состојба, економски статус, сексуална ориентација, раѓање, попреченост или друг личен статус, или афинитет кон лица со гореопишаните карактеристики (**Косово**), род, раса, боја на кожата, потекло, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, националност, државјанство, социјално потекло, верски уверувања, други уверувања, образование, политичка определба, личен или општествен статус, ментална или физичка попреченост, возраст, семеен или брачен статус, имотна состојба, здравствена состојба, или која било друга основа предвидена со закон или ратификувана меѓународна спогодба (**Северна Македонија**), раса, боја на кожа, верски уверувања, национално и етничко потекло, јазик, попреченост, пол, сексуална ориентација или родов идентитет (**Босна и Херцеговина**).

Кривичните законици на **Северна Македонија** (Член 417), **Црна Гора** (Член 443/3) и **Србија** (Член 387) исто така упатуваат на расна или друга дискриминација како самостојно кривично дело, што во **Северна Македонија** и **Црна Гора** опфаќа и ширење идеи за супериорност на раса во однос на друга, застапување расна омраза или поттикнување расна дискриминација.

Табела 1: Одредби од кривичното право со кои се уредува говорот на омраза

Земја	Поттикнување омраза	Отежнителни околности	Дискриминација
Албанија	расна, етничка, сексуална ориентација и религиозни групи	род, раса, боја на кожата, етничка припадност, сексуална ориентација, родов идентитет, политички, верски и филозофски уверувања, здравствена состојба, генетски предиспозиции или попреченост	Не
Босна и Херцеговина	националност/етничка припадност, раса, религија и род (закон за родова рамноправност) Република Српска: национален, расен, верски или етнички идентитет, боја на кожа, пол, сексуална ориентација, попреченост, род, потекло или други карактеристики во јавност	раса, боја на кожа, верски уверувања, национално и етничко потекло, јазик, попреченост, пол, сексуална ориентација или родов идентитет Република Српска: + здравствен статус	Не
Косово	национални, расни, верски, етнички и други такви групи, сексуална ориентација, родов идентитет и други лични карактеристики веројатно дека ќе го нарушат јавниот ред	раса, боја на кожа, род, родов идентитет, јазик, религија, национално или општествено потекло, поврзаност со која било заедница, имотна состојба, економски статус, сексуална ориентација, раѓање, попреченост или друг личен статус, или афинитет кон лица со гореопишаните карактеристики	Не

25. Србија/Службен весник, бр. 85/2005, кор. 88/2005, кор. 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019, *Кривичен законик*, Член 387.

Земја	Поттикнување омраза	Отежнителни околности	Дискриминација
Црна Гора	раса, боја на кожа, религија, потекло, националност или етничка припадност во јавност	вера, национално и етничко потекло, род, сексуална ориентација или родов идентитет	раса, род, попреченост, сексуална ориентација, родов идентитет или други лични карактеристики
Северна Македонија	род, раса, боја на кожата, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, националност, социјално потекло, верски уверувања, други уверувања, образование, политичка определба, личен или општествен статус, ментална или физичка попреченост, возраст, семеен или брачен статус, имотна состојба, здравствена состојба, или која било друга основа предвидена со закон или ратификувана меѓународна спогодба	род, раса, боја на кожата, потекло, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, националност, државјанство, социјално потекло, верски уверувања, други уверувања, образование, политичка определба, личен или општествен статус, ментална или физичка попреченост, возраст, семеен или брачен статус, имотна состојба, здравствена состојба, или која било друга основа предвидена со закон или ратификувана меѓународна спогодба.	раса, боја на кожата, националност или етничка припадност
Србија	национална, расна или верска омраза или нетрпеливост	раса или религија, национална и етничка припадност, пол, сексуална ориентација или родов идентитет	раса, боја на кожа, религија, националност, етничко потекло или други лични карактеристики

3.1.2 Законски прописи за еднаквост и недискриминација

Сите земји од Западен Балкан го вградиле правото на ЕУ за недискриминација во својата законодавна рамка така што донесоа конкретни закони што штитат од дискриминација. Во сите овие закони една основа на дискриминација е вознемирувањето. Законските прописи за еднаквост во **Србија** и **Црна Гора** експлицитно го уредуваат говорот на омраза како форма на дискриминација. Во **Албанија**, Комесарот за заштита од дискриминација (КЗД) го толкува говорот на омраза како форма на вознемирување²⁶ и беше еден од промоторите за воведување на говорот на омраза како облик на дискриминација во неодамна изменетиот Закон за заштита од дискриминација (ЗЗД).

Законот за забрана на дискриминација во **Босна и Херцеговина** забранува дискриминација не само по специфични основи што се во согласност со меѓународните стандарди во оваа област, туку и „секоја друга околност што служи на целите или што доведува до спречување или ограничување на кој било поединец да ги ужива или да ги оствари, на исто рамниште, правата и слободите во сите области на животот“.²⁷ Законот за заштита од дискриминација на **Косово** обезбедува заштита врз повеќе основи какви што се националноста, или во однос на која било заедница, социјалното потекло, расата, етничката припадност, боја на кожата, раѓање, потекло, пол, род, родов идентитет, сексуална ориентација, јазик, државјанство, вера и верско уверување, политичка припадност, политичко или друго мислење, социјален или личен статус, возраст, семеен или брачен статус, бременост, мајчинство, богатство, здравствена состојба, попреченост, генетско наследство или која било друга основа²⁸.

Се однесува на сите сторувања или несторувања на сите државни институции, физички и правни лица,

26. Интервју со Р. Гајда, Комесар за заштита од дискриминација, 11 мај 2020 г.

27. Босна и Херцеговина/Службен весник на БиХ бр. 59/09 и 66/16, Закон за забрана на дискриминација, член 2, став 2.

28. Член 1, Закон за заштита од дискриминација.

јавниот и приватниот сектор, кои ги повредуваат, ги повредиле или може да ги повредат правата на кое било лице или физички или правен субјект во сите области на животот²⁹. Во **Црна Гора**, заедно со повеќекратната дискриминација, повторената дискриминација и проширената дискриминација, членот 20 од Законот за заштита од дискриминација ја препознава дискриминацијата што се шири преку јавните медиуми, како и со пишување и прикажување на материјали и симболи со дискриминаторска содржина на јавни места, како тешка форма на дискриминација.³⁰

Во **Република Северна Македонија**, Закон за спречување и заштита од дискриминација што беше во сила од мај 2019, беше укинат од Уставниот суд на 14 мај 2020 година поради формалности.³¹ За целите на ова истражување ќе се повикаме на текстот на укинатиот закон бидејќи претпоставуваме дека ќе се донесе нов закон со сличен пристап. Законот имаше отворена листа на основи и ја дефинираше дискриминацијата како секој акт на разликување, исклучување, ограничување или претпочитање врз основа на која било од дискриминаторските основи, со сторување или несторување, што има за цел или резултат спречување, ограничување, признавање, уживање или спроведување на правата на едно лице или група лица на еднаква основа; ги опфаќа сите форми на дискриминација, вклучително и пристапноста до инфраструктурата, стоките и услугите.

Во **Србија**, членот 13 од Законот за забрана на дискриминација дефинира тешки облици на дискриминација какви што се *предизвикување и поттикнување нееднаквост, омраза и непријателство врз основа на национална, расна или верска припадност, јазик, политички мислења, род, родов идентитет, сексуална ориентација или попреченост, застапување или вршење дискриминација од страна на државните органи или во текот на постапките водени пред државните органи и застапување дискриминација преку јавните медиумски куќи*.³²

Главната разлика за лицата што се изложени на говор на омраза и заштитени во овој поглед, не само со кривичното право туку и со националното законодавство за еднаков третман, е тоа што можат да имаат корист од процедуралните гаранции и предвидената институционална рамка и не мора да се потпираат на кривичниот законик за предметот да им биде решен. Ова опфаќа:

- ▶ пренасочување на товарот на докажување во случаите кога тужителите успеваат да ги утврдат фактите врз основа на кои може да се претпостави дека имало директна или индиректна дискриминација, а тужената странка треба да докаже дека не е повредено начелото на еднаков третман;³³
- ▶ надлежноста на телата за еднаквост да постапуваат во нивните случаи;
- ▶ поширок спектар на правни лекови што се уредени со законската регулатива за еднаков третман во споредба со кривичниот закон.

За **Србија** ова значи, на пример, дека жртвата според член 43 од Законот за забрана на дискриминација може да побара воведување забрана за дејствие што претставува закана од дискриминација, забрана за продолжување на дискриминаторско дејствие, забрана за повторување на дискриминаторско дејствие, судот да утврди дали тужената страна се однесувала кон тужителот или кон друга странка на дискриминаторски начин, да преземе чекори за да ги надомести последиците од дискриминаторскиот третман, да бара надомест на штета за материјална и нематеријална штета, одлуката донесена по која било од тужбите упатени... да се објави.³⁴ *Возможно е и поднесување барање за времена мерка*.³⁵ *Вакви граѓански тужби треба да поднесуваат и организациите за*

29. Член 2(1), *Ibid*.

30. Член 20 став 4 од ЗЗД. Дополнително, Член 34 од ЗЗД понатаму предвидува дека „приватно лице се казнува со парична казна од 500 до 20.000 евра доколку со изразување идеи, изјави, информации, мислења, поттикнува или оправдува дискриминација, омраза или насилство против лице или група лица поради нивните лични карактеристики, ксенофобија, расна омраза, антисемитизам или други форми на омраза засновани врз нетрпеливост, вклучително и нетрпеливост изразена во облик на национализам, дискриминација, омраза или насилство кон малцинствата.

31. Во својата одлука, Уставниот суд пресуди дека постои повреда на постапката за носење на овој закон (не било обезбедено неопходното мнозинство гласови од членовите на Собранието за да биде донесен).

32. Србија/Службен весник, бр. 22/09, *Закон за забрана на дискриминација*, Член 13.

33. Директива за еднаков третман без оглед на раса и етничко потекло (Член 8), Директива за еднаков третман при вработување (Член 10), Директива за еднаков третман при снабдување со стоки и услуги (Член 9) и Директива за еднакви можности преработена (Член 19).

34. Србија/Службен весник, бр. 22/09, *Закон за забрана на дискриминација*, Член 43.

35. Србија/Службен весник, бр. 22/09, *Закон за забрана на дискриминација*, Член 44.

човековите права и Комесарот за заштита на еднаквоста.³⁶ Возможно е поднесување слични тужби во согласност со Законот за спречување дискриминација против лица со попреченост, со оглед на тоа што овој закон ги предвидува „поттикнувањето“ и „пропагирањето“ како тешки форми на дискриминација.³⁷

Кога ја анализираме законската рамка воопшто, гледаме дека, слично како кај повеќето земји од Европската Унија, се фокусира врз поттикнување омраза и заштита во поглед на раса, националност и етничка припадност, додека други облици на говор на омраза како навреда, негативни стереотипи, стигматизација или закана ретко се третираат во кривичната сфера. Законската регулатива со која се уредува еднаквиот третман покажува посеопфатен пристап кога станува збор за заштитени групи, но опфаќа говор на омраза само во оние случаи кога тоа би се квалификувало како вознемирување во **Босна и Херцеговина, Косово и Северна Македонија**.

Судска пракса

Случаите со говор на омраза се чести во земјите од Западен Балкан, особено во политичката сфера и во онлајн медиумите. Ова не се рефлектира задолжително во голем број од случаите коишто се водат пред суд или пред други надлежни институции, а и податоци за тие случаи не се собираат на систематичен начин.

Во **Албанија**, во последните години, во најголем број од високопрофилните спорови за клевета учествуваат членови на парламентот и високи политичари кои се тужат едни со други поради обвинувања за корупција. Многу од овие случаи се поднесени директно пред Врховниот суд поради неговата првична надлежност за предмети поврзани со кривично гонење на членови на парламентот и високи функционери. Втората категорија случаи се предметите против тероризам и терористички активности, по кои судел поранешниот Суд за сериозен криминал³⁸, вклучително и злодела од омраза (чл. 265 од Кривичниот законик).³⁹ Промовирањето говор на омраза врз основа на вера и раса се идентификува како дел од терористички активности. Социјалните мрежи и верските места се користат за изјави на омраза со цел да се регрутираат или убедат други лица да им служат на активностите на терористичките организации⁴⁰.

Во **Босна и Херцеговина** говорот на омраза најчесто е присутен во политичкиот дискурс и обично е врз основа на етничкиот или на поврзан верски идентитет.⁴¹ Следствено, најрелевантни случаи од гледна точка на говор на омраза се случаите што се однесуваат на конкретното кривично дело поттикнување и разгорување национална, расна и верска омраза, раздор и непријателство, кое е присутно во сите четири кривични законици во **Босна и Херцеговина**.

Кривични случаи

Албански граѓанин го прифатил исламот во текот на студиите во странство. Кога се вратил во **Албанија** организирал група која преку Интернет промовирала ставови на радикалниот политички ислам и за светата војна (џихад) во Сирија. Им била поднесена тужба за поттикнување омраза и насилство против други вери, поддршка на терористичката организација ИСИС и проповедање радикални и терористички идеи, како и за истовремено користење опојни дроги. Групата била обвинета, меѓу другото, за прекршување на членот 265 од Кривичниот законик.

Поранешен министер за администрација и локална самоуправа на **Косово**, во јавните изјави, ги ослувувал косовските Албанци како „терористи и убијци“. Го суделе и бил осуден за поттикнување омраза согласно член 147 (1) на Кривичниот законик. Судот ги прифатил доказите што се состојат

36. Србија/Службен весник, бр. 22/09, Закон за забрана на дискриминација, Член 46.

37. Србија/Службен весник, бр. 33/06, 13/16, Закон за заштита од дискриминација на лица со попреченост, Член 9.

38. Албанија/ Судот за сериозни кривични дела се вика Специјален суд за организиран криминал и корупција.

39. Албанија/ Gjykata e shkallës së parë për Krimet e Rënda, Vendimi бр. 58 (03.05.2016), Vendimi бр. 46, (04.05.2017), Vendimi бр. 1 (24.01.2018).

40. S. Simoni, M. Xhaxho (2019) Report on Prevention of violent extremism and radicalisation in Municipality of Roskovec and rural area, Center for Women, Community and Environment at www.qag-al.org (30.04.2020), на кој се повикува А. Гугу Бушати во нејзиниот извештај за Албанија.

41. ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Босна и Херцеговина (петти циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/third-report-on-bosnia-and-herzegovina/16808b5602> (21.09.2020), стр. 13.

од видео-снимка на која министерот го држи говорот кој содржи наведен говор на омраза, како и написи објавени на онлајн медиуми. Аргументите на одбраната дека нема конкретно кривично дело за говор на омраза во Косово и дека дејствието не ги исполнува критериумите за примена на член 147 (1) бидејќи не го загрозило јавниот ред не го убедиле судот во образложението дека обвинетиот не ги надминал границите на слободата на изразување. Обвинетиот бил осуден на две години затвор.⁴²

Вработен во невладината организација што ја претставува ЛГБТИ заедницата бил нападна во **Косово** додека делел кондоми и други предмети. Тој бил вербално малтретиран поради работата што ја извршувал и поради неговата вистинска или воспримена сексуална ориентација и бил физички нападна од две други лица. Сторителите биле обвинети за поттикнување омраза и лесни телесни повреди, а судот изјавил и дека ги зел предвид правилата за одмерување потешка казната поради тоа што согледал дека делото било мотивирано од омраза кон реалната или воспримената сексуална ориентација на жртвата.⁴³

Во **Црна Гора** случаите на говор на омраза најчесто се решаваат во прекршочните судови, а водењето кривична постапка и понатаму е исклучок.⁴⁴ И покрај постоењето на релевантни одредби и зголемениот број случаи на говор на омраза кон членовите на ЛГБТИ заедницата, кривичното гонење за тие случаи е на ниско ниво.⁴⁵

Во последните неколку години во Република **Северна Македонија** не се пријавени случаи на говор на омраза во кривичната сфера. Според последниот извештај на ЕКРИ, нема ни официјална статистика за употреба на говор на омраза, но меѓународните и невладините организации потврдуваат пораст во бројот случаи.⁴⁶ Поради фактот што постоеше правна несигурност во врска со ова, Апелациониот суд (Граѓански оддел)⁴⁷ на Република **Северна Македонија** објави насоки во врска со правната одговорност на уредниците што се одговорни за содржината во електронските публикации и другите медиуми.

Нема сеопфатна и транспарентна статистика за случаите на говор на омраза пред судовите во **Србија**, и понатаму недостасуваат *централизираните официјални записи за кривични дела мотивирани од омраза*.⁴⁸ Сепак, говорот на омраза (особено на интернет) го препознаваат граѓаните и локалните организации за човекови права кои поднесуваат кривични и граѓански тужби, како и пријави до независни и саморегулаторни тела.⁴⁹ Нема достапни податоци за тековните случаи, но според последниот извештај на ЕКРИ, кривични пријави за говор на омраза биле поднесени против 216 лица во периодот 2011-2016 година,⁵⁰ додека според Јавното обвинителство вкупно 565 кривични пријави биле поднесени против поединци, вклучително и со елементи на говор на омраза по разни основи во периодот 2017-2018 година.⁵¹ И покрај некои важни неодамнешни пресуди поврзани

42. PS.no20/19 – Основен суд Приштина, Специјален оддел, 05.12.2019.

43. P. no 620/16 – Основен суд Урошевац, 26.09.2016.

44. The Protection of human rights and freedoms (2019) Извештај за заштитата од дискриминација од аспект на работата на институцијата за заштита на човековите права во Црна Гора, стр. 39, достапен на: http://www.ombudsman.co.me/docs/1574422728_izvjestaj-za-prvih-sedam-mjeseci-2019-godine.pdf, на кој упатува А. Спаиќ во нејзиниот извештај за Црна Гора.

45. The Protection of human rights and freedoms (2019) Извештај за заштитата од дискриминација од аспект на работата на институцијата за заштита на човековите права во Црна Гора, стр. 39-40, достапен на: http://www.ombudsman.co.me/docs/1574422728_izvjestaj-za-prvih-sedam-mjeseci-2019-godine.pdf, на кој упатува А. Спаиќ во нејзиниот извештај за Црна Гора.

46. ЕКРИ (2016) Извештај на ЕКРИ за поранешна југословенска Република Македонија (петти циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-/16808b590b> (21.09.2020), стр. 13.

47. Апелациони суд Скопје, Билтен бр. 12, граѓанско право, Заклучоци донесени на седница на судиите од граѓанскиот оддел на Апелациониот суд Скопје одржана на 19 април 2019 година, објавен во Скопје, март 2020, стр. 11.

48. Србија/Комесар за заштита на рамноправноста, *Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godinu*, на кој се повикува Г. Милетиќ во својот извештај за Србија.

49. На пример: Белград, Центар за човекови права, *Anonimna mržnja: Mehanizmi zaštite od govora mržnje na internetu* (2018), на кој упатува Г. Милетиќ во својот извештај за Србија.

50. ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Србија (петти циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4> (21.09.2020).

51. Советодавна комисија за Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства, (04.11.2019), *Коментари на владата на Србија за Петтото мислење на Советодавната комисија за спроведувањето на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства во Србија*, на кои упатува Г. Милетиќ во својот извештај за Србија.

со говорот на омраза,⁵² бројот и понатаму е многу мал, имајќи предвид дека говорот на омраза е признат проблем во општеството.⁵³

Толкување на одредбите со кои се уредува говорот на омраза од страна на судовите

- ▶ Јавни изјави без „намера за информирање“ може да претставуваат злоупотреба на слободата на изразување (имено, член 22 од албанскиот устав и член 10 од ЕКЧП) доколку останат мислења и не се претвораат во докажани факти од страна на тој што јавно ги соопштува.⁵⁴
- ▶ Одредбите со кои се уредува поттикнувањето како облик на криминализирање на говорот на омраза „треба да бидат доволно дефинирани и прецизни за да не бидат на штета на слободата на говорот и да не го загрозуваат начелото на правна сигурност...“, но „не би било реално да се очекува дека овие термини се поддржани со прецизна правна дефиниција или дека законодавецот обезбедил исцрпен список на значења или потенцијални дејствија што може да бидат опфатени со овие поими.“⁵⁵
- ▶ Изјавите и другите облици на говор на интернет нужно го исполнуваат критериумот на јавност, со оглед на широкиот досег и достапност.⁵⁶
- ▶ Говор што е вознемирувачки, навредлив или предизвикува емоционално вознемирување кај членови на одредени групи не мора да значи поттикнување на омраза, раздор или непријателство.⁵⁷
- ▶ Не е неопходно некое дело да доведе до конкретни негативни последици во поглед на реално поттикнување на омраза; наместо тоа, доволно е „содржината на конкретното дејствие да е објективно предиспонирана да произведе таков резултат“.⁵⁸
- ▶ Контекстот (спортски настани повеќе отколку политичка или верска расправа) и големината на публиката (фактот што подносителот на пријавата го објави предметниот навредлив коментар - за кој беше осуден на затвор од страна на второстепениот суд - на неговата страница на Фејсбук која беше достапна на релативно мал број луѓе пред медиумите да ја преземат и широко да ја промовираат) се особено важни фактори,
- ▶ Со намерно поттикнување и ширење омраза, поделба или нетрпеливост помеѓу националните, расните и етничките групи што живеат во **Косово**, може да се наруши јавниот ред или да се предизвикаат други посериозни последици во Република **Косово** (нема потреба од намерно поттикнување на јавноста).⁵⁹

52. Младинска иницијатива за човековите права (2018), *Higher Court Confirms Hate Speech from Informer Directed at Anita Mitic*, <http://www.yihr.rs/en/higher-court-ruling-confirms-hate-speech-from-informer-directed-at-anita-mitic/> (20.03.2020), на кој упатува Г. Милетик во својот извештај за Србија.

53. Србија/Комесар за заштита на рамноправноста, *Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godinu*, на кој упатува Г. Милетик во својот извештај за Србија.

54. Албанија/ Gjukata e Rrethit Gjyqësor Tiranë, Vendimi nr. 208 (21.01.2019) www.gjykatatiranes.gov.al.

55. Уставен суд на Босна и Херцеговина

56. Уставен суд на БиХ, AP-1020/11 (25.04.2014).

57. Суд на БиХ, S1 ЗК 020812 17 Kz2, став 36 (15.11.2017); Обласен суд Биелина, 80 0 K 001888 15 Kž 2 (24.06.2015).

58. Апелациони суд на областа Брчко БиХ, 96 0 K 006861 12 Kz (28. 11.2012).

59. PS. no 20/19 – Основен суд Приштина, Специјален оддел, 05.12.2019.

Пристап до правда во случаи на говор на омраза

Табела 2: Преглед на влезни точки за пристап до правда во случаи на говор на омраза (на интернет)

Земја	Полиција	Јавен обвинител	Тело за еднаквост	Омбудсман	ГО	Судови	Медиуми
Албанија	Влезни точки кривични случаи истражува	Нема надлежност	Одлука (обврзувачка) може да се обжали пред суд Претставува Интервенира Мислења од вештаци Ex officio Actio popularis	Народен правобранител на Албанија Повреда од државно/јавно тело	Доставува случаи до ТЕ Actio popularis претставува на суд	основен достапна правна помош и поддршка	Советот за жалби на Албанското тело за медиуми може да нареди да биде објавена корекција или даден одговор или да изрече парична казна Етичкиот одбор на Албанскиот совет за медиуми (НВО) може да посредуваа и да издава препораки
Босна и Херцеговина	Влезни точки кривични случаи истражува	Истрага Ја започнува судската постапка	Препораки (не обврзувачки) Има право да поведе судски постапки (теоретски)	Упатува случаи до Советот за печат	Општи судови	Регулаторната агенција за комуникации може по службена должност да издава предупредувања, конкретно да бара нешто да се стори или да се прекине со сторување, да изрекува парични казни и да одзема лиценци Советот за печат може да посредува - да отстрани содржина и да објави извинување	
Косово	Влезни точки кривични случаи истражува	Истрага Ја започнува судската постапка	Ги насочува жртвите Amicus curiae По службена должност Actio popularis Го презема случајот кога полицијата/судот не постапуваат соодветно	Доставува случаи до ТЕ Actio popularis	Општи судови	Независната комисија за медиуми може да постапува по службена должност, да издава писмени предупредувања, да бара објавување на одлуката, да изрекува парични казни и да одзема лиценци Одборот на косовскиот Совет за печат може да бара исправка, да објави извинување, да посредува и да донесе решение	

Земја	Полиција	Јавен обвинител	Тело за еднаквост	Омбудсман	ГО	Судови	Медиуми
Црна Гора	Влезни точки кривични случаи истражува	Истрага Ја започнува судската постапка	Препорака Има право да започне судски постапки Може да интервенира на суд Actio popularis		Правна помош Доставува случаи до ТЕ	Редовни судови Прекршочни судови	Советот на Агенцијата за електронски медиуми може по службена должност да издава предупредувања и да одзема дозволи Телото за саморегулирање на медиумите, Советот за саморегулирање на локални и периодични весници, различни народни правобранители за печатени медиуми и радиодифузери
Северна Македонија	Сектор за компјутерски криминал и дигитална форензика	Истрага Ја започнува судската постапка	Одлука Препорака По службена должност Amicus curiae Actio popularis	Повреда од државно/јавно тело Упатува случаи на гонее	Actio popularis	Пресуда Заштитни мерки	Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги може да издава јавни предупредувања, да предлага поведување на прекршочни постапки, да одзема лиценци Комисијата за жалби на Советот за етика на медиумите може да бара исправка, отстранување, извинување Советот на честа на Здружението на новинарите може да издаде предупредување или времено да исклучи новинар од членството
Србија	Влезни точки кривични случаи истрага	Истрага Ја започнува судската постапка	Мислење Препорака Санкција Претставува Интервенира на суд	Повреда од државно /јавно тело	Започнува случаи	Виш суд	Советот на Регулаторното тело за електронски медиуми може да издаде предупредување, да одземе лиценца Комисијата за жалби на Советот за печат може да носи одлуки и да посредува

Улогата на телата за еднаквост во сузбивање на говорот на омраза

Телата за еднаквост, како интегрален дел од мандатот, треба да обезбедат независна помош за жртвите на дискриминација. Во согласност со Препораката на Европската комисија за стандардите за телата за еднаквост, а во врска со ЕКРИ ОПП бр. 2, независната помош треба да опфаќа:

- ▶ *примање и постапување по индивидуални или колективни пријави;*
- ▶ *обезбедување правни совети на жртвите, вклучително и при постапување по нивните пријави;*
- ▶ *активности за медијација и помирување;*
- ▶ *застапување на жалители на суд;*
- ▶ *постапување како amicus curiae или експерт кога е потребно;*
- ▶ *следење на извршувањето на одлуките на институциите, судиските тела и судовите што се занимаваат со еднаквост, дискриминација и нетрпеливост.*

Исто така, треба да има можност да се соберат релевантни докази и информации.

Препораката на Комисијата се однесува и на можноста за стратегиски парнични постапки со цел решавање на структурната и системската дискриминација - или во име на жртвата (жртвите) или во име на самото тело.

Што конкретно телата за еднаквост може да направат во поединечен случај многу зависи од тоа дали тие се тело во облик на трибунал со законско овластување да носат обврзувачки одлуки или се застапувачко тело.⁶⁰

Телата за еднаквост што се трибунали треба да ги имаат следниве надлежности:

- ▶ *да примаат, испитуваат, сослушуваат и советуваат во индивидуални и колективни пријави за дискриминација и да носат одлуки по тие пријави врз основа на предметното законодавство, вклучително и одредбите за заедничкиот товар на докажување.*
- ▶ *да одлучуваат дали има повреда на граѓанската или управната законска регулатива против дискриминација.*
- ▶ *да носат законски обврзувачки одлуки што задолжуваат со дејствие за да се стави крај на дискриминацијата, да се постигне целосна еднаквост и да се спречи идна дискриминација, како и да наметнат воведување на делотворни, пропорционални и обесхрабрувачки санкции, исплата на надоместок за материјална и за нематеријална штета, парични казни и објавување на одлуката и името на сторителот.*
- ▶ *да обезбедат извршување и спроведување на одлуките и објавување на одлуките и препораките.⁶¹*

Застапувачките тела за еднаквост треба да ги имаат следниве надлежности:

- ▶ *да издаваат необврзувачки препораки што бараат делување за да се стави крај на дискриминацијата, да се постигне еднаквост, и да се спречи идна дискриминација.*
- ▶ *да обезбедат спроведување на сопствените препораки и, кога е соодветно, да ги објават своите одлуки и препораки.⁶²*

Има примери кога телото за еднаквост воопшто не може да работи на случај на говор на омраза поради опфатот на националната законска регулатива со која се уредува еднаквоста (бидејќи говорот на омраза се смета за кривично дело треба да потпадне во надлежност на работата на

60. Ваквата типологија ја развила меѓу другите, авторите на овие насоки при изработката на студијата *A Study on Equality Bodies set up under Directives 2000/43/EC, 2004/113/EC, and 2006/54/EC*, проект што во име на Европската комисија го спроведе Human European Consultancy во партнерство со Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights (2010) и може да се најде на следнава врска: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6454&langId=en> (17.02.2020).

Според оваа типологија, застапувачките тела за еднаквост најголемиот дел од времето и ресурсите ги трошат на посеопфатна мешавина од активности што опфаќаат поддршка за добрите практики на организациите, подигнување на свеста за правата, подготовка врз знаење за еднаквост и недискриминација и обезбедување правен совет и правна помош на поединци жртви на дискриминација. Телата за еднаквост во облик на трибунал најголемиот дел од времето и ресурсите ги трошат на сослушување, истражување и одлучување за дискриминација во поединечни случаи што се пријавени кај нив. Тие се независни во својата работа.

61. Општа препорака за политика бр. 2 на ЕКРИ, стр. 7.

62. Општа препорака за политика бр. 2 на ЕКРИ, стр. 7.

полицијата/обвинителството/кривичните судови); сепак ова не значи дека треба да праќа луѓе во затвор туку дека може да го документира случајот и да ги упати жртвите во надлежната институција (полиција, јавно обвинителство, Народен правобранител).

И двата вида тела за еднаквост се присутни во Западен Балкан, при што трибуналите во **Албанија, Северна Македонија и Србија**, а застапувачките тела за еднаквост во **Босна и Херцеговина, Косово и Црна Гора**. Во вторите земји мандатот на телото за еднаквост му се припишува на народниот правобранител. Во принцип, кога станува збор за нивната улога да обезбедат независна помош на жртвите на дискриминација - вклучително и вознемирување/говор на омраза - сите овие тела формално се во согласност со барањата презентирани погоре.

Табела 3: Надлежности на телата за еднаквост во случаи на говор на омраза (на интернет)

	Албанија КЗД	Босна и Херцеговина ИПЧП	Косово Омбудсман	Црна Гора ЗЧПС	Северна Македонија КЗД	Србија КЗЕ
вид на ТЕ	трибунал	застапувачко	застапувачко	застапувачко	Трибунал	трибунал
лична пријава	x	x	X	x	X	x
заедничка пријава	x	x	X	x	X	x
необврзувачка одлука / препорака		x	X	x		
обврзувачка одлука со санкција	x				X	x
осигурува извршување на одлука	x	постапка за мониторинг може да поведе прекршочна постапка во случај на неисполнување			постапка за мониторинг, може да поведе прекршочна постапка во случај на неисполнување	X
објавува одлука	x					во случај на не- исполнување
застапува пред суд	x	не	Не	кога има влијание врз група	X	X
<i>amicus curiae</i>	x	нејасно	X	x	X	X
мислења од вештаци	x	не	Не		X	
надлежност по службена должност	x	x	X	кога има влијание врз група	X	не

Во **Албанија**, Комесарот за заштита од дискриминација (КЗД) е главната институција задолжена за постапување по пријави на дискриминација и го смета говорот на омраза за облик на дискриминација, односно *досадување* (англиски превод на Член 3/5 од Закон за заштита од дискриминација, со значење на вознемирување, како што е дефинирано во законодавството на ЕУ) пред ноември 2020 година кога влезе во сила Законот за заштита од дискриминација. Комесарот ги разгледува пријавите на поединци или на групи лица, кои тврдат/наведуваат дека биле дискриминирани, спроведува управни истраги и применува управни санкции (Член 32 од ЗЗД). КЗД претставува поединци и групи изложени на дискриминација пред судовите и доставува писмено мислење за секое прашање поврзано со дискриминација, по барање на судот што го разгледува случајот.

Во последните две години (2018-2019) КЗД работеше на неколку случаи поврзани со говор на омраза. Во 2018 година, КЗД разгледа пет пријави за говор на омраза и утврди дискриминација (досадување/ вознемирување) кај три од нив. А во 2019 година разгледа дванаесет пријави и започна две постапки по службена должност во врска со говор на омраза против членови на ЛГБТИ заедницата. Од дванаесет пријави, дискриминација е утврдена во три. Од 20 април, КЗД нема добиено ниедна пријава, ниту пак има поведено предмети по службена должност.

Случаите што ги водеше КЗД вклучуваа говор на омраза во медиумите, но и во парламентот. Во некои од тие случаи, иницирани од Здружението на движењето на млади Роми и Египќани, има употреба на навредлив јазик и негативни стереотипи за египетската заедница. КЗД утврди дискриминација врз основа на членовите 7 (Заштита од дискриминација) и 3/5 (досадување/ вознемирување) од Законот за заштита од дискриминација (ЗЗД), како и дискриминација согласно членот 14 од ЕКЧП. Образложението на КЗД вклучува и комбинирано толкување на членовите 10 од ЕКЧП и 22 од албанскиот устав. КЗД бараше ограничување на слободата на говорот врз основа на потребата од заштита на достоинството на личноста и упатуваше на негативното влијание што ваквите изјави може да го имаат врз поединци во согласност со пресудата на ЕСЧП во случајот Ферет против Белгија (*Féret v. Belgium*).⁶³

Во двата случаи по службена должност, КЗД се осврна на јазикот што се користи во две ТВ-програми против ЛГБТИ заедницата. КЗД утврди дискриминација врз основа на членовите 1, 7 и 3/5 (вознемирување/досадување) од ЗЗД и врз основа на ограничување на слободата на говорот, како што е предвидено во судската пракса на ЕСЧП. Во вториот случај има јавна изјава на јавна личност во која јавната личност повторливо се изразува против ЛГБТИ заедницата. Повторно беше утврдена дискриминација врз основа на членовите 7 и 3/5 од законот, и се аргументираше за ограничувањето на слободата на говорот врз основа на правото на ЕСЧП.

Два други случаи поведе Фондацијата Даунов синдром поради јазикот што јавни личности го користеле на Фејсбук, односно погрдно се изразувале за лицата со попреченост каква што се Дауновиот синдром и аутизмот. Утврдена била дискриминација врз основа на членовите 7 и 3/1 (општа одредба за дискриминација) на ЗЗД, заедно со потребата од пропорционално ограничување на слободата на изразување диктирана од фактот дека има потреба да се спречат сите форми на изразување што промовираат, шират и оправдуваат омраза заснована на нетрпеливост (види пресуда на ЕСЧП за случајот Ербакан против Турција).⁶⁴

Во трите случаи, во кои КЗД утврди дискриминација, како санкција побара јавно извинување од лицето кое ја предизвикало дискриминацијата (со употреба на говор на омраза). Во еден случај, лицето што предизвикало дискриминација е казнето со парична казна. Паричната казна подлежи на извршување.

Како што е предвидено со закон, сите одлуки на КЗД може да се обжалат пред суд; КЗД има право да застапува поединци во судска постапка; судот има обврска да го известува КЗД секогаш кога постапува во случај на дискриминација, и има право да побара од КЗД во која било фаза од процесот да ги испита и претстави наодите од својата истрага. Покрај тоа, неодамнешните измени и дополнувања на албанскиот Устав (Член 134 (д)) го наведуваат КЗД како една од страните која има право да бара заштита пред Уставниот суд за прашања што спаѓаат во неговите надлежности. Како последица на овие законски одредби, интеракцијата помеѓу КЗД и судовите се зголеми по број на случаи. КЗД известува дека судовите постепено ја преземаат својата улога во заштитата од дискриминација.

63. ЕСЧП, Ферет против Белгија (*Féret v. Belgium*) (апликација бр. 15615/07), Пресуда 16.07.2009.

64. ЕСЧП, Ербакан против Турција (*Erbakan v. Turkey*) (апликација бр. 59405/00), Пресуда 06.07.2006.

За време на периодот на известување (2018-2020), само една одлука на КЗД за говорот на омраза беше обжалена од обвинетиот пред Основниот управен суд. Во тој случај еден познат режисер и продуцент на натпревари за убавина, за време на ТВ-интервју дал изјава во која користел дискриминаторски јазик кон ЛГБТИ заедницата. Судот ја потврдил одлуката на КЗД и нагласил дека имало дискриминација поради јазикот што го користела тужената страна.⁶⁵

КЗД е споредбено активен во постапувањето по службена должност, со два случаи поврзани со говор на омраза во 2019 година. И во двата наврати се работи за јазикот што се користел за време на ТВ-програми против ЛГБТИ заедницата. Во првиот случај КЗД утврди дека јазикот што се користел за време на ТВ-програмата претставува досадување/вознемирување на ЛГБТИ заедницата, согласно член 3/5 од ЗЗД. КЗД го заврши случајот така што побара засегнатото лице јавно да се извини во рок од 15 дена. Во сличен случај немаше потреба да се бараат понатамошни дејствија, бидејќи КЗД откри дека засегнатото лице веќе јавно се извинило набргу по дискриминаторските изјави.

Во **Босна и Херцеговина**, Народниот правобранител за човекови права (НПЧП) има мандат на национално тело за еднаквост. НПЧП работи со пријави од поединци и издава необврзувачки препораки, предлага покренување постапки за медијација во согласност со одредбите на Законот за медијација и за прекршочни постапки, собира и анализира статистички податоци поврзани со дискриминација. Може да се квалификува како „застапвачко“ тело за еднаквост. Институцијата според наодите од националниот извештај⁶⁶ е во поголема мера реактивна, отколку проактивна во извршувањето на своите задачи. Тешко е да се следи бројот на случаи на говор на омраза што ги води НПЧП бидејќи статистичките податоци се однесуваат само на вознемирување. За 2015 година не се пријавени случаи на говор на омраза, но во 2016 година се регистрирани две пријави во кои, меѓу другото, се наведува говор на омраза. Едната се однесува на несоодветен коментар на јавен службеник во врска со обложувалниците (ги споредува со криминални активности), а другиот вклучува закани кон новинар од страна на политичар. Во ниту еден од двата предмета не е утврден говор на омраза бидејќи недостасува идентитетскиот елемент. Во 2017 година, од 4.963 предмети по кои постапувала институцијата, само за еден може да се заклучи дека станувало збор за говор на омраза. Предметот е поврзан со навредливи коментари по етничка основа меѓу колеги во академска институција. НПЧП издал препорака со која се бара предметната институција да го реши проблемот и да осигури дека нивните вработени се воздржуваат од говор на омраза во меѓусебната комуникација и при јавни настани. И во 2018 година институцијата постапува по еден случај со говор на омраза. Во предметот се работи за продавница која објавила дека нема да обезбеди пристап за емигрантите и објавила навредливи коментари за емигрантите на својот Инстаграм профил. Институцијата издала препорака со која се бара предметната продавница да ги отстрани навредливите коментари од Инстаграм и да го почитува Законот за забрана на дискриминација во нејзините идни активности. Нема достапни информации за 2019 година.

НПЧП издава препораки врз основа на поединечни пријави. Препораките не се правно обврзувачки и усогласеноста со нив и понатаму е проблематична, иако НПЧП може да поведува прекршочни постапки во случаи на дискриминација. ЕКРИ извести во 2017 година дека само околу 50 проценти од препораките на НПЧП се целосно спроведени.⁶⁷ Кога станува збор за препораките во врска со дискриминацијата, односот е уште помал, бидејќи само шест се целосно спроведени од 28 препораки издадени во одделни случаи на дискриминација. ЕКРИ во својот извештај од 2017 година препорача властите да ги интензивираат своите напори за унапредување на усогласеноста со препораките на Институцијата народен правобранител. Во 2019 година ЕКРИ заклучи дека и покрај препораката, не добиле никакви информации што укажуваат на тоа дека властите ги интензивирале своите напори да промовираат усогласеност со препораките на НПЧП⁶⁸.

Завршените предмети влегуваат во систем за електронска и техничка поддршка за следење на спроведувањето на препораките.⁶⁹ Според член на персоналот на институцијата, ова значи дека

65. Основен управен суд Одлука бр. 4319/2019 (30.04.2020).

66. E. Hodžić (2020) *Извештај за земјата – Босна и Херцеговина*, "Strengthening Equality Bodies in the Western Balkan Region in the Field of Hate Speech", Сараево.

67. ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Босна и Херцеговина, став 83.

68. ЕКРИ (2020) Заклучоци на ЕКРИ за спроведувањето на препораките за Босна и Херцеговина од времена проверка, усвоени на 10 декември 2019 година, стр. 5.

69. Марио Рељановиќ и сор. (2016) *Kvadratura antidiskriminacijskog trougla: Zakonski okvir, politike i prakse 2012-2016*, Сараево: Аналитика, стр. 60-61, на кој упатува Един Хоџиќ во неговиот национален извештај во БиХ.

секој одговор на индивидуална препорака се регистрира во базата на податоци и адвокатот што работи на случајот автоматски добива известување за сите релевантни случувања во предметот. Како и да е, во пракса овој мониторинг не е континуиран и систематски, и главно е ограничен на контактирање со одговорната институција или организација и распрашување за статусот на предметната препорака. Беше забележано дека ако не се добие одговор, или ако препораката не се спроведе, вообичаено не се преземаат понатамошни мерки.⁷⁰ Како што потврдуваат претставниците на институцијата, тие, по правило, ги преземаат мерките предвидени со законот: ја известуваат непосредно подредената институција и го објавуваат случајот во своите годишни извештаи. Овие активности очевидно даваат ограничени резултати.

Ефектите од препораките на НПЧП во одделни случаи треба да се разберат во контекст на општата стапка на спроведувањето на нивните препораки. Иако нема официјална статистика за тоа прашање, еден испитаник од Институтот на народниот правобранител на човекови права забележува дека генерално може да се каже дека јавните тела повеќе реагираат на нивните препораки, особено во случаи на говор на омраза. Според претставници на НПЧП, кога станува збор за говор на омраза (на интернет), фактот дека најпопуларните интернет портали и (онлајн) медиумите во Босна и Херцеговина се во голема мерка во приватна сопственост поставува дополнителни предизвици за спроведување на нивните препораки. Ова е така, иако Законот за забрана на дискриминација, како што веќе беше забележано, ги проширува овластувањата и надлежностите на институцијата и во приватната сфера.

Законот за НПЧП уредува дека НПЧП има право, меѓу другото, да ги упатува предметите до судовите на врховните тела за човековите права и да покренува судски постапки. Во практиката, оваа надлежност ретко се применува. Единствената интервенција кон судството што ја користела институцијата - иако само во два предмета на дискриминација од 2013 година - е опцијата за поведување прекршочна постапка во случај на неспроведување на нејзините препораки во индивидуални предмети. Треба да се спомне дека оваа опција е достапна само за случаи на дискриминација бидејќи беше воведена со Законот за забрана на дискриминација. Соговорниците од НПЧП потврдија дека ова може да биде потенцијално ефективна алатка за подобрување на спроведувањето на нивните препораки. Како и да е, се чини дека тие сè уште се двоумат почесто да ја користат оваа опција, делумно поради недостаток на внатрешни ресурси за поведување и спроведување на вакви прекршочни постапки. Во оваа насока, неподготвеноста на судството да ја препознае улогата на НПЧП претставува дополнителен предизвик.

Покрај тоа, НПЧП има право да постапува по службена должност, вклучително и во случаи на говор на омраза. Предметот со говор на омраза кон емигрантите споменат погоре е пример за случај поведен од самата институција врз основа на извештаи во медиумите. Сепак, и покрај широкото присуство на говор на омраза во Босна и Херцеговина, работата по службена должност на институцијата во оваа област останува занемарлива. Причините за ова се сложени и се однесуваат на внатрешната структура на институцијата и недостатокот на договорени критериуми за реагирање на случаи на говор на омраза. Сите такви одлуки треба да се засноваат врз внатрешен консензус на сите тројца народни правобранители, што честопати е тешко да се постигне, особено кога станува збор за реагирање на говорот на омраза. Интервјуирано лице од институцијата истакна дека фокусот на нивната работа е врз јавните власти, додека говорот на омраза подразбира санкционирање на лични ставови и постапки, што поставува дополнителни предизвици. Покрај тоа, двајца соговорници исто така известија за тешкотии во разликувањето на слободата на изразување од употребата на говор на омраза. Едно интервјуирано лице од институцијата понуди мошне интересна перспектива за ова прашање: имајќи предвид дека говорот на омраза е честопати политички и навистина се користи од политичарите, постои страв дека институцијата ќе биде вовлечена во политички спорови доколку реагира на вакви случаи. Следствено, на институцијата би ѝ користело водство како делотворно да ги користи овластувањата за постапување по службена должност во случаи на говор на омраза, без при тоа да се загрози јавната перцепција за нејзината независност и непристрасност во чувствителниот политички и социјален контекст во Босна и Херцеговина.

Институцијата Народен правобранител (ИНП) е главното независно тело за човековите права на **Косово** и од 2015 година работи и како национално тело за еднаквост. Неговите надлежности опфаќаат примање пријави за дискриминација на кои може да даде мислење и препораки, поддршка на жртвите во подготовката на судските поднесоци, дејствување како пријател на судот (amicus

70. ОБСЕ БиХ, Procjena rada institucija BiH u borbi protiv diskriminacije (без датум), стр. 43, на кој упатува Един Хоџиќ во неговиот национален извештај во БиХ.

curiae), поведување истраги по службена должност, застапување случаи на дискриминација кои влијаат на поединци од групи пред надлежниот суд, за кои не е потребна согласноста на членовите на конкретната група, барање истрага од обвинителството и други независни институции, следење на спроведувањето на законот, соработка со граѓански организации, собирање податоци за дискриминаторски практики, информирање на јавноста и поднесување извештаи до Собранието на Косово. Поднесување пријави за дискриминација до ИНП не бара и не ги спречува жртвите да поднесат тужба и пред судовите. Организациите и другите правни лица може да им помагаат или да ги претставуваат жртвите со нивна согласност во постапките пред ИНП. Народниот правобранител има ограничени права да интервенира во редовните судови на **Косово** и нема општо право да застапува жртви на какво било кривично дело без оглед дали станува збор за говор на омраза или за кое било друго кривично дело. Законот за народен правобранител дозволува ИНП да дава општи препораки за функционирање на судскиот систем, може да се појави во својство на пријател на судот (amicus curiae) во судските постапки што опфаќаат човекови права, еднаквост и заштита од дискриминација, може да покренува прашања пред Уставниот суд во согласност со Уставот и Законот за Уставниот суд. За случаи на дискриминација, надлежностите на ИНП се пошироки и исто така вклучува давање мислења и препораки за конкретни случаи на дискриминација, обезбедување помош на жртви на дискриминација при подготвување на жалби, да постапува по службена должност во случаи кога државни институции се осомничени, барања за започнување истраги за кривични престапи, јавно обзnanување на случаи на дискриминација, дејствувајќи како пријател на судот (amicus curiae)⁷¹. Член 18 од ЗЗД (Закон за заштита од дискриминација) му овозможува на ИНП да преземе групно дејство во име на група, дури и без согласноста на членовите на групата⁷², што беше искористено од ИНП во тужба против Централната изборна комисија, која не ги исполни условите за застапеност на 50% на двата рода.

Во разговор со Народниот правобранител, тој појасни дека за Косово е важно да се потсети дека Институцијата народен правобранител не е и не може да биде првиот шалтер за различни пријави, вклучително и за говор на омраза и криминал од омраза, бидејќи претходно треба да се исцрпат сите постојни правни лекови.⁷³ Според постојната законска рамка, овие видови пријави треба да бидат решени од други јавни институции какви што се полицијата, обвинителството и/или судовите или преку други независни механизми какви што се Независната комисија за медиуми или телата за саморегулација како косовскиот Совет за печат. Институцијата народен правобранител станува надлежна само тогаш кога надлежната институција не го решава предметот на соодветен начин.

По усвојувањето на Законот за забрана на дискриминација (ЗЗД) во 2010 година во **Црна Гора**, надлежностите на Заштитникот на човековите права и слободи (ЗЧПС) се проширени, меѓу другото, со мандат на тело за еднаквост. Законот предвидува дека на лицето што поднесува пријава а за кое се смета дека е дискриминирано, мора да му се дадат потребните информации за неговите/нејзините права и обврски. Покрај тоа, предвидува дека Заштитникот може да покрене постапка за заштита од дискриминација пред судот или да се појави како вмешувач во таквата постапка. Вмешувањето во судот, како и истрагата по службена должност, сепак се ограничени на предмети каде е засегната цела група.

Практиката на црногорскиот ЗЧПС во однос на говорот на омраза не вклучува многу случаи, но во повеќето случаи поднесени пред Заштитникот е утврдена повреда на правата. Заштитникот има работено на два предмета со говор на омраза на социјалната мрежа Фејсбук. Двете постапки се спроведени и завршени во 2017 година и се поврзани со етничката припадност. Во едниот случај, на Заштитникот му се обратил поднесувачот на пријавата, извршен директор на невладината организација што работи на заштита на правата на Ромите, со жалба за говор на омраза, вознемирување и навреда на Фејсбук, повикувајќи се на објава на „Вијести“ на 21.10.2017 година во која се информира за враќањето во Косово на четири ромски семејства од кампот Коник 2 (наслов на прилогот: „Камп Коник 2 затворен по 16 години“). Споменатата објава содржела коментари со говор на омраза и нетрпеливост кон Ромите во Црна Гора, свесно учествувајќи во ширење расна и национална омраза кон сите припадници на ромската заедница, нарекувајќи ги паразити („нека исчезнат од земјата“; „автобусот нека се урне во провалија и сите Цигани да умираат пред

71. Law on the Protection from Discrimination, Article 9.

72. Law on the Protection from Discrimination, Article 18.

73. Интервју со Народниот правобранител

на Косово на 18 јуни 2020 година спроведено од националниот експерт за Косово, Натура Авдиу.

да пристигнат во Косово“; „слаб циган во циганска земја“; „Јас би ги фрлил [sic] далеку. Војната одамна заврши, паразити“, итн.). Во вториот случај, подносителот на пријавата се повикал на група наречена „Подгорички времеплов“ што на 15.02.2017 година дозволила објавување навредливи коментари и навреди за ромската заедница („Никој нема да ве обвини, најлошото што може да ви се случи е да го избришете коментарот, како што ми се случи еднаш и мене, тие само лаат, не гризат, никој не се грижи за Циганите“) на својата страница на Фејсбук. И во двата случаи препораките на Заштитникот биле следени и спроведени. Еден од највпечатливите случаи покренат пред Заштитникот е пријава од невладина организација што работи во областа на заштита на правата на ЛГБТИК лица, надвор од интернет. Се работи за употреба на говор на омраза од страна на свештеник на Српската православна црква по повод прославата на православната Нова година на 13.01.2016, организирана од политичка партија. Свештеникот користел директни хомофобични изрази против ЛГБТ-заедницата, правејќи алузија на логото на Монтенегро Прајд. ЗЧПС го осуди овој инцидент и издаде препорака.

Неодамна усвоениот Закон за спречување и заштита од дискриминација во Република **Северна Македонија** предвидува надлежност на Комисијата за заштита од дискриминација (КЗД) да постапува по пријави на лица кои претрпеле дискриминација, да обезбедува информации на странките за нивните права против дискриминација, да постапува по барање на странката или по сопствена иницијатива, да постапува како *amicus curiae* (пријател на судот), да поведува и да учествува во судски постапки како странка, да поведува правни постапки по службена должност во случаи на дискриминација, да бара информации и пристап до документи. Комисијата може да дава мислења и да одлучува во случаи на дискриминација, да утврдува дали постои повреда или не и/или да препорачува отстранување на последиците од повредата. Со сите овие овластувања може да се смета како тело за еднаквост со својство на трибунал. Според законот, КЗД исто така има мандат да го следи спроведувањето на своите мислења/препораки и во случаи на неисполнување да поведе прекршочни постапки пред судот.

Во 2018 година, Комисијата издаде 119 мислења, од кои во 19 предмети утврди постоење на дискриминација и издаде препораки. Во еден предмет, кој беше инициран од Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, радио-порака за „прееманципирани“ жени што се користеше во кампања на три радио мрежи, беше квалификувана како вознемирување од страна на Комисијата. Одлучи да ја запре кампањата и издаде препорака да не се емитуваат пораки со ваква или слична содржина.

Во **Србија**, Комесарот за заштита на еднаквоста (КЗЕ)⁷⁴ е самостојно тело за еднаквост со мандат да ја промовира еднаквоста и да се бори со дискриминацијата⁷⁵, вклучително и говорот на омраза. Комесарот е тело за еднаквост со својство на трибунал, што добива и разгледува пријави за прекршувања на Законот за забрана на дискриминација (ЗЗД). Според законот, КЗЕ дава мислења и препораки, со опции за јавен оглас и/или предупредување, доколку сторителот не ги спроведе препораките.⁷⁶ Бидејќи говорот на омраза е дефиниран со член 11 од Законот за забрана на дискриминација,⁷⁷ мандатот на КЗЕ е релевантен за случаи на говор на омраза што се поднесуваат според постапката за поднесување пријави. Помош на жртвите се дефинира како обезбедување информации на лицето што се жали во врска со своите права и можност за покренување судски постапки или други постапки заради заштита или препорачано помирување.⁷⁸ Додека мислењето има за цел да утврди дали има повреда на законот, препораката има за цел да предложи лек. Комесарот редовно користи соопштенија за јавност и предупредувања како алатка за спротивставување на говорот на омраза. Имаше 35 известувања за јавност во 2015, 25 во 2016, 20 во 2017, 24 во 2018 и 34 во 2019. Повеќето се однесуваа на говори на различни настани или средби, а седум известувања за јавноста во 2019 година го спомнуваат говорот на омраза. Објавени се и девет предупредувања во 2015, 9 во 2016, 13 во 2017, 17 во 2018 и 23 во текот на 2019. Од сите предупредувања во 2019 година, 91,3% се однесуваат на говорот на омраза.⁷⁹

74. Види: <http://ravnopravnost.gov.rs/> (21.09.2020).

75. Liegl, Barbara (2016) *Legal Protection against Discrimination in South East Europe – Synthesis Report*, во: Center for South Eastern Law Schools (SEELS) (ed.) *Legal Protection against Discrimination in South East Europe – Regional Study*, Скопје, стр. 33.

76. Србија/Службен весник, бр. 22/09, *Закон за забрана на дискриминација*, членови 33, 40.

77. Србија/Службен весник, бр. 22/09, *Закон за забрана на дискриминација*, Член 11.

78. Србија/Службен весник, бр. 22/09, *Закон за забрана на дискриминација*, Член 33.

79. Види: <http://ravnopravnost.gov.rs/misljenja-i-preporuke/upozorenja/> (03.04.2020).

КЗЕ има право да покренува предмети пред судот и да ги застапува подносителите на пријавата откако ќе добие согласност за такво постапување. Во некои случаи, првостепените пресуди беа изменети од повисоките судови по интервенција на Комесарот. Во случајот на хомофобични изјави во едно интервју што било објавено во српски неделен магазин, Вишиот суд во Белград утврдил дека мислењата дека ЛГБТ лицата се девијантни, педофили и болни, претставуваат вознемирување и нарушување на човековото достоинство на ЛГБТ заедницата. Обвинетиот ја објавил одлуката и предметот е сè уште пред Апелациониот суд во Белград. Комесарот, исто така, поднел граѓанска тужба против авторот на текст објавен на интернет на 8 ноември 2017 година. Во овој напис, авторот го оправдува насилството врз жените во некои случаи (ако има љубовник, ако не е добро расположена итн.). Слично мислење е „изразено“ и за ЛГБТИ заедницата. На 8 мај 2018 година, Вишиот суд во Нови Сад донел пресуда со која било прифатено барањето на Комесарот. Според пресудата, во иднина обвинетиот морал да престане да шири пристрасни мислења во медиумите или на јавни настани, како и да ја објави пресудата на свој трошок. Сепак, Апелациониот суд во Нови Сад ја поништил првостепената пресуда и го одбил тврдењето на Комесарот. Случајот сега чека пред Врховниот касациски суд.

КЗЕ е активен во стратешките парници, со намера да придонесе кон целосно спроведување на законот, подобрување на правната пракса, мотивирање на жртвите на дискриминација да сами да поднесуваат тужби како и да ја едуцира јавноста за проблемот на дискриминација. Исто така, КЗЕ ги смета добрите пресуди со соодветни санкции за важна алатка за комуникација со јавноста, начинот на борба против дискриминацијата и правилно толкување на законот за антидискриминација. Во практиката, подобните случаи се поврзани со тешки форми на дискриминација што се широко распространети и се повторуваат, поради што случаите на говор на омраза (на интернет) се корисни за целите на стратешкото парничење.

Комесарот нема право да делува по службена должност. Сепак, направени се некои напори да се олесни пристапот на жртвите до правда. Во 2016 година, Комесарот ги потсетил Министерството за правда и Вишиот суд во Белград дека усвоената препорака на мерки за постигнување еднаквост е испратена до сите судови во Србија.

Добра практика

Во 2018 година, Комесарот ги објави Упатствата за стратешки парници што содржат критериуми за избор на предмети, примери на стратешки предмети поведени од Комесарот и предизвици во врска со стратешките парници, како и практиката на националните и меѓународните судови и компаративни искуства. Документот не се фокусира врз говорот на омраза, но содржи неколку препораки за случаи на говор на омраза.⁸⁰

База на податоци за предмети за говорот на омраза (на интернет) на телата за еднаквост

Скоро сите тела за еднаквост имаат база на податоци за предметите. Поранешната КЗД во **Северна Македонија** немаше централен систем за собирање, регистрирање и анализа на податоци за случаите на дискриминација. Телата за еднаквост во **Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Косово и Србија** имаат база на податоци за предметите, но само НПЧП го има воспоставено говорот на омраза како специфична категорија кај индивидуалните случаи. ЗЧПС во **Црна Гора** во моментот работи на подобрување на својата база на податоци во областа на дискриминацијата. Сепак, не е јасно дали говорот на омраза ќе биде вклучен како посебна категорија.

Во некои земји како **Босна и Херцеговина** и **Црна Гора**, законските одредби имаат за цел централизирање на собирањето податоци за случаите на дискриминација. ЗЧПС е должен да собира статистички податоци за случаи на дискриминација од сите судски и управни тела, а според извештајот за земјата само прекршочните судови ја проследуваат својата статистика до телото за еднаквост. Во **Босна и Херцеговина**, Министерството за човекови права и бегалци треба да воспостави и да одржува централна база на податоци за сите случаи на дискриминација, но базата на податоци сè уште не е оперативна.

80. Види: <http://ravnopravnost.gov.rs/smernice-za-strateske-parnice-cir/> (21.09.2020).

Улогите и мандатите на другите институции и организации (покрај телата за еднаквост)

Во повеќето случаи, граѓанските организации (ГО) се првите влезни точки за жртвите на говор на омраза. Во **Албанија** имане неколку организации што се активни не само во промовирање на човековите права, туку и во поднесување пријави против поединци што демонстрираат дискриминаторско однесување или употребуваат јазик на омраза. Граѓанските организации се подобри странки да поднесат пријава пред КЗД кога имаат легитимен интерес. Иако тие се задоволни со исходот на донесените одлуки на КЗД, тие би сакале да видат поголемо позитивно влијание преку правилно ширење и спроведување на одлуките. На овие прашања се осврнуваат измените на Законот за заштита од дискриминација. Претставниците на НПЧП во **Босна и Херцеговина** потврдуваат дека случаите, особено во областа на дискриминација и говор на омраза, честопати им се доставуваат од граѓански организации и новинарски здруженија. Дискусиите со невладини организации како „Рома Веритас“⁸¹ во **Косово** открија дека тие упатиле случаи до ИНП, вклучително и случаи на говор на омраза или злосторства од омраза, бидејќи имаат голема доверба во ИНП. ИНП соодветно се справи со случаите што невладините организации им ги упатија и интервенираше во рамките на својот мандат секогаш кога беше возможно. Во случаите беа опфатени припадници на ромската, ашкалиската и египетската заедница, и низа наводни повреди.

Добра практика

ЛГБТ + организацијата *ДаСезна!* во Србија создадоа едноставен прашалник⁸² **со цел да ги регистрираат случаите и да ги проследат до надлежните институции што се обврзани да реагираат во согласност со законот. Механизмот беше инициран за жртвите и сведоците да можат безбедно да пријават насилство и дискриминација врз ЛГБТИ лица.**

Форумот за ЛГБТ лица Прогрес на ГО во **Црна Гора** повеќе од една деценија им помагаше на жртвите на дискриминација да пристапат до судовите преку проектот *Промоција на бесплатна правна помош на ЛГБТИК лица*, поддржан од Министерството за правда на Црна Гора.⁸³

Хелсиншкиот комитет за човекови права во **Северна Македонија** (ХКЧП)⁸⁴ изработи веб-страница на која секој може да поднесе тужба за говор на омраза (на интернет), и каде се достапни и статистички податоци и анализи.

Полициските станици служат како прва влезна точка за случаи на говор на омраза што може да се сметаат за кривични дела. Според статистичките податоци што ги собрал ЗЧПС во **Црна Гора**, најголем број претставки за говор на омраза биле доставени до Полициската управа. Двоумењето од страна на полицијата да ја признае незаконитоста на инцидентите со говор на омраза може да го ограничи пристапот до правда при самото тргнување на жртвата по патот до правдата. Ова може да се должи на несигурноста на полициските службеници дали треба да го квалификуваат случајот како кривично дело од омраза или не, според наведеното во извештајот за **Косово**.⁸⁵ Во својот извештај за **Србија** од 2017 година, ЕКРИ забележува дека според групите на граѓанското општество полицијата не била многу отворена за примање пријави за инциденти со говор на омраза, особено кога станува збор за Роми и ЛГБТИ лица. Пријавено е добро искуство за назначување на некои полицајци како специјални лица за контакт за ЛГБТИ заедницата. Исто така, известувањето одеше подобро на југот на Србија, каде проактивно се регрутираат албанските граѓани за да се создадат мултиетнички полициски сили.⁸⁶

81. Косово/Интервју со Г. Салијевиќ, Рома Веритас, 16 јуни 2020.

82. Види: <https://dasezna.lgbt/submit.html> (25.09.2020).

83. Црна Гора/ЛГБТ Форум Прогрес (2019) *Pravna zaštita LGBTIQ osoba u Crnoj Gori*, достапно на: <https://lgbtprogres.me/publikacije/pravna-zastita-lgbtqi-osoba-u-crnoj-gori-primjeri-iz-prakse/> (14.04.2020).

84. Хелсиншки комитет на Република Северна Македонија, Веб-страница за пријавување кривични дела со говор на омраза каде граѓаните може да поднесат пријава со пополнување на образец, по е-пошта, преку апликација за Андроид и Ајфон, твитер, сето достапно на: <http://www.govornaomraza.mk/> (25.09.2020).

85. Косово/Интервју со С. Драгидела, 17 јуни 2020.

86. ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Србија (петти циклус на мониторинг), достапен на следна врска: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4> (21.09.2020), стр. 23-24.

Откако полицијата ќе ја прифати пријавата за говор на омраза, предметот го упатуваат кај јавниот обвинител, освен во Албанија каде јавното обвинителство нема надлежност. Согласно Законот за кривична постапка во **Босна и Херцеговина**, кривична постапка може да се поведе и спроведе само по барање на обвинител, кој ја спроведува и надгледува истрагата и ја насочува работата на полицијата на конкретни случаи. По завршувањето на истрагата, обвинителот одлучува, врз основа на собрани докази, дали постапката треба да се продолжи (со објавување на обвинение) или да запре. Една студија од 2013 година⁸⁷ заснована врз интервјуа и фокус групи со обвинители од целата држава, се обиде да ги идентификува факторите што придонесуваат за релативно малиот број случаи, во споредба со бројот пријави за инциденти мотивирани од омраза. Во таа смисла се идентификувани неколку фактори на попречување: недостаток на официјални индикатори за препознавање кривично дело мотивирано од омраза; перцепција за сеприсутно манифестирање на омраза и поврзаниот проблем на разликување на посериозните случаи од тие што може да се игнорираат; и согледаната несигурност во докажувањето пристрасност како мотив и практична одлука фокусот да биде на гонење за основното кривично дело. Во **Косово**, Државниот обвинител издаде задолжителни упатства како да се постапува со случаи на кривични дела од омраза. Упатствата предвидуваат назначување координатор за работа на кривични дела од омраза и ги обврзуваат сите регионални обвинителства во седумте региони на **Косово** да назначат обвинител што ќе ги води кривичните случаи од омраза.⁸⁸

Добра практика

Во Албанија, успешно се осврнаа на недоволното пријавување преку неколку проекти и обуки за соработка на агенциите за спроведување на законот и невладините организации, во одговор на кривичните дела од омраза и дискриминацијата на ЛГБТИ лицата во синџирот на правдата.⁸⁹ **Во 2019 година, холандскиот Хелсиншки комитет, холандската национална полиција и албанската државна полиција организираа заедничка обука во Тирана за соработка при одговор на злодела од омраза и дискриминација на ЛГБТИ, во која учествуваа партнерите во синџирот на правдата од Тирана, Валона, Леска и Кукуш. Оваа активност обедини 15 претставници на полицијата, девет обвинители, девет службеници за родова еднаквост во општината, осум претставници на невладини организации и еден претставник од канцеларијата на Комесарот за заштита од дискриминација. Материјалот за обука се темелеше врз комплетот со алатки на Советот на Европа на тема „Полициско работење против злодела од омраза врз ЛГБТИ лица: Обука за професионален полициски одговор“ што ја водеа двајца овластени обучувачи од холандската национална полиција. Покрај тоа, полицијата, која е прва влезна точка за добивање информации за злодела од омраза, има прирачник за тоа како да се справи со дискриминацијата и кривичните дела од омраза⁹⁰.**

Во **Косово** е формирана Канцеларија за заштита и помош на жртвите (ОПАВ) во рамките на канцеларијата на државниот обвинител со претставници во сите регионални обвинителства на седумте региони на **Косово**. Мандатот на ОПАВ е да им обезбеди на жртвите застапување, совети и поддршка за пристап до системот на правдата. Адвокатите на ОПАВ се овластени да ги информираат жртвите за нивните права, да ги застапуваат во правна постапка пред обвинителството и/или судот, да ги упатуваат жртвите во други институции/служби и да преземаат соодветни дејствија за преземање активности што се неопходни за остварување на правата на жртвите.⁹¹ Сепак, до некаде постојат сомнежи во врска со компетентноста на ОПАВ за случаи на говор на омраза.⁹²

87. Босна и Херцеговина/М. Lucic-Catic и А. Bajric (2013) Procesuiranje kaznenih djela pocinjeh iz mrznje u Bosni i Hercegovini: Perspektiva tuzitelja, Сараево: Аналитика - Центар за социјални истражувања, достапно на: http://analitika.ba/sites/default/files/publikacije/procesuiranje_kaznenih_djela_-_web_-_final_24decembar.pdf (20.05.2020).

88. Косово/Јавен обвинител (2020) Годишен извештај за 2019 година, достапен на: <https://prokuroria-rks.org/assets/cms/uploads/files/Dokumente%20Publikime/PSH/Raporte/Raport%20i%20pun%3C%ABs%20s%3C%AB%20Prokurorit%20t%3C%AB%20Shtetit%2C%20p%3C%ABr%20viti%202019.pdf> (25.09.2020), стр. 39.

89. На пример, обуки во рамки на проектот Сузбивање на дискриминацијата и заштита на правата на ЛГБТ во Албанија, види: <https://www.nhc.nl/themes/building-up-rule-of-law/promoting-rights-trafficked-persons/countering-discrimination-and-protecting-lgbti-rights-in-albania/> (30.04.2020).

90. Обуката се одржа во рамки на проектот Сузбивање на дискриминацијата и заштита на правата на ЛГБТ во Албанија, види: <https://www.nhc.nl/themes/building-up-rule-of-law/promoting-rights-trafficked-persons/countering-discrimination-and-protecting-lgbti-rights-in-albania/> (30.04.2020).

91. Мандат на ОПАВ, достапно на: <https://prokuroria-rks.org/psh/zmnv/68/misoni> (25.09.2020).

92. Косово/Интервју со Б. Кастрати, 16.06.2020.

Во **Северна Македонија**, во рамките на Министерството за внатрешни работи, постои Сектор за компјутерски криминал и дигитална форензика (СККДФ) што има надлежност да постапува по пријави поднесени од физички и правни лица во случаи на кривични дела со говор на омраза на интернет. СККДФ прво анализира дали пријавената активност се квалификува како кривично дело поврзано со говор на омраза на интернет, а во случај на сомнеж бара потврда од релевантното јавно обвинителство (ЈО) надлежно за истрагата. Ако одговорот на јавното обвинителство е дека пријавената активност не се квалификува како кривично дело поврзано со говор на омраза на интернет, СККДФ веднаш го известува подносителот на пријавата дека не се надлежни за постапување и советува да го упати случајот до надлежниот суд или институција (на пр. граѓанска постапка за навреда и клевета).

Доколку наводниот сторител е познат и има доволно индиции за кривично дело поврзано со говор на омраза преку интернет, СККДФ започнува да ги собира потребните докази и информации од релевантните институции, интернет провајдерите во земјата, итн., а потоа го повикува сторителот на распрашување и презентирање на докази (телефони, компјутери итн.).

Доколку наводниот сторител е непознат (лажен или многу профили, итн.), СККДФ контактира со соодветните даватели на поврзаните интернет-услуги (на пр. Гугл) и платформите за социјални медиуми (Фејсбук, Јутјуб, итн.) и бара информации за идентитетот на наводниот сторител. Барањето треба да содржи солидни оправдувања за посочените наводи за кривично дело со говор на омраза на интернет. За потешки кривични дела што вклучуваат закани по живот итн. постои итна постапка што СККДФ може да ја поведе со соодветниот давател на услуги. Во тој случај, соодветниот давател на услуги треба да одлучи дали да ги обезбеди потребните информации или да ја отстрани инкриминирачката содржина или профилот (во случаи на повторувања), врз основа на сопствените анализи на пријавената активност. СККДФ е единственото овластено тело што поднесува такви барања.

Кривичните судови одлучуваат во предмети со говор на омраза, кога предметот ги исполнува условите за поттикнување омраза или дискриминација како кривично дело и треба да земат предвид дискриминаторски мотив како отежнувачки фактор.

Во **Албанија**, предметите со говор на омраза ги судат судовите со општа надлежност⁹³, додека случаите со дискриминација ги судат и специјализираните управни судови и судовите со општа надлежност. Судовите треба да го известат КЗД за секој случај на дискриминација. Во **Србија**, надлежноста за предметите со дискриминација им припаѓа на повисоките судови. Судовите не собираат податоци за говор на омраза, а пресудите обично се објавуваат заради видливост во извештаите на независните тела и на невладините организации. Улогата на судовите во релевантни кривични, граѓански и прекршочни предмети е клучна, но поради прекумерното траење на судските постапки и нискиот капацитет, тие честопати не обезбедуваат правда за жртвите во согласност со релевантните меѓународни стандарди.

Во **Црна Гора**, според Член 33 од ЗЗД може да се бара од судовите, канцелариите на јавните обвинители, прекршочните органи, полициските и инспекциските органи, да водат одделна евиденција за добиените поднесоци, започнатите постапки и донесените одлуки/решенија во рамки на нивната надлежност во врска со дискриминација, но ова барање го спроведуваат само прекршочните судови.⁹⁴ Огромното мнозинство случаи пред прекршочните судови се поврзани со говор на омраза што се случува против ЛГБТИК популацијата, на Фејсбук.

Улогата на регулаторните тела и механизмите за саморегулација на медиумите

Адекватната мешавина на регулација и саморегулација на медиумите и интернетот се покажа како ефикасна во борбата против говорот на омраза и во обезбедувањето „секоја контрола што се спроведува врз слободата на изразување да биде што е можно поограничена“⁹⁵. Соодветни механизми за постигнување на оваа цел се „воспоставување национални, независни регулаторни тела [...] со овластувања за следење на говорот на омраза во медиумите, добивање извештаи од

93. Албанија/Закон за кривичната постапка бр. 7905, 31.05.1995 изменет со закон број 35/2017 (30.03.2017).

94. Црна Гора/Службен весник, бр. 18/14, Закон за забрана на дискриминација.

95. Општа препорака за политика бр. 15 на ЕКПИ, достапна на: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01> (17.02.2020), стр. 43.

јавноста во врска со говорот на омраза, примање и поддршка на претставки и давање препораки⁹⁶. Сите земји пријавија дека воспоставиле такви механизми кои може да исполнат две важни функции: луѓето што се директно изложени на говор на омраза можат да добијат пристап до правен лек и пошироката јавност може да стане свесна дека говорот на омраза е забранет.

Регулаторни агенции за медиуми и механизми за поднесување жалби

Сите земји имаат воспоставено независни регулаторни агенции за медиуми што се одговорни за следење на традиционалните радиодифузери (радио и ТВ), како и (аудио) аудиовизуелните медиумски услуги (и линеарни и на барање). Во некои земји - како **Црна Гора, Северна Македонија и Србија** - тие се исто така одговорни за надгледување на печатените медиуми. Скоро сите овие власти, агенции или комисији може да прифатат жалби за поттикнување и ширење омраза врз основа на законските одредби од повеќе закони за медиуми или врз основа на одредбите во посебни кодекси утврдени од регулаторите за медиуми. Иако списоците со забранети основи на дискриминација, од отворен или затворен тип, се разликуваат, родот/полот, расата, религијата, попреченоста, возраста, убедувањето/верувањето (политичко, верско), како и сексуалната ориентација (освен во **Северна Македонија**) се забранети основи во сите земји.

Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги⁹⁷ на **Албанија** предвидува дека давателите на аудио и/или аудиовизуелни медиумски услуги не може да емитуваат програми со содржина што предизвикува омраза врз основа на раса, род, вера, етничка, национална и која било друга форма на дискриминација (Член 32). Кај услугите на барање не е дозволено да се прикажуваат програми што поттикнуваат омраза врз основа на раса, етничка припадност, род, националност или вера (Член 76). Законот за радиодифузија на аудиовизуелни медиуми⁹⁸ е инструмент за спроведување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги и предвидува начела за давателите на услуги во аудиовизуелни медиуми, какви што се *обесхрабрување на омраза, нетрпеливост и дискриминација по основа на раса, пол, политички уверувања и сексуална ориентација* (Дел 1.5). Во извештајот за земјата се вели дека законот е изготвен во согласност со Директивата на ЕУ 2010/13 (Директива за аудиовизуелни медиумски услуги) и меѓународните акти за заштита на човековите права, како што е ЕКЧП. Формиран е Совет за жалби за постапување со претставки во кои се наведува повреда на основните човекови права и достоинство, и се фокусира особено на заштита на правата на детето, правото на информации и на подигање на свеста во јавното мислење за почитувањето на моралните и етичките норми (Кодекс за радиодифузија во аудиовизуелни медиуми, Дел 2.1). Сепак, мандатот на овој Совет за жалби изречно не наведува и пријави за употреба на говор на омраза.

Во **Босна и Херцеговина**, Регулаторната агенција за комуникации има надлежност над телекомуникациските, радиодифузните и аудиовизуелните медиумски услуги (линеарни и на барање) и има мандат да го следи спроведувањето на Кодексот за аудиовизуелни и радијски медиумски услуги⁹⁹. Кодексот предвидува дека медиумските услуги не смеат да емитуваат или објавуваат содржини што *понижуваат, заплашуваат или поттикнуваат омраза, насилство или дискриминација врз лице или група лица врз основа на пол, раса, етничка припадност, националност, религија или уверување, попреченост, посебни потреби, возраст, сексуална ориентација, социјално потекло или врз основа на какви било други околности што имаат за цел или последица да спречат или загрозуваат признавање, уживање или остварување на правата и слободите на кое било лице* (Член 4 (1)). Понатаму, тие нема да создадат јасен и непосреден ризик од поттикнување омраза, насилство или дискриминација на лице или група врз основа на горенаведените причини, или што може да се толкува од јавноста како поттикнување на омраза, насилство, нарушување и немири, или што може да предизвика или поттикне кривично дело (Член 4 (2)). Кога ќе се утврди повреда на Кодексот во контекст на говор на омраза, Агенцијата може да изрече предупредувања, парични казни и прекинување на работата на радиодифузерите или давателите на аудиовизуелни медиумски услуги. Може да ги објави своите одлуки на својата веб-

96. Општа препорака за политика бр. 15 на ЕКРИ, достапна на: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01> (17.02.2020), стр. 29.

97. Албанија/Закон бр. 97/2013 за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги во Република Албанија, достапен на: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2020\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2020)007-e) (24.09.2020).

98. Албанија/АМА Одлука бр. 228 (11.12.2017) Закон за радиодифузија на аудиовизуелни медиуми, достапна на: <http://ama.gov.al/wp-content/uploads/2019/06/AUDIOVISUAL-MEDIA-BROADCASTING-CODE-pdf> (30.04.2020).

99. Босна и Херцеговина/Службен весник на БиХ бр. 3/16, Кодекс за аудиовизуелни медиумски услуги и радијски медиумски услуги.

страница и во својот годишен извештај. Иако Агенцијата има одредени овластувања да постапува по службена должност, таа вообичаено се потпира на примање индивидуални жалби.¹⁰⁰ Сепак, според извештајот за **Босна и Херцеговина**, Агенцијата добива малку жалби и ретко утврдува повреда на Кодексот во врска со говор на омраза, и покрај широката перцепција за голем број случаи на говор на омраза на радио и телевизија.

Уставот на **Косово** предвидува Независна комисија за медиуми (Член 141), која ги следи аудио и аудиовизуелните медиумски услуги, како што е наведено во Законот за независната комисија за медиуми¹⁰¹ (ЗНКМ). Нејзиниот етички кодекс е применлив на услугите на медиумот што добил лиценца, како и на неговите членови. Медиумските куќи се должни да не користат говор на омраза во ниту една програма што ја пренесуваат (Дел 10). Комисијата може да иницира и добива жалби за неусогласеност, меѓу другите, и со нивниот кодекс на однесување (член 29 (1), ЗНКМ). Донесува одлука со која се разгледуваат сите факти и околности на релевантниот случај по завршувањето на истрагата (Член 29 (4), ЗНКМ)) и располага со доста моќни мерки и санкции (Член 30 (1), ЗНКМ). Врз основа на природата и обемот на повредата, може да издаде писмени предупредувања, да нареди емитување исправка или извинување, да изрече парична казна (10.000 - 100.000 €) или да бара одземање, промена на условите или престанок на дозвола за радиодифузија. Сите одлуки на Комисијата, вклучително и изречените санкции, задолжително се објавуваат (Член 30 (7), ЗНКМ). Најновиот годишен извештај на НКМ (од 2018 година) не содржи пријави поврзани со говор на омраза. Според извештајот на земјата, извештајот за мониторинг на медиумите за време на парламентарните избори во 2019 година¹⁰² утврди прекршувања на Кодексот во поглед на јазикот, но останува нејасно дали овие инциденти претставуваат говор на омраза.

Во **Црна Гора**, Агенцијата за електронски медиуми ги следи аудиовизуелните медиумски услуги. Законот за електронски медиуми¹⁰³ (ЗЕМ) ги обврзува медиумските куќи да не поттикнуваат, овозможуваат поттикнување или ширење омраза или дискриминација врз основа на раса, етничка припадност, боја на кожа, пол, јазик, религија, политичко или друго уверување, национално или социјално потекло, финансиски статус, членство во синдикат, образование, социјален статус, брачен или семеен статус, возраст, здравствена состојба, попреченост, генетско наследство, родов идентитет или сексуална ориентација (Член 48, ЗЕМ). Понатаму, обезбедувањето аудиовизуелни медиумски услуги на барање овозможува отстапување од слободата на прием и реемитирање во случај медиумот да ја загрози или сериозно да ја стави во ризик борбата против поттикнување омраза врз основа на раса, пол, религија или националност, загрозувајќи го достоинството, и кога може да бидат ограничени или забранети (Член 6, ЗЕМ). Советот на Агенцијата донесе и Правилник за програмски стандарди во електронските медиуми, во кој говорот на омраза се дефинира како сите форми на поттикнување, овозможување поттикнување или ширење омраза или дискриминација врз основа на раса, етничка припадност, боја на кожа, пол, јазик, религија, политичко или друго уверување, национално или социјално потекло, имотна состојба, членство во синдикат, образование, социјален статус, брачен или семеен статус, возраст, здравствена состојба, попреченост, генетско наследство, родов идентитет или сексуална ориентација (Член 4). Се забранува стимулирање, овозможување, поттикнување или ширење говор на омраза (член 6 (г)), како и насочување кон предизвикување национална, расна и верска нетрпеливост или омраза (член 17 (1)). Агенцијата може да покрене или да реагира на претставки што се доставуваат до Советот на Агенцијата¹⁰⁴ (Член 14, ЗЕМ), и може да издава предупредувања и да ги одземе лиценците (Член 140, ЗЕМ). Во 2018 година, Агенцијата работеше на две обвинувања за говор на омраза; во случајот ТВ Српска против Радио Кул¹⁰⁵ беше утврдено кршење на стандардите. На почетокот на 2020 година,

100. Види: ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Босна и Херцеговина (петти циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/third-nprijava-on-bosnia-and-herzegovina/16808b5602> (21.09.2020), стр. 17.

101. Косово/Закон бр. 04/L-044, достапен на: <http://kpm2.spinagency.com/assets/cms/uploads/files/LAW%20No.%2004%20L-044%20ON%20THE%20INDEPENDENT%20MEDIA%20COMMISSION.pdf> (21.09.2020).

102. Косово/Независна комисија за медиуми, Извештај од мониторинг на давателите на аудиовизуелни медиумски услуги за време на изборната кампања во 2019 г., достапен на: <https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Raport%20monitorimi%20-%20OSHMA%20gjat%20C3%AB%20fusht%20C3%AB%20p%20C3%ABr%20zgjehjet%20e%20jasht%20C3%ABzakonshme%20lokale%202019.pdf> (21.09.2020).

103. Црна Гора/Службен весник бр. 046/10, 040/11, 053/11, 006/13, 055/16, Закон за електронски медиуми, достапен на: <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2011/11/Electronic-Media-Low-17.08.2016.pdf> (21.09.2020).

104. НВО може да номинираат членови во Советот (Член 21 (1), ЗЕМ).

105. Црна Гора/АЕМ/02-212 (09.02.2018), достапно на: <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2018/05/Upozorenje-Srpska-TV-09.02.2018.pdf> (25.09.2020).

Советот на Агенцијата утврди ширење говор на омраза - поттикнување омраза, нетрпеливост и дискриминација кон Црногорците - и го запре емитувањето на некои програми на две странски ТВ станици (ТВ Хепи и ТВ Пинк М) во траење од три месеци.¹⁰⁶

Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги во **Северна Македонија** ги надгледува радиодифузерите и давателите на аудиовизуелни медиумски услуги согласно Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги¹⁰⁷ (ЗААВМУ), како и печатените медиуми според Законот за медиуми¹⁰⁸ (ЗМ). И двата закона забрануваат поттикнување и ширење на дискриминација, нетрпеливост и омраза - ЗМ содржи затворен список на основи што опфаќаат *раса, род, религија и националност* (Член 4), а ЗААВМУ отворен список на основи и додава *боја на кожа, сексуална ориентација, предци, припадност на маргинализирана група, јазик, социјално потекло, образование, вероисповед, политичко или какво било друго уверување, попреченост, возраст, семеен или брачен статус, имотна состојба, здравствена состојба, лична карактеристика или која било друга основа* (Член 48), но не ја вклучува националноста. Агенцијата врз основа на ЗААВМУ може да издаде јавно предупредување, да достави предлог до Советот на Агенцијата за одземање на лиценцата или да донесе одлука за бришење од Регистарот на професионални онлајн медиуми¹⁰⁹. Понатаму, Агенцијата може да предложи поведување прекршочна постапка во случаи во кои - и покрај издавањето предупредување - истата повреда продолжува да се случува во текот на тековната година (Член 23, ЗААВМУ). Прекршочна постапка може да се започне само по медијација, која може да резултира со парична казна од 500 евра, додека прекршочната постапка може да резултира со парична казна од 1.000 евра (Член 23, ЗААВМУ). Мерките се објавуваат на веб-страницата на Агенцијата, заедно со детално образложение, во рок од три дена од нивното извршување (член 23, ЗААВМУ). Од 2019 година, Агенцијата има обработено две претставки за говор на омраза, за кои спроведе вонредни инспекции и донесе решенија, кои, сепак, не утврдија повреда на законските одредби што поттикнуваат омраза.

Во **Србија**, Законот за електронски медиуми¹¹⁰ (ЗЕМ) го пропишува мандатот на Регулаторното тело за електронски медиуми и ги уредува радиодифузијата, програмските содржини што на барање ги испорачуваат електронски комуникациски мрежи и содржините на електронските публикации. Регулаторното тело обезбедува програмата на давателот на медиумски услуги да *не содржи информации што отворено или прикриено охрабруваат дискриминација, омраза или насилство врз основа на раса, боја на кожа, предци, државјанство, национално потекло, јазик, верски или политички уверувања, пол, родов идентитет, сексуална ориентација, економски статус, раѓање, генетски карактеристики, здравствена состојба, попреченост, брачен и семеен статус, криминално досие, возраст, изглед, членство во политички, синдикални и други организации и други вистински или претпоставени лични карактеристики* (Член 51, ЗЕМ). Законот, исто така, дозволува привремено ограничување на слободата на прием и реемитирање на телевизиските преноси во случај на содржина што поттикнува омраза врз основа на раса, род или верска или национална припадност, што била повторена најмалку двапати во претходните 12 месеци (Член 46, ЗЕМ). Врз основа на забраната за говор на омраза, Регулаторното тело може да издаде предупредување до давателот на медиумски услуги, привремено да изрече забрана за објавување програмска содржина (до 30 дена) или да му ја одземе лиценцата, поради повреда на обврските во врска со програмската содржина (Член 29, ЗЕМ). Регулаторното тело усвои и Правилник за заштита на човековите права при обезбедувањето медиумски услуги,¹¹¹ со кои исто така се забранува говорот на омраза. Пријавите за говор на омраза може да се поднесат со пополнување едноставен образец¹¹² на веб-страницата на регулаторното тело, а на истата страница се достапни и одлуките. Регулаторното тело не е должно да собира податоци за говор на омраза, така што статистичките

106.Црна Гора/AEM/ 01 – 147 (10.02.2018), Црна Гора/AEM/ 01 – 141 (10.02.2018), достапни на: <https://aemcg.org/obavjestenje/odluke-i-rjesenja-savjeta/> (25.09.2020).

107.Северна Македонија/Службен весник бр. 184/2013, 13/2014, 44/2014, 101/2014, 132/2014, 142/2016, 132/2017, 168/2018, 248/2018, 27/2019, 42/2020, *Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги*.

108.Северна Македонија/Службен весник бр. 184/2013, 13/2014, *Закон за медиуми*.

109.Северна Македонија/Регистар на професионални онлајн медиуми, достапен на следнава врска: www.promedia.mk (25.09.2020).

110.Северна Македонија/Службен весник бр. 184/2013, 13/2014, 44/2014, 101/2014, 132/2014, 142/2016, 132/2017, 168/2018, 248/2018, 27/2019, 42/2020, *Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги*.

111.Србија/Службен весник, бр. 55/15, *Регулатива за заштита на човековите права при обезбедувањето медиумски услуги*.

112.Види: <http://www.rem.rs/sr-lat/prijave/podnesite-prijavu> (25.09.2020).

податоци не се прикажани ниту на веб-страницата ниту во Годишниот извештај. Една од достапните одлуки се однесува на говор на омраза¹¹³ насочен кон (албански) професор кој бил во утринска емисија на Хепи ТВ. Во овој случај, Регулаторот му наредил на радиодифузерот да престане да емитува содржина поврзана со говор на омраза и да ја објави одлуката во текот на програмата. Во Извештајот за напредокот на Европската Унија (2019) се забележува дека медиумите често користат и толерираат говор на омраза и дискриминаторска терминологија, на што *регулаторните тела или обвинителите ретко се осврнуваат*.¹¹⁴ Извештајот на ЕКРИ за Србија (2017 година) ги анализира причините за непреземањето дејствија од страна на Агенцијата - имено *политичко влијание, овозможено со ограничената де факто независност на [Агенцијата]*.¹¹⁵ Во извештајот за земјата се вели дека регулаторното тело често ги отфрла жалбите врз основа на формални причини (на пр. недостасуваат податоци во образецот), што не го олеснува пристапот до правдата.

Според извештаите за **Црна Гора** (Член 23 став 2, ЗМ и Член 18, ЗЕМ) и **Србија** (Член 76, ЗЛИМ), информациите што се дел од научна или авторска/документарна работа или од објективен извештај или што се наменети за критичко документирање на дискриминацијата или омразата што поттикнува или може да поттикне такво однесување, не се сметаат за говор на омраза.

Регулаторите на медиумите имаат законска основа за постапување по пријави за употреба на говор на омраза. Тие имаат на располагање различни мерки и видови санкции за постапување по жалби за говор на омраза. Скоро сите можат да издадат предупредувања или да ги повлечат или барем привремено да ги одземат лиценците или да забранат публикации. Три регулатори (**Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора**) може да постапуваат по жалби по службена должност, а некои може да изрекуваат и парични казни (**Албанија, Босна и Херцеговина, Косово**). Во **Босна и Херцеговина, Косово, Северна Македонија и Србија** регулаторите може да ги објавуваат одлуките или на своите веб-страници или во годишните извештаи. Не се пријавени случаи на говор на омраза во **Албанија и Косово**. Медиумските регулатори не се перципираат како лесно достапни и делотворни влезни точки за правно решавање на случаите на говор на омраза во медиумите.

4.4.2 Механизми за саморегулирање

Печатените медиуми и онлајн медиумите поретко се регулираат со закон а почесто со кодекси и механизми за саморегулирање. Обврзани се само тие што станале членки на соодветните квази законски одредби и механизмот за нивно спроведување. Не постои закон за медиуми што овозможува заштита од говор на омраза на онлајн изданијата на печатени медиуми во **Албанија, Косово и Северна Македонија**. Кодексите за саморегулирање во **Северна Македонија и Србија** забрануваат говор на омраза, но не го поврзуваат говорот на омраза со ниту една основа за забрана на дискриминација. Сите други кодекси обезбедуваат затворени списоци на забранети основи на дискриминација што опфаќаат род/пол, раса, религија, попреченост, возраст и сексуална ориентација (кодексот во **Црна Гора** не ги вклучува двата последни споменати основи). Механизмите за саморегулација може да бидат медијатори, најчесто издаваат одлуки, а понекогаш може да побараат корекција или отстранување содржини или објавување на извинување. Нивните одлуки не се законски обврзувачки и не можат да изречат санкции. Сепак, можат да ги објават своите одлуки.

Точката 8 (говор на омраза) од Етичкиот кодекс на новинарите¹¹⁶ (ЕКН) во **Албанија** предвидува дека медиумите не смеат да објавуваат материјали што поттикнуваат *омраза или насилство кон лица врз основа на раса, религија, националност, боја на кожа, етничко потекло, припадност, род, сексуална ориентација, граѓански статус, попреченост, болест или возраст. Во секое издание треба да постои воздржаност од наведување на потеклото, етничката припадност, националноста, расата, религијата или сексуалната ориентација на група или поединец, освен кога се смета дека е релевантно и потребно за подобро разбирање на фактите и мислењата претставени во публикацијата*. Овој кодекс, по иницијатива на непрофитни организации (НПО), го изработија национални и меѓународни експерти (вклучително и новинари) во рамките на проектот JUFREX на Советот на Европа. Извештајот

113. Србија/Republičko telo za elektronske medije, 07-1793/19-6 (15.11.2019).

114. Европска комисија (2019), Работен документ на персонал на Комисијата: Извештај за Србија 2019, SWD(2019) 219 конечен, достапен на: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf> (10.04.2020), стр. 26.

115. ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Србија (петти циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4> (21.09.2020), стр. 22.

116. Албанија/Етички кодекс на новинарите (2018), достапен на: <https://kshm.al/en/about-us/code-of-ethics/> (30.4.2020).

за земјата оценува дека ЕКН го почитува духот на Уставот, на Универзалната декларација за човекови права и на Европската конвенција за човекови права. Албанскиот совет за медиуми и Одборот за етика беа формирани за да го следат спроведувањето на ЕКН.

Жалбите за говор на омраза може да се поднесат со пополнување образец на веб-страницата на НПО. Етичкиот одбор ја испитува жалбата и по внимателно разгледување врз основа на ЕКН издава препорака. Советот може да реши да свика расправа по жалбата. Во случај жалбата да се смета за валидна, се известува вклучената медиумска организација и започнува процесот на медијација. Ако медијацијата не е успешна, страните може да одат на суд.¹¹⁷ Повредите на ЕКН се собираат во база на податоци што е достапна на јавноста, а со режим на пребарување лесно може да се видат предметите со говор на омраза.

Во **Босна и Херцеговина**, печатените и онлајн медиумите се регулирани со Кодексот за печатени и онлајн медиуми¹¹⁸, во кој се наведува дека *новинарите мора да постапат најдобро што можат за да не поттикнат и/или разгорат омраза и/или нееднаквост врз основа на етничка припадност, националност, раса, религија, род, сексуална ориентација, физичка или ментална попреченост* (Член 3). Советот за печат е саморегуирачки механизам што го надгледува спроведувањето на Кодексот. Советот има за цел решавање на жалбите за говор на омраза со медијација и помирување со цел отстранување на навредливата содржина и објавување извинување. Советот не може да изрекува санкции и неговите одлуки не се законски обврзувачки. И покрај прилично слабите овластувања, Советот добива стотици жалби за говор на омраза секоја година. Извештаите на Советот содржат статистички податоци за жалбите - со одделно прикажани случаи на говор на омраза. ЕКРИ (2017) ги идентификуваше работните односи на Советот за печат и обвинителството како слаба алка, бидејќи обвинителите не ги проследувале случаите за говор на омраза што ги поднел Советот.¹¹⁹

Етичкиот кодекс (ЕК) во **Косово** ги опфаќа и печатените и онлајн медиумите. Кодексот бара печатените медиуми да вложат најголеми напори да не поттикнуваат или разгоруваат омраза или да поттикнуваат дискриминација (Дел III, 2 (а) и (б)) преку кое било од следново: да третираат со презир или користат погрдни термини со кои е веројатно дека ќе повредат и заплашат поединец или група лица *врз основа на етничка припадност, религија, пол, раса, боја на кожа, брачен статус, возраст или попреченост*. Упатувања на етничката група, расата, религијата, родот, сексуалната ориентација или физичка или ментална болест или [попреченост] на некое лице може да се направат само кога се непосредно важни за сторијата што се известува (Дел III, 3). Косовскиот совет за печат (КСП), кој го следи спроведувањето на Кодексот, може да добива жалби само за членовите. Неговиот Одбор е составен од претставници на членовите на медиумите и има право да одлучува по жалби, може да нареди исправка на напис или објавување на извинување, може да посредува меѓу страните и/или да донесе одлука дека некој член го прекршил ЕК, но не може да изрекува парични казни. Од 2018 година, Советот има постапувано по 11 жалби на говор на омраза - четири одобрени, една делумно одобрена, шест неодобрени. Големото мнозинство онлајн медиуми веќе не дозволуваат да се оставаат коментари на нивните веб-страници и на нивните страници на социјалните мрежи.

СЕ и ОБСЕ го поддржаа усвојувањето на Етичкиот кодекс на новинарите на **Црна Гора** во 2016 година (ЕКНЦГ). ЕКНЦГ содржи одредби со кои се обесхрабрува негување непријателство или омраза кон лица врз основа на нивната раса, етничко потекло, националност, род, физичка попреченост, религија или политичка припадност и објавување одредени материјали за кои постои голема веројатност дека ќе предизвикаат такво непријателство и омраза. Кога се известува за кривични дела забрането е да се споменува верска, етничка или друга малцинска припадност на осомничениот, освен кога таквата информација може да се смета за оправдана бидејќи е релевантна за разбирањето на публиката за инцидентот, водејќи сметка дека може да поттикне предрасуди кон малцинските групи на кои им треба заштита. Воспоставени се неколку механизми за саморегулација што го следат спроведувањето на ЕКНЦГ. Главното тело за саморегулација на медиумите опфаќа 19 медиуми (90%)¹²⁰ и спроведува медијација помеѓу жалителот и медиумот. Единствениот

117. Види: албанската верзија е достапна на следнава врска: <https://kshm.al/ankesat/si-postohet-ankesa/> (07.08.2020); на англиската верзија на страницата "How to file a complaint" преводот од албански на англиски е направен со Гугл транслејт.

118. Босна и Херцеговина/Совет за печатени медиуми во БиХ (2010) *Кодекс за печатени и онлајн медиуми на БиХ*, достапен на: http://english.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9&lang=bs (21. 5.2020).

119. ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Босна и Херцеговина (петти циклус на мониторинг), достапен на: <https://rm.coe.int/third-report-on-bosnia-and-herzegovina/16808b5602> (21.09.2020), стр. 17.

120. Фридом Хаус, Годишен извештај 2014, достапен на: <https://freedomhouse.org/report/freedom-%20%20press/2014/montenegro#.VcwUuWCFPIU> (08.08.2020).

механизам за саморегулација што е активен на темата говор на омраза од 2018 година е Народната правобранителка која презеде еден предмет за напис („Вијести“), што содржи мизогенија и ширење омраза, и го нормализира насилството врз жените и нивно сексуално објективизирање.

Во **Северна Македонија** секој има право да побара од издавачот или главниот уредник да објави исправка на информација во рок од 30 дена од објавувањето ако содржи лажни информации со кои се кршат правата на некоја личност (Член 17 (1) и (2), Закон за медиуми¹²¹). Во случај ова барање да биде одбиено, може да се поведе итна постапка за судска заштита и доколку се одлучи во корист на подносителот на жалбата, исправката мора да биде објавена повикувајќи се на судската пресуда (Член 23, Закон за медиуми). Понатаму, Етичкиот кодекс на новинарите¹²² (ЕКН) ги регулира печатените медиуми и новински агенции, радиодифузерите и онлајн медиумите. Во него се пропишува дека новинарите не смеат свесно да создаваат или обработуваат информации што ги загрозуваат човековите слободи и права, не смеат да користат говор на омраза и да охрабруваат каква било дискриминација (националност, религија, пол, општествена класа, јазик, сексуална ориентација, политичка ориентација) (Член 10). Формирани се две тела за саморегулација што го следат спроведувањето на ЕКН.

Првенствено, Советот за етика на медиумите¹²³ и неговата Комисијата за жалби може да постапуваат по жалба за говор на омраза што ја поднела на пр. институција, НВО, меѓународна организација, во согласност со Правилникот за работа на Комисијата за жалби¹²⁴.

По жалбите треба да одлучи во рок од 30 дена и може да посредува со цел да се објави вистината или исправка, да се отстранат објавените информации или да се објави извинување. Во случај на повторено непочитување на правилата на членство, засегнатите медиуми може да бидат исклучени од Регистарот на професионални онлајн медиуми¹²⁵ сè додека не се усогласат со соодветните прописи. Според член 17 од Правилникот за работа, одлуките¹²⁶ ги објавуваат на веб-страницата, на Фејсбук и на Твитер. Помеѓу 2018 и 2019 година, утврдени се 98 прекршувања од кои 21 биле случаи на говор на омраза, повеќето од нив на интернет порталите.¹²⁷ Советот, со поддршка од Мисијата на ОБСЕ во Скопје, сака да воспостави база на податоци до која треба да може да пристапи и пошироката јавност и која ќе може да се пребарува според специфични категории што ќе опфаќаат и говор на омраза. Советот ги советува новинарите кои стануваат мета на говор на омраза да го известат МВР.

Добра практика

Советот за етика во медиумите во соработка Мисијата на ОБСЕ во Скопје воспостави мрежа за борба против говор на омраза во медиумите во **Северна Македонија**. Членови на мрежата се институции, медиуми, невладини и други организации, но мрежата нема континуитет во своите активности главно поради недостиг на финансиски средства. Една од нејзините скорешни активности е заедничка прес-конференција за професионално известување на претстојните избори, вклучително и за говор на омраза, поддржана од мисијата на ОБСЕ во Скопје. Хелсиншкиот комитет за човекови права, кој исто така е член на мрежата, обезбедува веб-страница на која корисниците лесно може да пријават говор на омраза. Тие активно поднесуваат пријави до полиција или ЈО, но сметаат дека во ЈО не реагираат во доволна мера. Комитетот поведува прекршочна постапка, кога нема кривично дело.

Второ, Здружението на новинари (830 членови) има формирано Суд на честа. Секој (не само жртви на повреди) може да поднесе жалба, а постапка пред Советот на честа се поведува преку внатрешните структури на ЗНМ (Член 3, ЕКН). Постапката се поведува најдоцна 10 дена од пријавувањето на

121. Северна Македонија/Службен весник бр. 184/2013, 13/2014, Закон за медиуми.

122. Северна Македонија/Етички кодекс на новинарите на Северна Македонија, достапен на: <https://semm.mk/en/pravna-ramka-3/2015-11-01-07-10-08/kodeks> (25.09.2020).

123. Членови на Советот се печатени медиуми, аудиовизуелни медиуми, интернет портали, новински агенции и професионални новински и медиумски организации, за што информациите ги добивме во текот на интервјуто со Марина Туњева, извршен директор на Советот, преку Скајп, на 5 мај 2020 г.

124. Северна Македонија/Правилник за работа на Комисијата за жалби при Советот за етика во медиумите, достапен на: <https://semm.mk/en/komisija-za-zalbi-3/delovnik> (25.09.2020), статут и правилници.

125. Северна Македонија/Регистар на професионални онлајн медиуми, достапен на: www.promedia.mk (25.09.2020).

126. Повеќе информации за одлуките и мислењата на Советот ќе најдете на следнава врска: <https://semm.mk/komisija-za-zalbi/arhiva-odluki-i-mislenja> (25.09.2020).

127. Повеќе информации ќе најдете на следнава врска: <https://semm.mk/en/komisija-za-zalbi-3/statistical-findings> (25.09.2020).

повредата и трае од две до три недели. Постапката не е јавна освен во поглед на гласањето, но членовите на Советот може да одлучат гласањето да биде тајно. Советот може да побара да биде објавена вистината или исправка, да биде отстранета објавената содржина или да се објави извинување. Може да издаде предупредување или да одлучи за привремено исклучување на новинарот од членството. Кога Советот ќе одлучи јавно да го издаде мислењето, одлуката ја објавува на својата веб-страница. На веб-страницата нема статистички податоци. Советот соработува со Народниот правобранител за да ги заштити правата на новинарите, кога се жртви на физичко и вербално насилство, и против лошо однесување на службеници на МВР.¹²⁸

Добра практика

Советот за етика на медиумите во соработка со Мисијата на ОБСЕ во Скопје воспостави мрежа за борба против говорот на омраза во медиумите во **Северна Македонија**. Членови на мрежата се институции, медиуми, невладини организации и други организации, сепак мрежата нема континуитет во своите активности главно поради недостиг на финансиски средства. Една од нејзините скорешни активности е заедничка прес-конференција за професионално известување на претстојните избори, вклучително и за говор на омраза, поддржана и од мисијата на ОБСЕ во Скопје. Хелсиншкиот комитет за човекови права, кој исто така е член на мрежата, обезбедува веб-страница на која корисниците лесно може да пријават говор на омраза. Тие активно поднесуваат пријави до полицијата или до јавното обвинителство, но Хелсиншкиот комитет смета дека во ЈО не реагираат во доволна мера. Комитетот поведува прекршочна постапка, кога нема кривично дело.

Законот за јавни информации и медиуми¹²⁹ (ЗЈИМ) во **Србија** пропишува дека *идеите, мислењата или информациите што се објавуваат во медиумите не смее да поттикнуваат дискриминација, омраза или насилство врз поединец или група лица врз основа на нивната раса, религија, националност, пол или сексуална ориентација или друга лична склоност, без оглед дали е сторено кривично дело со таквото објавување* (Член 75). Забранува дистрибуција на информации или друга медиумска содржина, доколку тоа е неопходно во демократско општество, како и доколку се повикува на акт на директно насилство врз некое лице или група лица врз основа на нивната раса, националност, политичка припадност, религија, сексуална ориентација, попреченост или друга лична карактеристика, и доколку објавувањето на информацијата претставува непосредна закана и има непоправлив резултат што не може да се сопне на кој било друг начин (Член 59, ЗЈИМ). Во случај на повреда на овие одредби за говор на омраза, жртвата може да поднесе тужба со која бара да се утврди дали информацијата го нарушува јавниот интерес, со цел да се забрани преобјавување на таквата информација или да се отстрани или уништи записот (Член 101, ЗЈИМ). Покрај жртвата, тужба за говор на омраза може да поднесе и правно лице што се занимава со заштита на човековите права по добивање согласност од лицето на кое се однесуваат информациите (Член 102, ЗЈИМ). ЗЈИМ предвидува и право на материјална и нематеријална штета (Член 112), како и одговорност на новинарот и главниот уредник (Член 113) и на издавачите (Член 114). И покрај тоа што оваа забрана е главно поврзана со традиционалните медиуми, судовите во **Србија** даваа заштита во случаи на говор на омраза во онлајн коментари на вести на медиумските куќи.¹³⁰

Две водечки здруженија на новинари го усвоија Етичкиот кодекс на новинарите на **Србија**¹³¹ (ЕКНС). ЕКНС утврдува дека новинарите се првенствено одговорни пред своите читатели, слушатели и гледачи и тие мора да се спротивстават на сите што ги кршат човековите права или промовираат каква било дискриминација, говор на омраза и поттикнување насилство. Советот за печат го следи спроведувањето на ЕКНС и има Деловник со кој се уредени барањата поврзани со жалбите¹³². Жртвите, адвокатите или релевантните организации за човекови права може да поднесуваат жалби (Член 3), кои ги проценува и по кои одлучува Комисијата за жалби составена од единаесет

128.Извештај на Европската комисија за напредокот на Северна Македонија, 29 мај 2019, 2.2 Владеење на правото, Поглавје 23, 2.2.1 Судство и основни права, Основни права, Слобода на изразување, достапно на: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-north-macedonia-report.pdf> (25.09.2020), стр. 27.

129.Србија/Службен весник, бр. 83/14, 58/15 и 12/16, Закон за јавни информации и медиуми.

130.Србија/Танјуг (2012), „Presuda za govor mrznje prema LGBT“ во: Мондо (15.02.2012), достапно на: <https://mondo.rs/Info/Drustvo/a235158/Presuda-za-govor-mrznje-prema-LGBT.html> (27.03.2020).

131.Србија/Совет за печат, Етички кодекс на новинарите во Србија (2013), достапен на: <http://www.savetzastampu.rs/english/serbian-journalists-code-of-ethics/105/2015/11/03/serbian-journalists-code-of-ethics.html> (25.09.2020).

132.Србија/Совет за печат, Деловник на комисијата (2016).

члена - новинари и претставници на граѓански организации. Советот за печат изработи мобилна апликација¹³³ преку која може да се поднесуваат жалби. Кога Комисијата ќе ја прифати жалбата може да предложи медијација (Член 7) и може да им нареди на медиумите наскоро да ја објават својата одлука (Член 19). Советот за печат и Комисијата за жалби ги објавуваат одлуките на својата веб-страница¹³⁴ како и во годишните извештаи¹³⁵ што содржат согледувања во врска со борбата против говорот на омраза. Идентификувани се прекршувања на Кодексот во врска со ЛГБТИК лица¹³⁶ и Роми¹³⁷ (3 случаи во 2018 година). Во моментот Советот спроведува проект за следење на примената на Кодексот во дневните медиуми, со кој во голема мера е опфатен и говорот на омраза. Овој проект би можел да се осврне на прашањето што го има идентификувано ЕКРИ (2017), имено дека не се постапува по голем број прекршувања на ЕКНС.¹³⁹ Според извештајот за земјата, ефективност на овој механизам за саморегулација е оспоруван од таблоидите кои најчесто шират говор на омраза но не се членови на Советот за печат. ЕКРИ (2017) утврди дека Советот за печат *генерално се смета за слаб*, а неколку медиумски актери одбија да ги објават одлуките на Советот.¹⁴⁰

Три земји развија квази законски прописи што ги опфаќаат онлајн медиумите, воспоставување механизми и постапки за следење на нивните веб-страници и страници на социјалните мрежи, прифаќање и разгледување жалби и преземање мерки за отстранување содржина или отстранување корисници што често ја кршат забраната за говор на омраза.

Во **Албанија**, врз основа на Етичките насоки за онлајн новинарство, е воспоставен систем за надзор и спречување на објавување коментари што промовираат говор на омраза, со кој се опфатени веб-страниците и социјалните мрежи. Точката 9 од Насоките го дефинира говорот на омраза како говор со намера да генерира интензивна омраза или да поттикне на вистинско насилство или дискриминација врз поединци или групи, особено малцинства од сите видови. Уредниците и операторите на веб-страниците мора да ги следат своите веб-страници (и соодветните страници на социјалните мрежи), да преземаат мерки за да спречат или да сопрат објавување содржина што претставува говор на омраза и да користат ефективни механизми за идентификување и оневозможување на говорот на омраза што е можно поекспедитивно. Механизмите за управување со содржината и механизмите за разгледување јавни жалби треба да се стават на располагање на корисниците. Модераторите треба да бидат соодветно обучени за основите на релевантното национално законодавство и меѓународните стандарди за заштита на ранливите групи. Предложените измени на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги ќе овозможат поднесување жалби до албанското тело за аудиовизуелни медиуми кога давателите на услуги на електронско објавување ќе ја прекршат одредбата со која се забранува *поттикнување, овозможување поттикнување или ширење омраза или дискриминација врз основа на раса, етничко потекло, боја на кожа, пол, јазик, религија, национално или социјално потекло, финансиска состојба, образование, социјален статус, брачен или семеен статус, возраст, здравствена состојба, попреченост, генетско наследство, родов идентитет или сексуална ориентација* (предложен Член 33/1 (4), ЗААВМУ). Во такви случаи може да се нареди објавување на исправка или одговор или вметнување на скокачко известување и може да се изрече парична казна. Наредба да се отстрани содржината сепак не би била можна (предложен Член 132, ЗААВМУ).

Со Насоките за примена на Дел 2.8 од Етичкиот кодекс на новинарите¹⁴¹ на **Црна Гора** се проширува бројот основи предвидени со ЕКНЦГ така што упатува на дефиницијата и основите за говор на омраза во ОПП 15. Дел 1.1 од Насоките вели дека коментарите не може да содржат каков било

133. Види: <https://play.google.com/store/apps/details?id=rs.savetzastampu> (25.09.2020).

134. Види: <http://zalbe.rs/> (26.03.2020).

135. Види: <http://www.savetzastampu.rs/latinica/izvestaji> (26.03.2020).

136. Комисија за жалби на Советот за печат, *Записник од седница на 30.8.2018*, достапен на: <http://www.zalbe.rs/zalba/4411> (25.09.2020).

137. Комисија за жалби на Советот за печат, *Записник од седница на 30.8.2018*, достапен на: <http://www.zalbe.rs/zalba/4410> (25.09.2020).

138. Комисија за жалби на Советот за печат, *Žalba/Udruženje građana produkcija Roma World* достапна на: <http://www.zalbe.rs/zalba/4389> (25.09.2020).

139. ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Србија (петти циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4> (21.09.2020), стр. 22.

140. ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Србија (петти циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4> (21.09.2020), стр. 22.

141. ОБСЕ (2018), <https://www.osce.org/files/f/documents/8/e/413027.pdf> (08.08.2020).

говор на омраза или да бидат дискриминирачки, ниту пак да имаат каква било друга очевидно незаконска содржина. Насоките имаат за цел да ги сузбијат намерите за привремена или трајна забрана на деловите за коментирање на објавите. Беа донесени со мнозинство од медиумските куќи и ги дефинираат постапките за регистрација на корисниците и за автоматско филтрирање, за механизмите за известување и за санкции како отстранување коментари и привремена или дури трајна забрана за објавување коментари. Новиот Закон за медиуми, кој сè уште не е донесен, ќе содржи одредби од Насоките.

Во **Србија**, Кодексот на Здружението на онлајн медиуми¹⁴² ги уредува начелата за формулирање список со недозволени однесувања, односно содржина; како составен дел на внатрешните правила. Меѓу овие начела се и забраната на дискриминација и говорот на омраза. Сепак, нема механизам за саморегулација што ќе го следи спроведувањето на овој кодекс.

Механизмите за саморегулација немаат обработено значителен број жалби за говор на омраза, само неколку повеќе во споредба со регулаторите на медиумите. Во **Босна и Херцеговина**, Советот за печат добива доста голем број жалби за говор на омраза, што може да биде показател дека е полесно достапен и видлив од другите институции што можат да постапуваат по пријави за говор на омраза. Телата за саморегулација во **Косово, Северна Македонија и Србија**, исто така, работеле на одреден број жалби за говор на омраза. Понатаму, медиумите се обидоа да ја пополнат празнината во прописите за онлајн медиуми во контекст на говорот на омраза и подготвија насоки и кодекси што ги поддржуваат новинарите во следењето и модерирањето, како и во непречено постапување по известувањата за говорот на омраза и во одлучувањето дали пријавените коментари треба да се отстранат. Досега не е воспоставена стратешка и одржлива соработка помеѓу механизмите за саморегулација на медиуми и телата за еднаквост. Алијансата „Без омраза“ на КЗД, НПА, Телото за аудиовизуелни медиуми и Советот за медиуми во **Албанија** може да претставува соодветен форум за развој на постратешка и поодржлива соработка. Покрај соработката на национално ниво, регионалните конференции меѓу механизмите за саморегулација може да претставуваат можност за размена на искуства и нови идеи за тоа како механизмите за поднесување жалби да станат подостапни и поделотворни. Советот за етика на медиумите на Северна Македонија организираше таков тип на конференција, на која меѓу другите теми се разговараше и за спречувањето на говорот на омраза.

Добра практика

Алијансата „Без омраза“ во **Албанија** е добар пример на соработка меѓу телата на еднаквост, НПА, механизмите за регулација на медиумите и граѓанските организации, која, со поддршка на Советот на Европа, произлезе од годишната конференција на НПА „Слобода без омраза, слободата на говорот против другите човекови права“ во 2019 г. Меморандумот за разбирање го потпишаа КЗД, НПА, Телото за аудиовизуелни медиуми и албанскиот Совет за медиуми со цел промовирање на соработка меѓу членовите на мрежата во која беа вклучени и граѓански организации и јавни институции. Вклучените државни институции мора да придонесат со човечки и финансиски ресурси, и со тоа да ја поддржат одржливоста на иницијативата. Фокусот е врз редовно објавување статистички податоци за говорот на омраза/кривични дела, обезбедување информации, работа на подигање на свеста, спроведување студии и давање препораки, како и зголемување на капацитетите на одговорните институции преку обуки. Иако иницијативата не се фокусира врз постапувањето по предмети, поблиската и посистематска соработка на други задачи може да го отвори патот за постратешка соработка на предметите.

Предизвици во пристапот до правда за жртвите на говор на омраза

Довербата во надлежните институции и нивните капацитети за препознавање и постапување по случаи на говор на омраза на адекватен начин беа спомнати како одлучувачки фактори за адекватен пристап до правдата за жртвите на говор на омраза во сите истражувани земји. Недостатоците во овој поглед доведуваат до висок степен на недоволно известување. Овој феномен е најзабележлив во **Босна и Херцеговина**, кадево одредени региони се најпогодени малцинствата и маргинализираните групи. Националниот експерт се повикува на извештаи за функционирање на рамката за борба против дискриминацијата во **Босна и Херцеговина**, кои сугерираат дека стравот од виктимизација

¹⁴² Србија/Здружение на онлајн медиуми, *Kodeks Asocijacije Onlajn Medija* (2017).

и понатаму е една од најголемите пречки за жртвите да пријават дискриминација.¹⁴³ Во однос на **Албанија**, недоволното пријавување злодела од омраза и дискриминација беше спомнато, особено во врска со ЛГБТИ лицата. Три четвртини од ЛГБТИ лицата во Албанија пријавуваат дека страдаат од психолошка злоупотреба (76%), а 65% од нив се изложени на дискриминација.¹⁴⁴

Другите идентификувани прашања го вклучуваат и степенот на реагирање на надлежните институции, нивото на информираност на жртвите за правната и институционалната рамка, делотворноста на системот во постапувањето со случаите, како и времетраењето и резултатите од постапките. Кривичните дела од омраза и инцидентите со дискриминација што се пријавуваат честопати соодветно не се регистрираат, истражуваат и гонат во Албанија. Постои ограничена соработка помеѓу институциите на правдата и има потреба од зголемено внимание за жртвите низ целиот синџир на правда. Како резултат, има малку пресуди за кривични дела од омраза против ЛГБТИ лица.

Кога станува збор за независни тела, жртвите на говор на омраза во **Србија** честопати не сакаат да ги користат овие механизми бидејќи одлуките на овие тела се претежно само препораки. На пример, Регулаторното тело за електронски медиуми честопати ги отфрла поднесоците во кои не се спомнува целото име на медиумската куќа, датумот и времето на програмската содржина што се важни за жалбата, наводите што навредуваат или загрозуваат нечиј личен интерес на подносителот од јавен интерес, име, презиме и адреса на лицето или име и адреса на седиштето на правното лице и потпис на лицето или потпис на овластеното лице и печат на правното лице.¹⁴⁵ Со оглед на тоа што идејата да се обезбеди можност за поднесување пријави до независни тела има за цел овие тела да станат достапни за сите граѓани преку пополнување едноставен прашалник на интернет, одбивањето од формални причини, вклучувајќи го и потписот, не го олеснува пристапот до правен лек.

Правната помош за лица/групи што се цел на говор на омраза може да им овозможи полесен пристап до нивните права. Новите закони за правна помош во **Албанија** и **Србија** може да станат движечки фактори во овој поглед во иднина. Во Албанија, меѓу другото, се обезбедува пристап до правна помош за лица кои биле цел на директна или индиректна дискриминација, по одлука на КЗД, без оглед на нивниот економски статус. Делотворноста на новите одредби ќе зависи од обуката на судиите и свесноста на странките¹⁴⁶. *Измените и дополнувањата на Законот за заштита од дискриминација, поднесени на почетокот на 2020 година, може да го поттикнат спроведувањето и да ја подобрат заштитата на жртвите на дискриминација и говор на омраза. Покрај воведувањето на дефиницијата за говор на омраза, измените и дополнувањата ќе им овозможат на невладините организации да ги застапуваат колективните интереси на жртвите директно пред КЗД*¹⁴⁷.

Друго прашање што и понатаму загрижува е извршувањето на одлуките, како на пример одлуките на КЗД во **Албанија**. КЗД има потешкотии во врска со известувањето за своите одлуки и извршувањето на паричните казни. Во многу случаи, особено кога се вклучени новинари, не се наоѓаат адресите на примателите. Во измените и дополнувањата на Законот за заштита од дискриминација, поднесени во 2020 година, КЗД предложи известувањето за одлуките да се прави со јавен оглас. Националните медиуми би биле обврзани јавно да ги објавуваат одлуките на КЗД што опфаќаат говор на омраза. Во поглед на извршувањето на паричните казни, КЗД предлага одлуката за дискриминација што предвидува парична казна да стане извршен документ по истекување на рокот за извршување од 30 дена.

143. Dzenana Radonic, Edin Hodžić и Midhat Izmirlija (2018) *Kvadratura antidiskriminacijskog trougla u BiH: Zakonski okvir, politike i prakse 2016-2018*, Сараево: Analitika, стр. 40; M. Jovanovic и D. Trlin (2018), 'Istrazivanje sudske prakse u podrucju antidiskriminacijske zastite u Bosni i Hercegovini' [Exploration of antidiscrimination jurisprudence in Bosnia and Herzegovina], во: S. Dvornik (ed.) *Suzbijanje diskriminacije: Uloga pravosudja* [Elimination of discrimination: The role of the judiciary], Сараево: Heinrich Boll Stiftung, стр. 44-46, на кој упатува националниот експерт Един Хоџиќ во неговиот национален извештај за БиХ.

144. НДИ (2015) Анкета за ЛГБТИ прашања на Балканот, достапна на: https://www.ndi.org/LGBTI_Balkans_poll (30.04.2020), на која се повикува националната експертка А. Гуту во нејзиниот национален извештај за Албанија.

145. На пример: <http://www.rem.rs/uploads/files/Resenja%20Prijava/Resenje%20o%20odbacivanju%20prijava%20I.M.%2007-2088-19.pdf> (21.09.2020).

146. E. Toska (2018) Албанија Хелсиншки комитет *Raport studimor Për aksesin në drejtësi të grupeve vulnerabël*, погледнете на следнава врска: http://www.ahc.org.al/wp-content/uploads/2019/02/Studimi-legal-aid-KSHH_Shkurt-2018.pdf (21.09.2020).

147. Член 33 од Нацрт-законот за изменување и дополнување на Законот бр. 10221/2010 за заштита од дискриминација, достапен на: <https://www.parlament.al/Files/ProjektLigje/20200227103137prligji%20PER%20MBROJT%20JEN%20NGA%20DISKRIMINIMI.pdf> (30.04.2020).

Мапирање на соработката на предмети меѓу телата за еднаквост и релевантните чинители

Луѓето што се погодени од говор на омраза (на интернет) имаат потреба од лесен пристап до механизмите за заштита. Лесен пристап значи дека организациите што постапуваат по случаи на говор на омраза (на интернет) имаат воспоставено стратешка соработка за примање и проследување случаи, така што засегнатите лица не мора да знаат каде да влезат во системот на механизми за заштита, но може да бидат сигурни дека се упатени кај најсоодветната организација за постапување по нивниот случај.

Први влезни точки за жртвите на говор на омраза (на интернет)

Во моментот, лицата што биле цел на говор на омраза (на интернет) не ги гледаат телата за еднаквост како први влезни точки за добивање пристап до правда. Најголемиот број пријави за говор на омраза (на интернет) се чини дека се доставуваат до КЗД во **Албанија** и КЗЕ во **Србија**. Во извештаите за **Албанија, Северна Македонија и Србија** се спомнуваат граѓанските организации како први влезни точки. Слични искуства во насока на улогата на ГО е забележана во **Босна и Херцеговина**, особено Здружението на новинари на БиХ. додека во **Црна Гора** се чини дека граѓанските организации играат важна улога во поддржување на поднесувањето пријави до полицијата. Граѓанските организации што работат со заедници што се често цел на дискриминација и говор на омраза (на интернет) (на пр. ЛГБТИК, Роми, Египќани, лица со попреченост) и што нудат услуги поврзани со говор на омраза (на интернет) се најактивни, бидејќи спроведуваат активности (како на пр. проактивно следење на (социјалните) мрежи, поведување правни дејствија) што ги прават видливи како актери на полето на говорот на омраза (на интернет). Во **Босна и Херцеговина**, механизмот за саморегулација на медиумите, Советот за печат одговорен за печатените и онлајн медиумите, добива голем број жалби. Ограничените ресурси ги намалува капацитетите на НПЧП да дејствува како прва влезна точка за луѓето кои бараат правда кога во случаи на говорот на омраза (на интернет). За **Косово** е тешко да се процени до кој од механизмите за заштита луѓето најчесто се обраќаат. Мандатот на ИНП за дискриминација не опфаќа конкретно говор на омраза (на интернет), но и покрај тоа ИНП може да дејствува врз основа на секоја добиена информација од областа на човековите права, која вклучува прекршување на повреда на човековите права од страна на печатени и интернет медиуми.

Упатување предмети до други институции од страна на телата за еднаквост

Телата за еднаквост немаат воспоставено стратешки и систематски структури или процедури за упатување или соработка за предмети со говор на омраза (на интернет). Процентот за соработката на телата за еднаквост во предмети со говор на омраза (на интернет) со други соодветни институции што обезбедуваат пристап до правдата зависи од навистина нискиот вкупен број пријави на говор на омраза (на интернет) поднесени до телата за еднаквост. Во **Босна и Херцеговина** како и во **Србија**¹⁴⁸ телата за еднаквост се навистина задоволни со својата соработка со јавниот обвинител. КЗЕ, исто така, е во голема мера задоволен од соработката со полицијата, но поради апсолутниот рок на застареност прекршочните постапки преставуваат предизвик. Во **Албанија**, КЗД не е задоволен од реакцијата на јавниот обвинител на нивните пријави и идентификува недостаток од експертиза во јавното обвинителство за постапување по предмети со говор на омраза и кривични дела од

¹⁴⁸ Србија/Комесар за заштита на рамноправноста, *Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godinu*, стр. 8.

омраза.¹⁴⁹ НПЧП смета дека судството е многу затворено и честопати не реагира на препораките издадени од телото за еднаквост, проблем што го опфаќа севкупниот однос меѓу телото за еднаквост и судовите и не е задолжително поврзан со предметите за говор на омраза (на интернет). Во **Косово** и **Црна Гора**, телата за еднаквост вообичаено не ги упатуваат случаите на говор на омраза (на интернет) пред други институции ниту пак соработуваат на такви предмети со другите чинители. КЗД во **Албанија** редовно доставува писмени барања до обвинителството, судовите и Собранието со цел да се избегнат паралелни постапки. Бидејќи КЗД во **Северна Македонија** во моментот не работи, нема достапни податоци за соработката на телото за еднаквост во врска со случаи на говор на омраза (на интернет).

Соработка на телата за еднаквост со Народните правобранители

Соработката на телата за еднаквост со Народните правобранители мора да се разгледува во контекст на различните пристапи на овие независни институции. Институциите на Народниот правобранител често применуваат пристап насочен кон заедница или група. За **Северна Македонија** беше наведено дека во минатото од КНП ги проследувале случаите до КЗД, но не се задоволни од нивните ненавременни и неефикасни одговори како резултат на немањето професионализам и непристрасност во КЗД. Во **Србија**, КЗЕ и Заштитникот на граѓаните имаат воспоставено практика за заедничко реагирање при тешки случаи на говор на омраза и издавање превентивни изјави пред настаните што е веројатно дека ќе го зголемат говорот на омраза (на интернет) (т.е. избори, Парада на гордоста). Во **Албанија** се согледува потенцијал во зајакнувањето на соработката помеѓу регионалните канцеларии на КЗД и НПА за поделотворно решавање на говорот на омраза на локално ниво, што сепак не секогаш гарантира непречена соработка во рамките на овие институции кога по предметите за дискриминација или говор на омраза може да се постапува во различни оддели и од различни аспекти. Во **Босна и Херцеговина**, **Косово** и **Црна Гора** телото за еднаквост е дел од Институцијата на Народниот правобранител. НПЧП на Босна и Херцеговина дава приоритет на членовите на секторот за борба против дискриминација за постапување по предмети за говор на омраза (на интернет), а ЗЧПС во **Црна Гора** ги доставува овие случаи за по нив да постапува Одделот за заштита од дискриминација, малцински права и родова еднаквост. ИНП во **Косово** поведе случаи по службена должност чиј предмет беа државните институции што не ги исполниле своите обврски за заштита на правата на поединци и заедници што биле цел на говор на омраза. Овие три примери покажуваат дека соработката помеѓу одделите што претежно работат на предмети поврзани со борба против дискриминацијата и тие што ја вршат традиционалната работа на институциите на Народните правобранители може да биде од корист, бидејќи може да се идентификуваат повеќе различни аспекти на случајот и препораките да бидат посеопфатни и за цел да имаат системски промени.

Соработка на телата за еднаквост со граѓанските организации

Граѓанските организации во сите земји активно упатуваат случаи на говор на омраза (на интернет) до независните институции. Во **Албанија**, од 2015 година до денес, кај КЗД се зголемил бројот случаи поднесени од ГО што имаат легитимен интерес. ГО се многу задоволни од тоа како КЗД ги води случаите, но би сакале да видат поголемо влијание на одлуките на КЗД преку поделотворно споделување и спроведување на нивните одлуки.¹⁵⁰ Стратешкиот план на КЗД ги предвидува ГО како главни партнери за спроведување, што значи дека ГО ќе бидат повеќе вклучени во активности за подигање на свеста и зголемување на информираноста на јавноста од страна на КЗД, а помалку во постапувањето по предметите. Во **Србија**, КЗЕ ја оценува својата соработка со граѓанските организации (и со медиумите и другите институции) на централно ниво како силна страна, а понатамошен потенцијал гледа во соработката со локалните заедници.¹⁵¹ Особено во случаи на говор на омраза во кои се вклучени јавни личности би била од корист стратешката соработка помеѓу КЗЕ и граѓанските организации, бидејќи за КЗЕ е потешко да се справи со овие случаи. Сепак, треба да се има предвид дека граѓанските организации честопати немаат средства за правно застапување. Хелсиншкиот комитет за човекови права во **Северна Македонија** соработуваше со

149. Албанија/Интервју со Комесарот за заштита од дискриминација, Р. Гајда, 11 мај 2020 г.

150. Интервју со Комесарот за заштита од дискриминација, Р. Гајда, 11 мај 2020 г.

151. Србија/Комесар за заштита на рамноправноста, (2016), *Strateški plan Poverenika za zaštitu ravnopravnosti (2016-2020)*, стр.16.

КЗД и Канцеларијата на народниот правобранител во областа на заштитата од дискриминација, но смета дека таа соработка оди тешко за случаи на говор на омраза бидејќи нема јасно определување на мандатите на овие две независни тела во оваа област.¹⁵² Во **Босна и Херцеговина**, и НПЧП и ГО позитивно ја оценуваат соработката кога граѓанските организации ги упатуваат предметите до телото за еднаквост.

Потреба телата за еднаквост да воспостават/да ја подобрат соработката со релевантните чинители

Телата за еднаквост треба да го преземат водството за воспоставување на добро координиран систем на механизми за заштита, кој ефикасно ги упатува случаите до надлежните институции и стратешки соработува на предмети на говор на омраза (на интернет). Таквата стратешка соработка идеално треба да ги вклучува Народните правобранители, полицијата, јавните обвинители, регулаторите на медиумите, механизмите за саморегулација на медиумите и граѓанските организации што активно работат на случаи на говор на омраза (на интернет) или работат со заедници кои е веројатно дека се изложени на говор на омраза (на интернет).

¹⁵² Информации добиени преку интервју на Вајбер со Александар Јовановски, правен советник/проектен координатор и Славица Анастасовска, правен советник/проектен координатор, Програма за онлајн/говор на омраза на ХКЧП, одржано на 15 мај 2020 г.

Улогата на телата за еднаквост во градење на свеста и промовирање информации за говорот на омраза

Телата за еднаквост може да играат централна улога во овозможувањето видливост на феноменот на говорот на омраза (на интернет) преку подигање на свеста за правната состојба, информирање како успешно да се добие пристап до правдата и да се постигне соодветно решение од перспектива на лицата што се цел на говор на омраза и како да се зголеми знаењето (правно) на релевантните засегнати страни.

Активности на телата за еднаквост за градење на свеста за опасностите од говорот на омраза (на интернет)

Телата за еднаквост немаат конкретна стратегија за градење на свеста за говорот на омраза (на интернет). Телата за еднаквост во **Косово** и **Северна Македонија**, според извештаите, не спровеле никакви активности за градење на свеста бидејќи немаат (експлицитен) мандат за говорот на омраза (на интернет). НПЧП на **Босна и Херцеговина** се оценува како умерено активен во подигањето на свеста, но не систематски туку на ад хок основа. КЗД во **Албанија**, според извештаите, ги има интензивирани активностите за подигање на свеста за говор на омраза (на интернет). Актерите што работат на борба против говорот на омраза учествуваа во низа настани организирани во различни градови за време на Неделата против дискриминација, по повод одбележувањето на десетгодишнината или за ЗЗД во **Албанија**. Во рамките на кампањата „Без омраза“ поддржана од СЕ, Министерството за образование, млади и спорт заедно со ГО ја разгледува можноста за изработка на заеднички план за борба против говорот на омраза (на интернет). ЗЧПС во **Црна Гора** опфаќа подигање на свеста преку соработка со граѓанските организации што првенствено работат на говор на омраза насочен кон маргинализираните групи. Понатаму, ЗЧПС спроведува активности за обука насочени кон професионалци, како и пошироката јавност, заедно со ресорните министерства, ГО, Агенцијата за електронски медиуми и Академијата за судии и јавни обвинители. Објавувањето на мислењата за случаи на говор на омраза на веб-страницата на ЗЧПС се смета за запознавање со тоа што претставува говор на омраза и овозможување видливост на механизмите за заштита. КЗД во **Србија** ја гради свеста преку разгласување на најчестите, типичните и тешките случаи на дискриминација во кои често има говор на омраза (на интернет), на тој начин предупредувајќи ја јавноста. КЗД објави и Прирачник за борба за рамноправност наменет за новинарите, кој нуди препораки за недискриминаторско известување, и дава примери на говор на омраза идентификувани во медиумите, а содржи и речник за толеранција во кој се дефинираат клучните термини и се објаснува кои термини (не) треба да се користат.¹⁵³

Годишниот извештај на телата за еднаквост и говорот на омраза (на интернет)

Повеќето годишни извештаи на телата за еднаквост не содржат дел наменет на говорот на омраза (на интернет). Во **Црна Гора**, Годишниот извештај на ЗЧПС содржи дел за говорот на омраза како посебна форма на дискриминација, во кој се изнесени најважните забелешки за распространетоста, бројот на пристигнати пријави, како се постапува по нив и постапките, се дава преглед на случаите во кои бил утврден говор на омраза и се даваат конкретни препораки за заштита и подобрување на состојбата. Во годишните извештаи на телата за еднаквост на **Албанија**, **Босна и Херцеговина** и **Србија** се преставени случаи на говор на омраза (на интернет), но сите во делот посветен на

¹⁵³ Србија/Комесар за заштита на рамноправноста (2016), *Прирачник за новinare и новinarke – Борба за рамноправност*.

основите или областите на дискриминација. Потребна е поблиска анализа на овие извештаи со цел да се идентификуваат случаите на говор на омраза (на интернет). Само Годишниот извештај на КЗД (**Албанија**) прикажува статистика за случаи на говор на омраза.

Промотивни активности и активности за односи со јавноста за говорот на омраза (на интернет) на телата за еднаквост

Телата за еднаквост немаат посебна стратегија за промотивните активности и активностите за односи со јавноста за говорот на омраза (на интернет). ЗЧПС во **Црна Гора** издава соопштенија за печат преку својата веб-страница со осуда за конкретни случаи на говор на омраза и со барање надлежните органи успешно да ги истражат и да ги гонат кривичните дела за говор на омраза, и во прекршочна и во кривична постапка. ЗЧПС како и НПЧП на **Босна и Херцеговина**, соработуваат со граѓанските организации за организирање конференции, други јавни настани и состаноци. КЗД во Србија го спомнува говорот на омраза (на интернет) во интервјуа, на настани и во соопштенија за јавноста, кои исто така се објавуваат преку социјалните мрежи, како и на обуките.

Добра практика

Во **Србија**, во 2012 година, КЗД во соработка со правните факултети започна со спроведување Натпревар во симулирана судница за предмети за дискриминација. Во симулираната судница учествуваат и граѓански организации. Во 2020 година, предметите ќе бидат поврзани со говор на омраза. Конкуренцијата меѓу студентите на српските правни факултети ги зголемува нивните практични знаења за предметите, правилата и постапките на Европскиот суд за човекови права. Проектот е финансиски поддржан од Фондот на Отворено општество Србија.

Потребите на телата за еднаквост за делотворни активности за градење на свеста и промовирање на говорот на омраза (на интернет)

Предуслови за делотворно подигање на свеста, промотивно работење и работа на односите со јавноста, соодветни ресурси и изработка на стратегија за подигање на свеста и за комуникација во врска со говорот на омраза (на интернет) се јасен мандат. Идеално, таквата стратегија треба да се изработи врз основа на консултации со други релевантни чинители, што подоцна ќе ја олесни стратешката соработка со нив. Персоналот на телата за еднаквост што работи на подигање на свеста и други комуникациски активности треба да има можност континуирано да ги надградува своите способности. Телата за еднаквост би можеле поделотворно да се борат против говорот на омраза (на интернет) преку зајакнување и градење на капацитетите на локалните актери, како и со преземање поактивна улога во обликувањето на јавниот дискурс, во ширењето информации за успешни случаи, и во промовирањето контра наративи и контра говор. Заедно со граѓанските организации, телата за еднаквост можат да ги зајакнат и мобилизираат лицата што биле изложени на говор на омраза (на интернет) за и тие да играат активна улога во справувањето со говорот на омраза и во поддршката за изработка на кампањи и активности за дисеминација. Телата за еднаквост треба силно да се залагаат за слобода на изразување, бидејќи кога весниците и онлајн порталите ги отстрануваат деловите за коментирање на своите веб-страници или своите канали на социјалните мрежи, говорот на омраза на интернет се случува на поскриен начин, имено на профилите на корисниците на социјалните мрежи или во затворен групи. Проценувањето на влијанието на обуките наменети на широк опсег професионалци може да им помогне на телата за еднаквост да го подобрат својот капацитет за градење на свеста за говорот на омраза (на интернет).

Истражувања и анкети за говорот на омраза (на интернет)

Истражувањата и анкетите се важни алатки со кои се добива подлабок увид во феноменот на говорот на омраза (на интернет), неговиот развој и трендови, како и влијанието на мерките за спречување и борба против говорот на омраза (на интернет).

Учество на телата за еднаквост во спроведувањето студии и/или анкети

Досега, ниедно од телата за еднаквост не спровело студии, анкети или специјални извештаи во чиј фокус е само говорот на омраза (на интернет). Неколку тела за еднаквост спроведоа активности што опфаќаа и говор на омраза. Некои од специјалните извештаи што ги има објавено НПЧП во **Босна и Херцеговина** исто така опфаќаат говор на омраза (на пример, за правата на ЛГБТ лицата). Граѓанските организации често ги користат овие специјални извештаи како алатки за застапување пред релевантните чинители. Во **Србија**, КЗД има спроведено анкети за ставовите кон дискриминацијата меѓу претставниците на јавните институции, новинарите и јавноста, со кои се доаѓа до сознанија за познавањето на говорот на омраза како незаконски, видливоста на говорот на омраза во медиумите и за правото на слобода на изразување како изговор за толеранција на говорот на омраза, како и за способноста да се распознае говорот на омраза. Во извештаите за **Албанија** и **Црна Гора** се споменуваат граѓански организации што спроведуваат студии и анкети за различни аспекти на говорот на омраза, како и за одредени групи што се особено погодени од говорот на омраза (на пр. ЛГБТИК).

Потребата на телата за еднаквост делотворно да ги обзнанат и спроведат резултатите од студиите/анкетите

За телата за еднаквост делотворно да ги користат резултатите од студиите, специјалните извештаи и истражувања за идните активности и дефинирање на приоритетите се јасен мандат, како и соодветни ресурси, истражувачки и аналитички капацитети и целокупна стратегија за вакви истражувачки активности. Телата за еднаквост ќе треба да ја зајакнат својата соработка со граѓанските организации (или да се фокусираат на говорот на омраза (на интернет) или на работата со заедниците (како ЛГБТИК, националните малцинства, БЧП) и други релевантни актери за заеднички да нарачаат или заеднички да спроведат истражување на говорот на омраза (на интернет) врз основа на добро развиена методологија и стратешка распределба на истражувачката работа. Понатаму, резултатите од истражувањето треба пошироко да се обзнанат повторно преку соработка со релевантни чинители како граѓанските организации и медиумите. Кога ГО не се активни во проактивно и систематско следење на содржините во (социјалните) медиуми и дискурсот предизвикан од говор на омраза (на интернет), телата за еднаквост треба да го градат капацитетот на својот персонал и да вршат мониторинг во одредени временски периоди. Треба да се направи истражување за собирањето податоци, на пр. за воспоставување систем за собирање податоци од сите различни механизми за жалби со цел да се обезбеди кохерентен и интегриран преглед на случаи на говор на омраза (на интернет) а и да се дознае зошто луѓето што се потенцијално жртви на говор на омраза не сакаат да ги пријавуваат своите искуства и да поднесуваат пријави.

Учество во проекти и соработка за борба против говорот на омраза

Стратешкиот пристап кон подготовка и воспоставување активности за соработка на локално, национално, билатерално, регионално и меѓународно ниво може да им даде на телата за еднаквост можност да станат повидливи, да допрат до поширока јавност и да добијат пристап до учење меѓу колеги.

Учество на телата за еднаквост во проекти за борба против говорот на омраза и нивните идни потреби

Досега, само мал број тела за еднаквост зеле учество во проекти во чиј фокус е говорот на омраза и се главно поттикнати од странски донатори. Во **Албанија**, на почетокот на 2020 година, КЗД ја организираше Неделата против дискриминација која ги опфаќаше и актерите што се борат против говорот на омраза. КЗД е исто така дел од Алијансата „Без омраза“ поддржана од СЕ (види дел 4.3.2). Во **Србија**, КЗЕ има неколку проекти за градење капацитети, кои исто така опфаќаат говор на омраза и вклучуваат полициски службеници, граѓански организации и други засегнати страни. Дополнително, КЗЕ е член на одбор на проект кој поддржува различни засегнати страни во борбата против говорот на омраза и злосторствата од омраза. Исклучок од проектите на странските донатори е еден проект финансиран од Министерството за човекови и малцински права во **Црна Гора** што го спроведува невладината организација 35мм.¹⁵⁴

Добра практика

Во **Црна Гора**, ЗЧПС придонесе за објавување на препораките на невладината организација 35мм, чија цел е намалување на дискриминацијата и говорот на омраза кон ЛГБТИ лицата, со посебен осврт на спречување и на гонење напади врз заедницата. Препораките на ЗЧПС се фокусираат на обука на судии, обвинители и полициски службеници, едукација на претставници на регулаторни тела, медиуми и други актери, систематско собирање податоци и унапредување на толеранцијата и еднаквоста. Информациите за препораките беа објавени преку печатени и електронски медиуми, како и на социјалните мрежи.

Важни услови за конципирање, развој и спроведување проекти што систематски ја поддржуваат работата на телата за еднаквост на полето на говор на омраза (на интернет) се процена на потребите (кои прашања, активности и целни групи), изработка на стратешки план (особено кои институции/организации треба да се вклучат), како и соодветен (административен) капацитет особено кога улогата на водечка институција ја има тело за еднаквост.

Билатерална соработка и регионално/меѓународно вмрежување на телата за еднаквост и нивните идни потреби

Во извештајот за **Црна Гора** се споменува билатерален меморандум за соработка помеѓу ЗЧПС и Заштитникот на граѓаните на **Србија**, чија цел е да се обезбедат поделотворни мерки кога човековите права и слободи на граѓаните (што може да опфаќа и говор на омраза (на интернет) се негирани или се ограничени во која било од двете земји. ИНП во **Косово** има потпишано Меморандум за разбирање со КЗД во Албанија и уште еден со КЗД и Народниот правобранител на Албанија, КЗД и Народниот правобранител на Северна Македонија.

¹⁵⁴ Види: <http://www.nvo35mm.org/category/projekti/> (25.09.2020).

Сите тела за еднаквост, освен ИНП во **Косово**, имаат потпишано меморандум за разбирање со телата за еднаквост од Југоисточна Европа, чија првенствена цел е спроведувањето годишна конференција која во минатото, индиректно, се осврнуваше на говорот на омраза, слични настани и размена на искуства и најдобри практики. ЗЧПС во **Црна Гора** е вклучена во активности за обука и студиски посети на тела за еднаквост и народни правобранители во регионот, додека КЗД од **Северна Македонија** учествуваше во разменска програма за телата за еднаквост во регионот поддржана од ГИЗ. Сите тела за еднаквост се членови на мрежата ЕКВИНЕТ која организираше семинар насловен „Не додека сме ние на стража! Телата за еднаквост во борба со говорот на омраза“ (2018), и објави студија „Проширување на агендата. Телата за еднаквост се справуваат со говорот на омраза“ (2018) и издаде „Препораки за борба против дискриминацијата и говорот на омраза во изборни кампањи“ (2019).

Понатаму, телата за еднаквост во сите земји имаат можност да учествуваат во работните групи на ЕКВИНЕТ што работат на различни аспекти на говорот на омраза (на интернет) - борбата против говорот на омраза од перспективата на телата за еднаквост, вклучително расистички и сексистички говор на омраза, мапирање на сексистичкиот говор на омраза како специфична форма што ги погодува жените и борба против говорот на омраза (на интернет) со позитивни наративи.

Добра практика

За време на предизборната кампања во 2019 година, НПЧП во **Босна и Херцеговина** и предизборната кампања во 2020 година, ЗЧПС во **Црна Гора** ги повикаа сите политички партии, кандидатите и медиумите да ги земат предвид Препораките на ЕКВИНЕТ за борба против дискриминацијата и говорот на омраза во изборните кампањи. Препораките ги потсетуваат политичарите да се придржуваат кон општиот принцип на еднаквост и забрана на дискриминација, како и преземање одговорност за спречување и борба против говорот на омраза.

Телата за еднаквост во регионот би можеле да иницираат Меморандум за разбирање кој целосно би се фокусирал на говорот на омраза (на интернет) односно на соработка во предмети (земајќи ги предвид различните мандати) и заедничка реакција на најтешките случаи.

Заклучоци и препораки

Дефинирање на говорот на омраза

Тешко е да се процени дали конкретен случај се квалификува како говор на омраза - или поточно вознемирување. Оваа квалификација во повеќето национални контексти води до различен пат за пристап до правдата. Националното законодавство треба да предвиди појасни дефиниции што ги земаат предвид релевантните препораки на ЕКРИ, како и судската пракса на ЕСЧП, СПЕУ и националните судови. **Телата за еднаквост** треба да подготват јасни насоки за себе, како и за сите што се цел на дискриминаторски говор, за тоа каде да се повлече граница помеѓу говорот на омраза и слободата на изразување како и за своите должности кон лицата што се изложени на говор на омраза (на интернет). **Советот на Европа и ЕУ** можат да им помогнат во овој процес со организирање конференција или стручни работилници каде ќе се дискутираат/споредуваат различни концепти и ќе се разработуваат водечките начела - во соработка со националните тела за еднаквост, граѓанското општество и академиите за судии и обвинители, ЕКВИНЕТ и пратениците.

Хармонизирање на заштитата од говор на омраза (на интернет)

Заштитата од говор на омраза и правните лекови не се еднакви за секое засегнатото лице бидејќи може да се разликуваат во поглед на засегнатиот идентитет, сферата на животот каде се одвива делото и правната квалификација на инцидентот според националното законодавство. **Телата за еднаквост**, со поддршка на **Советот на Европа и ЕУ** и во согласност со препораките на ЕКРИ, треба во извештаите на соодветните земји проактивно да го поддржат усогласувањето на сите одредби на национално ниво а во идеална ситуација и во регионот, како и проширувањето на заштитата во сите области и врз сите основи што се наведени во европските и меѓународните стандарди.

Градење на капацитетите за постапување по предмети на говор на омраза

Советот на Европа и ЕУ треба да ги здружат силите и да им помогнат на **телата за еднаквост** да го зајакнат својот капацитет за постапување по предмети за говор на омраза. Ова треба да опфаќа обуки и изработка на насоки за примена на меѓународната и правната рамка на ЕУ, користење на судската пракса на ЕСЧП и СПЕУ и спроведување и практикување на препораките на телата за мониторинг, како што е ЕКРИ, на национално ниво. Ова исто така треба да вклучува размена на искуства преку овозможување билатерални и регионални активности за вмрежување и размена на искуства преку регионалните мрежи, како и во рамки на ЕКВИНЕТ. Таквите активности може да опфаќаат и размена на информации за судската пракса и одлуки по предмети за говор на омраза (на интернет), како и искуства за тоа што функционира најдобро и што не се покажало успешно во предметите за говор на омраза (на интернет). Понатаму, ваквите регионални активности може да резултираат во учење од колегите како проактивно да се реагира на говорот на омраза, особено од јавни личности.

Јакнење на пристапот до правда за жените

Нејасностите во врска со дефинирањето на говорот на омраза резултираат во неизвесност за тоа каде и како да се добие пристап до правдата: **телата за еднаквост** треба да бидат подготвени да бидат првата влезна точка и, следствено, или самите да го решат случајот или да ги упатат жалителите до надлежната институција. **Телата за еднаквост** заедно со другите релевантни чинители треба внимателно и систематски да работат во насока на подобрување на довербата во институциите што постапуваат по пријави, бидејќи немањето доверба резултира со недоволно пријавување на случаи на говор на омраза (на интернет) и воспоставува култура на неказливост. Градењето доверба треба да вклучува интензивно вмрежување со други засегнати страни односно со полицијата и јавното обвинителство, но исто така и со граѓанските организации и (само)регулаторните тела за медиуми. Назначувањето лица за контакт за групи што е веројатно да бидат изложени на говор на

омраза во полициските и обвинителските служби како во **Србија** и редовниот дијалог меѓу овие лица за контакт, соодветните општествени групи и телата за еднаквост, препорачани од ЕКРИ во својот извештај за Србија во 2017 година, може да придонесат за зголемување на довербата во институциите задолжени за постапување по пријави за говор на омраза (на интернет).

Промовирање на правната сигурност

Законските одредби за говорот на омраза се опфатени со различни закони (на пр. за спречување дискриминација, кривичен законик, за медиуми) и имаат тенденција да бидат неконкретни. Судовите, како и телата за еднаквост и независните регулаторни агенции за медиуми се надлежни за толкување на законските одредби и нивна примена во конкретни случаи. **Телата за еднаквост** може да ги соберат толкувањата на судовите и независните регулаторни агенции за медиуми со цел да се добие поголема правна сигурност и тоа знаење да се пренесе на засегнатите лица кои им се обраќаат и/или да биде достапно на нивната веб-страница. **Советот на Европа и ЕУ** може да ги поддржат телата за еднаквост во овој напор преку давање насоки за толкувањето и примери од другите европски земји.

Повеќе проактивност

Телата за еднаквост и другите чинители, што имаат надлежност по службена должност, треба стратешки да го засилат постапувањето по предмети, што може да вклучува и пријавување на случаи кај полицијата, обвинителството или кај (само)регулаторните тела за медиуми за да ги информираат за случаите што спаѓаат во нивна надлежност. Оние тела за еднаквост што немаат право да поднесуваат пријави во име на група, би можеле да ја подобрат примената на други алатки, како на пример *amicus curiae*, за да создадат здрава основа на судска пракса што може да придонесе кон појаснување на позитивните законски одредби и до промена на односот кон легитимноста на користењето говор што рефлектира омраза.

Јакнење на правната помош

Овозможување правната помош да биде достапна и на лицата и на групите жртви на дискриминација/говор на омраза може да ја подобри пристапноста до синцирот на правдата. **Телата за еднаквост** во сојуз со невладините организации, Народните правобранители, **Советот на Европа и ЕУ** треба да поддржат воведување на делотворен систем на правна помош во случаи на дискриминација/говор на омраза.

Надминување на ограниченото познавање на говорот на омраза (на интернет) кај судството

Телата за еднаквост, заедно со персоналот во институциите на Народните правобранители и претставниците на невладините организации, во најдобар случај треба да бидат вклучени во обуките за судии и јавни обвинители на тема говор на омраза (на интернет). Обуките треба да ги разработуваат дефинициите за говор на омраза и вознемирување и треба да отворат простор за развивање критериуми што ќе ја разјаснат одговорноста на судовите, Народните правобранители и на телата за еднаквост.

Јакнење на делотворноста на институционалната поставеност за спречување и борба против говорот на омраза (на интернет) преку јакнење на улогата, капацитетот и ресурсите на телата за еднаквост

Пријави (жалби) - разјаснете ја улогата на **телата за еднаквост**, институциите на Народните правобранители, невладините организации, регулаторите на медиумите и механизмите за саморегулација, полицијата и судовите и разработете стратешки пристап за градење синергија, како и за разумна поделба на работата преку проследување на случаите на говор на омраза до институцијата што е најсоодветна да постапува по тие предмети. Стратешката соработка со Народните правобранители, кои може да ги повикаат на одговорност јавните институции за

справување со говорот на омраза (на интернет) во поширок контекст од телата за еднаквост, може да ја зголеми делотворност на препораките што ги издале телата за еднаквост.

Градење на свеста - телата за еднаквост треба да разработат стратегија за подигање на свеста за тоа како може да се идентификува говорот на омраза (на интернет) и каде и како може да се пријави. Свеста може делотворно да се гради со информирање на локално ниво (на пр. регионални канцеларии на телата за еднаквост/Народниот правобранител, локалните власти и граѓански организации и заедниците) и на лицата што се особено изложени на говор на омраза (на интернет) (ЛГБТИК популацијата и националните малцинства како на пример Ромите).

Промотивни активности и активности за односи со јавност - телата за еднаквост треба да разработат сеопфатна комуникациска стратегија за борба против говорот на омраза (на интернет), што идеално би се подготвила во соработка со сите чинители, односно со надлежните министерства, независни институции, (само)регулаторните тела за медиуми, граѓанските организации и медиумите.

Истражување/анкети - телата за еднаквост треба да разработат стратегија за концептуализирање и спроведување истражувања и анкети. Ова би вклучило идентификување на потенцијални и соодветни партнери за заедничко наредување или спроведување на истражувања за говор на омраза (на интернет) со кои ќе се зајакне и надополни работата на телото за еднаквост. Развивањето методологии и воспоставувањето делотворна поделба на работата меѓу засегнатите страни треба да гарантира дека наодите може да се користат за одредување на идните приоритети и активности на телата за еднаквост.

Обуки - целни групи се вработените во телата за еднаквост/институциите на Народни правобранители, полицијата, обвинители, судии, (само)регулаторните тела за медиуми, новинарите, граѓанските организации, заедниците и пошироката јавност. **Телата за еднаквост** треба да развијат стратешки пристап во постојано обучување на вработените на тема говор на омраза (на интернет) и како да ги обучуваат вработените да обучуваат други релевантни чинители за борба и спречување на говорот на омраза (на интернет).

Унапредување на прибирањето податоци

Телата за еднаквост треба да водат база на податоци за сите предмети со аспект на дискриминација, која идеално би вклучувала и посебна категорија случаи на говор на омраза (на интернет). Телата за еднаквост исто така може да собираат податоци за предмети на говор на омраза што ги обработуваат судовите, Народните правобранители и советите за медиуми при што должноста на соодветните органи да собираат податоци за предмети на говор на омраза треба да си остане. ЕКРИ во својот извештај за Албанија за 2020 година препорачува властите да соработуваат со телото за еднаквост, институцијата Народен правобранител, граѓанските организации (особено оние од заедниците што се особено изложени на говор на омраза), полицијата и обвинителството за да воспостават сеопфатен систем за мониторинг на инцидентите со говор на омраза (на интернет).

Информациите за говорот на омраза (на интернет) да се направат што е можно попристапни

Телата за еднаквост треба да ги објавуваат успешно решените предмети за говор на омраза (на интернет) за да ги охрабрат луѓето да бараат заштита на своите права. Веб-страницата, годишниот извештај и другите релевантни публикации треба да содржат посебни секции за говорот на омраза (на интернет). Специјалните/тематските извештаи треба да се фокусираат на релевантни аспекти на говорот на омраза (на интернет). Во идеална ситуација, телата за еднаквост би ги вклучиле заедниците што се особено изложени на говор на омраза во изработката на лесно достапни информации приспособени на потребите на лица што потенцијално може да бидат жртви на говор на омраза.

Промовирање на слободата на изразување и разновидноста на мислења

Телата за еднаквост треба да играат клучна улога во промовирањето на слободата на изразување и разновидноста на мислењата преку стратегии што ќе се спротивстават на општата тенденција на забранување коментари на веб-страниците и социјалните мрежи и ќе ги поддржи медиумите во нивната должност да ја модерираат содржината и да воспостават транспарентни механизми

за жалби. Телата за (само)регулација на медиумите може да станат моќни партнери на телата за еднаквост во застапувањето на слободата на изразување и почитувањето на човековото достоинство и разновидност.

Справување со говорот на омраза (на интернет) на политичарите и други јавни личности

Телата за еднаквост треба да бараат стратешка соработка со граѓанските организации во борбата со говорот на омраза (на интернет) на политичарите и други јавни личности. За граѓанските организации може да е полесно да пријавуваат случаи на говор на омраза од политичари (на интернет), но може да им недостасуваат ресурси за поддршка на лицата што биле изложени на овој вид говор на омраза (на интернет). Понатаму, телата за еднаквост би можеле да зајакнат доколку јавните национални медиуми се обврзани да ги објавуваат сите одлуки за говорот на омраза на политичари и јавни личности што ги донеле судовите или телата за еднаквост.

Јакнење на културата на (човековите) права заради почесто осврнување на говорот на омраза (на интернет) и надминување на недоволното известување

Телата за еднаквост и другите релевантни чинители треба да ја градат свеста за штетното влијание на говорот на омраза врз поединците и општеството така што јасно ќе утврдат дека говорот на омраза (на интернет) е незаконски и го повредува достоинството и правата на другите луѓе. Промовирањето култура на (човековите) права треба да цели кон подигање на свеста кај лицата кај кои постои поголема веројатност да бидат изложени на говор на омраза (на интернет), но исто така треба да ги мотивира луѓето да станат сојузници во борбата против говорот на омраза (на интернет). **Телата за еднаквост** и другите релевантни чинители треба да промовираат успешни приказни, позитивни пораки и контра наративи.

Користена литература

N. Avdiu (2020) *Country Report – Kosovo, “Strengthening Equality Bodies in the Western Balkan Region in the Field of Hate Speech”*, Pristina.

N. Crowley (2018) *Extending the Agenda. Equality Bodies addressing Hate Speech. An Equinet Perspective*, достапно на: http://equineteurope.org/wp-content/uploads/2019/05/hate_speech_perspective_-_web.pdf (17.02.2020)

Совет на Европа, Препорака бр. R (97) 20 на Комитетот на министри до земјите членки за „говорот на омраза“, усвоена на 30 октомври 1997 година, достапна на: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505d5b> (17.02.2020)

Рамковна одлука на Советот 2008/913/ЈНА од 28 ноември 2008 г. за борба против одредени форми на изразување расизам и ксенофобија преку кривичното право (Рамковна одлука), достапна на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0913&from=EN> (17.02.2020)

Препорака на Комисијата од 22.6.2018 за стандардите за телата за еднаквост, достапна на: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2_en_act_part1_v4.pdf (17.02.2020)

Општа препорака за политика бр. 2 на ЕКРИ: Телата за еднаквост да се борат против расизам и нетрпеливост на национално ниво, достапна на: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-/16808b5a23> (17.02.2020)

Општа препорака за политика бр. 15 на ЕКРИ за борба против говорот на омраза, достапна на: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01> (17.02.2020)

ЕКРИ (2020) Извештај на ЕКРИ за Албанија (шести циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/report-on-albania-6th-monitoring-cycle-/16809e8241> (21.09.2020).

ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Босна и Херцеговина (петти циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/third-report-on-bosnia-and-herzegovina/16808b5602> (21.09.2020).

ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Босна и Херцеговина (петти циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro/16808b5942> (21.09.2020).

ЕКРИ (2016) Извештај на ЕКРИ за поранешна Југословенска Република Македонија (петти циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-/16808b590b> (21.09.2020).

ЕКРИ (2017) Извештај на ЕКРИ за Србија (петти циклус на мониторинг), достапен на следнава врска: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4> (21.09.2020).

ЕКРИ (2020) ЕКРИ Заклучоци за спроведувањето на препораките за Босна и Херцеговина врз основа на времено ажурирање, усвоени на 10 декември 2019 година, достапни на следнава врска: <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendations-in-respe/16809cde0e> (25.09.2020)

EQUINET (2019) Препорака за борба против дискриминацијата и говорот на омраза во предизборни кампањи, достапна на: https://www.archive.equineteurope.org/IMG/pdf/equinet_election_recommendation_final.pdf (15.04.2020).

Европска комисија (2019), Работен документ на персоналот: Извештај Србија 2019, SWD(2019) 219 конечен, достапен на: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf> (10.04.2020).

Извештај на Европската комисија за напредокот на Северна Македонија, 29 мај 2019, 2.2 Владеење на правото, Поглавје 23, 2.2.1 Судство и основни права, Основни права, Слобода на изразување,

достапно на: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-north-macedonia-report.pdf> (25.09.2020).

European Court of Human Rights (2020) *Fact Sheet – Hate Speech*, достапно на: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf (17.02.2020).

FRA (ed.) (2012) *Access to justice in cases of discrimination in the EU – Steps to further equality*, достапно на: <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2012-access-to-justice-social.pdf> (17.02.2020).

FRA (2016) *Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives*, достапно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-justice-hate_crime-victims_en.pdf (17.02.2020).

FRA (2018) *Hate crime recording and data collection practice across the EU*, достапно на: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-hate-crime-recording_en.pdf (17.02.2020).

Freedom of House, Годишен извештај 2014, достапен на: <https://freedomhouse.org/report/freedom-%20%20%20press/2014/montenegro#.VcwUuWCFPIU> (08.08.2020).

A. Gugu Bushati (2020) *Country Report – Albania, “Strengthening Equality Bodies in the Western Balkan Region in the Field of Hate Speech”*, Tirana.

E. Hodžić (2020) *Country Report – Bosnia and Herzegovina, “Strengthening Equality Bodies in the Western Balkan Region in the Field of Hate Speech”*, Sarajevo.

G. Miletić (2020) *Country Report – Serbia, “Strengthening Equality Bodies in the Western Balkan Region in the Field of Hate Speech”*, Belgrade.

M. Мирческа (2020) *Извештај за земјата – Северна Македонија, „Зајакнување на телата за еднаквост во регионот на Западен Балкан на полето на говорот на омраза“*, Скопје.

E. Михајлова/Ј. Бачовска/Т. Шекерџиев (2013): *Слобода на изразување и говор на омраза*. ОБСЕ - Полиестердеј: Скопје. ОБСЕ (2018), <https://www.osce.org/files/f/documents/8/e/413027.pdf> (08.08.2020).

A. Spaić (2020) *Country Report – Montenegro, “Strengthening Equality Bodies in the Western Balkan Region in the Field of Hate Speech”*, Podgorica.

Правни извори за земјите

Албанија/AMA Decision no 228 (11.12.2017) *Audio-Visual Media Broadcasting Code*, достапна на: <http://ama.gov.al/wp-content/uploads/2019/06/AUDIOVISUAL-MEDIA-BROADCASTING-CODE-.pdf> (30.04.2020).

Албанија/Закон за кривичната постапка бр. 7905, 31.05.1995 изменет со закон број 35/2017 (30.03.2017).

Албанија/Етички кодекс на новинарите (2018), достапен на: <https://kshm.al/en/about-us/code-of-ethics/> (30.4.2020).

Албанија/Закон бр. 97/2013 за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги во Република Албанија, достапен на: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2020\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2020)007-e) (24.09.2020).

Босна и Херцеговина/Службен весник на БиХ бр. 3/16, Кодекс за аудиовизуелни медиумски услуги и медиумски услуги на радио.

Босна и Херцеговина/Совет за печатени медиуми во БиХ (2010) *Кодекс за печатени и онлајн медиуми на БиХ*, достапен на: http://english.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9&lang=bs (21.05.2020).

Косово/Закон бр. 04/L-044, достапен на: <http://kpm2.spinagency.com/assets/cms/uploads/files/LAW%20No.%2004%20L-044%20ON%20THE%20INDEPENDENT%20MEDIA%20COMMISSION.pdf> (21.09.2020).

Црна Гора/АЕМ/01–147 (10.02.2018), Црна Гора/АЕМ/01–141 (10.02.2018), достапни на: <https://aemcg.org/obavjestenje/odluke-i-rjesenja-savjeta/> (25.09.2020).

Црна Гора/АЕМ/02-212 (09.02.2018), достапно на: <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2018/05/Upozorenje-Srpska-TV-09.02.2018.pdf> (25.09.2020).

Црна Гора/Службен весник, бр. 18/14, *Закон за забрана на дискриминација*.

Црна Гора/Службен весник бр. 046/10, 040/11, 053/11, 006/13, 055/16, *Закон за електронски медиуми*, достапен на: <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2011/11/Electronic-Media-Low-17.08.2016.pdf> (21.09.2020).

Северна Македонија/*Етички кодекс на новинарите на Северна Македонија*, достапен на: <https://semm.mk/en/pravna-ramka-3/2015-11-01-07-10-08/kodeks> (25.09.2020).

Северна Македонија/Службен весник бр. 184/2013, 13/2014, 44/2014, 101/2014, 132/2014, 142/2016, 132/2017, 168/2018, 248/2018, 27/2019, 42/2020, *Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги*.

Северна Македонија/Службен весник бр. 184/2013, 13/2014, *Закон за медиуми*.

Северна Македонија/*Правилник за работа на Комисијата за жалби при Советот за етика во медиумите*, достапен на: <https://semm.mk/en/komisija-za-zalbi-3/delovnik> (25.09.2020), статут и правилници.

Србија/Здружение на онлајн медиуми, *Kodeks Asocijacie Onlajn Medija* (2017)

Србија/Службен весник, бр. 83/14, 58/15 и 12/16, *Закон за јавни информации и медиуми*.

Србија/Службен весник, бр. 55/15, *Регулативата за заштита на човековите права при обезбедувањето медиумски услуги*.

Србија/Совет за печат, *Деловник на комисијата* (2016).

Србија/Совет за печат, Етички кодекс на новинарите во Србија (2013), <http://www.savetzastampu.rs/english/serbian-journalists-code-of-ethics/105/2015/11/03/serbian-journalists-code-of-ethics.html> (25.09.2020).

Други извори за земјите

Босна и Херцеговина/М. Lucic-Catic i A. Bajric (2013) *Procesuiranje kaznenih djela pocinjenih iz mrznje u Bosni i Hercegovini: Perspektiva tuzitelja*, Сараево: Аналитика -Центар за социјални истражувања, достапно на: http://analitika.ba/sites/default/files/publikacije/procesuiranje_kaznenih_djela_-_web_-_final_24decembar.pdf (20.05.2020).

Косово/Независна комисија за медиуми, Извештај од мониторинг на давателите на аудиовизуелни медиумски услуги за време на изборната кампања во 2019 г., достапен на: <https://www.kpm-ks.org/assets/cms/uploads/files/Raport%20monitorimi%20-%20OSHMA%20gjat%C3%AB%20fusht%C3%ABs%20p%C3%ABr%20zgjedhjet%20e%20jasht%C3%ABzakonshme%20lokale%202019.pdf> (21.09.2020).

Косово/Јавен обвинител (2020) *Годишен извештај за 2019*, достапен на: <https://prokuroria-rks.org/assets/cms/uploads/files/Dokumente%20Publikime/PSH/Raporte/Raporti%20i%20pun%C3%ABs%20s%C3%AB%20Prokurorit%20t%C3%AB%20Shtetit%2C%20p%C3%ABr%20viti%202019.pdf> (25.09.2020).

Црна Гора/ЛГБТ Форум Прогрес (2019) *Pravna zaštita LGBTIQ osoba u Crnoj Gori*, достапно на: <https://lgbtprogres.me/publikacije/pravna-zastita-lgbtiq-osoba-u-crnoj-gori-primjeri-iz-prakse/> (14.04.2020).

Црна Гора/КВИР (2016) *Препораки за намалување на дискриминацијата и говорот на омраза кон ЛГБТИК лицата во Црна Гора*, достапни на: <http://www.nvo35mm.org/wp-content/uploads/2019/12/%E2%80%9Ezaustavimo-za%C4%8Darani-krug-mr%C5%BEije-i-nasilja%E2%80%9C.pdf> (20.04.2020).

Црна Гора/Заштита на човековите права и слободи, *Годишен извештај 2016*, достапен на: https://www.ombudsman.co.me/docs/1491305524_final-izvjestaj-za-2016-04.pdf (20.04.2020).

Северна Македонија/Хелсиншки комитет на Република Северна Македонија, Веб-страница за пријавување кривични дела со говор на омраза каде граѓаните може да поднесат пријава со пополнување на образец, по е-пошта, преку апликација за Андроид и Ајфон, твитер, сето достапно

на: <http://www.govornaomraza.mk/> (25.09.2020).

Северна Македонија/Регистар на професионални онлајн медиуми, достапен на: www.promedia.mk (25.09.2020).

Србија/Комесар за заштита на рамноправноста (2016), *Priručnik za novinare i novinarke – Borba za ravnopravnost*.

Србија/Комесар за заштита на рамноправноста, (2016), *Strateški plan Poverenika za zaštitu ravnopravnosti (2016-2020)*.

Србија/Комесар за заштита на рамноправноста, *Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godinu*.

Србија/Комисија за жалби на Советот за печат, *Записник од седница на 30.8.2018*, достапен на: <http://www.zalbe.rs/zalba/4411> (25.09.2020).

Србија/Комисија за жалби на Советот за печат, *Žalba/Udruženje građana produkcija Roma World* достапна на: <http://www.zalbe.rs/zalba/4389> (25.09.2020).

Србија /Republičko telo za elektronske medije, 07-1793/19-6 (15.11.2019)

Србија/Танјуг (2012), „*Presuda za govor mržnje prema LGBT*“ во: *Mondo*(15.02.2012), <https://mondo.rs/Info/Drustvo/a235158/Presuda-za-govor-mrznje-prema-LGBT.html> (27.03.2020).

Интервјуа спроведени од националните експерти

Албанија/Интервју со Комесарот за заштита од дискриминација, Р. Гајда, 11 мај 2020 г.

Косово/Интервју со Г. Салијевиќ, Рома Веритас, 16 јуни 2020.

Косово/Интервју со Б. Кастрати, 16 јуни 2020.

Косово/Интервју со С. Драгидела, 17 јуни 2020.

Северна Македонија/Информации добиени преку Вибер со Александар Јовановски, правен советник/проектен координатор и Славица Анастасовска, правен советник/проектен координатор, Програма за онлајн/говор на омраза на ХКЧП, одржано на 15 мај 2020 г.

Северна Македонија/Информации доставени од Основен суд Скопје 2 (граѓански суд) по е-пошта на 20 мај 2020 г.

Северна Македонија/Интервју со Дениз Сулејман, проектен службеник во ЗНМ, преку Скајп, на 8 мај 2020 г.

Северна Македонија/Интервју со Марина Тунева, извршен директор на Советот, преку Скајп, на 5 мај 2020 г.

Оваа компаративна студија е изработена со финансиска поддршка на Европската унија и на Советот на Европа. Ставовите изразени во овој превод нужно не го одразуваат официјалното мислење на која било од страните.

Земјите членки на Европската Унија одлучија да ги поврзат своите знаења, ресурси и судбини. Заедно тие изградија зона на стабилност, демократија и одржлив развој, истовремено одржувајќи ја културната разновидност, толеранцијата и индивидуалните слободи. Европската Унија се залага за споделување на своите постигнувања и вредности со држави и народи и надвор од нејзините граници.

www.europa.eu

Советот на Европа е водечка организација за човековите права на континентот. Таа се состои од 47 држави членки, вклучувајќи ги сите држави членки на Европската унија. Сите држави членки на Советот на Европа ја потпишаа Европската конвенција за човекови права, која претставува меѓународен договор за заштита на човековите права, демократијата и владеењето на правото. Европскиот суд за човекови права ја следи примената на оваа конвенцијата од страна на државите членки.

www.coe.int

Финансирано
од Европската Унија и
Советот на Европа

COUNCIL OF EUROPE

Имплементирано
од Советот на Европа